

ÜZLET

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KRITIKAI ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

1975. JANUÁR

V. ÉVFOLYAM, 1. SZÁM

ÜZENET

Irodalmi, művészeti, kritikai és társadalomtudományi folyóirat

Megjelenik havonta.

Kiadói tanács:

Biacsi Antal, Bodrogvári Ferenc, Brindza Károly, Fejes Szilveszter,
Grósz György, Gyollai Mihály, dr. Horváth Mátyás (elnök),
Miloš Ignjatović, Kolozsi Tibor, Ladislav Kovačić, Lázár Tibor,
Mirko Molnar, Petkovics Kálmán, Aleksandar Šarčević,
Marija Šimoković, Szekeres László, Torok Sándor,
Urbán János, Petar Vukov

Szerkesztő bizottság:

Barácius Zoltán, Biacsi Antal (fő- és felelős szerkesztő),
Bodrogvári Ferenc, Dér Zoltán, Gajdos Tibor, Gyurkovics Hunor,
Kopeczky Csaba, Mészáros Miklós, Molnár Cs. Attila,
Szekeres László, Zákány Antal

Alapító és kiadó: Szabadkai Községi Művelődési Közösség.
Szerkesztőség: 24001 Subotica, Trg slobode 1. Postafiók: 62.

Telefon: (024) 27-754

Fogadóórak: 11—13

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Előfizethető közvetlenül vagy a következő folyószámlára:
Opštinska zajednica kulture — Üzenet — Subotica 66600-603-747

Előfizetési díj belföldön egy évre 40, fél évre 20, egyes szám ára 4,
kettős szám ára 8 dinár; külföldre az összeg kétszerese.

VSZAT oktatás-, tudomány- és művelődési titkárságának
413-59/73 1973. február 20. sz. alatti véleményezése alapján
mentes az általános forgalmi adó alól.

Készült a szabadkai Pannónia Grafikai Müintézetben.

TARTALOM

V. ÉVFOLYAM, 1. SZÁM — 1975. JANUÁR

- 3 HERCEG JÁNOS: A túlélők (elbeszélés)
- 8 ZÁKANY ANTAL: Titanic (vers)
- 10 GULYÁS JÓZSEF: A kiskakas (vers)
- 13 HOLTI MÁRIA: Mindig bizonytalanul (vers)

KÉZFOGÁSOK

- 15 IVANKA RACKOV: Piros bársonypapucskok — Gajdos Tibor fordítása (novella)
- 18 IVICA MANDJUSOV: Cím nélküli versek; A szívkamra mélységeiben — Molnár Cs. Attila fordításai (versek)

ÖRÖKSÉG

- 19 DÉR ZOLTÁN: Csáth Géza, a publicista

ÉGTÁJ

- 26 PETKOVICS KÁLMÁN: A februári zendülés (részlet *A kérdőjeles ember* c. dokumentumriportból)

ALKOTÓMŰHELY

- 46 VIKTOR DINKA: Nagy István Szabadkán — Gajdos Tibor fordítása
- 51 GUBÁS ÁGOTA: A választás drámája (Gobby Fehér Gyula *A szabadság pillanata* c. színművének bemutatójáról)
- 53 SAVA BABIĆ: Egy szempont — két példa (jegyzetek műfordítás közben)

OLVASÓNAPLÓ

- 55 BOŠKO KOVAČEVIĆ: A párt Marx korától máig (Dr. Faud Muhić: Teorija i praksa partije proletarijata)
- 57 PÉTER LÁSZLÓ: Vajdaságiak a magyar forradalmakban (Mészáros Sándor: A Tanácsköztársaság és a vajdaságiak)
- 60 SZÜCS IMRE: A teljesség felé, vagy a kritika kritikája (Bányai János: Könyv és kritika)
- 63 VIRÁG ÁGNES: Az első csipkeszövetén átpillantva ... (Ladislav Kovačić: Intime)
- 64 BARÁCIUS ZOLTÁN: Szűnyogcsípések (Marad a gyerek, ha látszik)
- 66 TERÉK MÁRIA: Hasznos gyűjtőmunka (Vekardi József: A cigány népmese)
- 67 SZEKÉR ENDRE: Szabálytalan napló — olvasás közben

A IV. évfolyam tartalommutatója

A rajzok Maurits Ferenc munkái.

ÜZENET

1974. IV. ÉVFOLYAM
1-12. SZÁM

TARTALOMMUTATÓ

VERSEK		Szám	oldal
ALMAJAN, SLAVCO:	A kalitka	9	658
	Egy másféle dimenzió	9	658
	A pont érzelmi világa	9	659
	Nyolcszögű tojás (Koliger Károly fordítása)	9	659
ANTIC, MIROSLAV:	Žarko	2	115
	Linka	2	116
	Tugomir	2	116
	Vojislav (Foky István fordításai)	2	117
BEER MIKSA:	Képek Ohridból	5-6	434
	Lukács	5-6	434
	Május 31	5-6	434
	Csend emelte...	5-6	434
BENCSIK ISTVÁN:	Szobrok	5-6	432
	Elválunk	5-6	432
	Ismerős tájon	5-6	432
	Megtört a csend a túloldalon	5-6	432
	Viharsarok	5-6	432
	Osztatlan tér	5-6	432
	Otthon	5-6	432
	Kuruzslás	5-6	433
	Önarckép	5-6	433
BÓZSA PÁL:	Kapálás	5-6	413
	Evés után	5-6	413
	Nyugalom	5-6	413

CSUKA ZOLTAN:	Kiebrudált lelkiismeret	7—8	512
	Patt	7—8	512
	Az örök kérdés	7—8	512
DEÁK ZITA:	Mater Dolorosa	5—6	460
	Lerajzolt testrészem már nem az enyém	5—6	462
DERŰS ISTVÁN:	Könnyen elperget	1	8
	Kis bogár gyanánt	1	8
	A virágok rozsdásodása	2	105
	Fulladás	2	105
	Aztán megpihenhet	2	106
	Mind kedvesek voltak	2	106
DÉSI ABEL:	Zöld vonalak	4	319
DUDÁS KALMAN:	Kísérlet	3	198
	Szépia és quash	12	887
FARAGÓ LASZLÓ:	Mozdulatlan képek	5—6	417
FEHÉR FERENC:	Antitézisek	12	883
	Alkotói háborítatlanság	12	883
	Igazolás	12	883
	Holt meder	12	884
	Egy pacsírtához	12	884
	Számtan	12	884
FEKETE LAJOS:	Őszi magány	7—8	510
	Jegenyék	7—8	510
	Személyi igazolvány	7—8	510
FENYVESI OTTÓ:	Atomszívú asszony valahol az óceán vonulatában	5—6	463
GUBICS FERENC:	Szavak, melyek téged keresnek	5—6	468
	Brian Jones emlékére	5—6	469
GŰLYÁS JÓZSEF:	Hinga	1	3
	Triptichon	9	632
	Hazatérve borral és kenyérral	9	634
	Kiforrt mosolyát	9	635
	Ahogy megláttam	12	885
	Csak az elsőt nehéz	12	886
KASZIBA ISTVÁN:	Korszerűség	5—6	459
	Időnként belemérülnek	5—6	459
	A hordár	5—6	459
	Egy szomorú versbe írva	5—6	459

KLAMÁR ZOLTÁN:	Tanya	5—6	418
	Átszaladtam	5—6	418
	Álmok után	5—6	418
KOMENDA LÁSZLÓ:	Árnyak	5—6	472
	Az ablakból	5—6	472
KOVÁCS KATARINA:	Bizalom	5—6	474
	Atomhullás	5—6	474
	Szójáték	5—6	474
	Mottó	5—6	474
	Appassionata	5—6	474
KRAGUJEVIĆ, TANJA:	Nem vagyok itt	4	342
	Cím nélkül I.	4	342
	Cím nélkül II.	4	342
	Egyszerű szavakkal	4	343
	Nyári tájkép	4	343
	(Balogh István fordításai)		
KRAKAR, LOJZÉ:	Quartier Latin	4	337
	Musée de Jeu Paume	4	338
	Öregek	4	339
	Híd nincs	4	339
	(Dudás Kálmán fordításai)		
KUDLIK TERÉZ:	Apámnak	5—6	416
	Törött tükrök	5—6	416
LACZKÓ ANTAL:	Döngetem a kaput	11	826
	Hídépítés	11	826
	Motortekercselés	11	826
	Formázó	11	827
	Óriás körte	11	827
	Üllő	11	827
	Apám háta	11	827
LADIK KATALIN:	A legkisebb királyfi	11	811
	Hét ország	11	811
	Hogyan soványodott le a királyné	11	811
	Bolond Pali	11	812
	Két hegedű és a gazda	11	812
	Erős János	11	812
	Holdleány	11	812
LATAK ISTVÁN:	Hirtelen jött vihar	2	107
	Kígyóbűvölő	2	107
	Kígyóbűvölő	2	108

MATKOVIC, SLAVKO: A megismerés virágai (Kopunovity Márta fordítása)	5—6	423
MEDRES JANOS: Karaván az Eiffel-torony árnyékában	9	639
MOLCER MATYAS: Hét vers	4	325
RAICKOVIC, STEVAN: Sütkérező öregek	1	18
Jegyzet Paszternákról és a télről	1	19
Locsolók (Fehér Ferenc fordításai)	1	19
SIMOKOVIC, MARIJA: Jonára várva	11	822
Sziget	11	822
Hívlak	11	822
Január	11	824
Mag	11	824
Hálók	11	825
A város (Dési Ábel fordításai)	11	825
SRBINOV, VITOMIR: Ut a semmibe (Bencsik István fordítása)	5—6	414
SZIVERI JANOS: A narancsrobbanás	5—6	453
A körtenger-gondolat közelsége	5—6	457
SZUGYI ZOLTAN: Az agyonszögezett tenger vigasztalása	5—6	428
Habtemető	5—6	430
TADIJANOVIC, DRAGUTIN: Azt álmodtam, hogy ott megyek oldaladon	3	211
Magas, sárga búzák	3	211
Egbolt	3	211
Jelena hímez	3	212
A bor meg én	3	213
Vágyódás	3	214
A késő éjben, a fehér téli éjben	3	215
Míntha nem létezne se élő, se holt (Fehér Ferenc fordításai)	3	215
TARI ISTVAN: Invokáció	5—6	407
Április	5—6	407
A giliszták	5—6	407
Kovásztalánul	5—6	407
TOLNAI OTTÓ: Versek	7—8	485

TÓTH FERENC:	Kígyóvőlegény	4	307
	A tanácsadó holló	4	308
	Némedi Mária leánya	4	309
	Az ördögkérő	4	310
	Kiáltozás napnyugta előtt	4	311
URBAN JÁNOS:	Szükségállapot	7—8	508
	Add meg nekem	7—8	508
	Eltévedt vasárnap	7—8	509
UTASI MARIÁ:	Kiáltvány	7—8	495
	A békéről	7—8	495
	Hogyan köszöntselek?	7—8	495
	Rólunk	7—8	496
	Jel	7—8	496
	Arc	7—8	496
	Játék	7—8	497
	Szerelem	7—8	497
	Az állandó	7—8	497
	Vers a Rügyfakadás ciklusából	7—8	497
	Választás	7—8	497
	1974	7—8	497
	Kiáltunk	11	813
	Szentháromság	11	813
	Szeretők	11	813
	Mérleg	11	813
	Kirekesztett	11	813
	Altató	11	813
	Maradj velem	11	814
	A mesterhez	11	814
VAMOS JÓZSEF:	Elkésett gondolat	5—6	475
	Alapállás	5—6	475
	Számadás	5—6	475
VARGA TIBOR:	Poem-correction, Verskorrekció	5—6	393
	Poem-correction no. 11	5—6	393
	Poem-correction no. 8	5—6	394
	Számozott versek 19.	5—6	394
	A vers keresése	5—6	394
	Nyíl	5—6	395
	Pihenő-forma-jel	5—6	395
	Rend és rendeződés	5—6	395
VICEI KÁROLY:	A megadásról	9	636
	Játékaim	9	636

	Peremvárosi prolóógus	9	636
	Önigazolás	9	636
	Sirattó borral, pennával	9	637
	Ellened	9	637
	Kérgesedve	9	637
	Szél lesz	9	637
	Gurdeblu	9	638
	Ostromállapot után	9	638
VIRÁG AGNES:	Két skarlát levél	2	114
ZAKANY ANTAL:	Odavan a gyerek...	1	6
	Szól a kakas	1	6
	December	1	7

SZÉPPROZA

BARÁCIUS ZOLTÁN:	Négyes számú ház	11	815
BARTA SANDOR:	Margaréta	1	10
BENEDEK MARIA:	A végtelen ünnep előtt	5—6	411
BOGDÁNFI SANDOR:	Tűz és víz	9	623
CSEPE IMRE:	A titokzatos idegen	4	322
DORMAN LÁSZLÓ:	Szajkosár	4	331
DUDAS ZITA:	... elmenekül ...	5—6	470
	Eredménytelenül	5—6	470
ERIC, DOBRICA:	Lányok, dudasíppal (Szűcs Imre fordítása)	4	340
GAJDOS TIBOR:	A négyoszlopos kastély	2	109
	A párizsi út	7—8	498
HERCEG JÁNOS:	A bűnösök	3	187
KOLOZSI TIBOR:	A kettőszázötös	11	799
KREKOVICS FERENC:	Unatkozik?	5—6	435
KVAZIMODO BRAUN ISTVAN:	A zöld lámpás ház	4	312
LEVAY ENDRE:	Lélekzuhanás	3	199
MAGYAR ZOLTÁN:	Dimenziókísérlet	5—6	398
NYARI ANTAL:	Tükörképek	5—6	419
URBÁN JÁNOS:	Elégtétel nélkül	4	326
VARGA ZOLTÁN:	A tékozló fiú visszatérése	7—8	479

SZÍNEMŰ, HANGJÁTÉK

DÉR ZOLTAN:	A vizek királya	9	641
KOPECZKY LASZLÓ:	Tücsökörökség	3	204
PINTÉR LAJOS:	Egy aktivista meg a felesége	4	333
SZIMIN BOSAN MAGDA:	Mire a meggyfa kivirágzik	12	839

TANULMÁNY, KRITIKA, CIKK

ALADICS JÁNOS:	Az emberi kapcsolatok elsorvadása	2	159
BALLA GYULA:	Fejezetek a kárpát-ukrajnai magyar irodalom történetéről	1	45
BARACIUS ZOLTÁN:	Az eredmények hű kísérője a gond Gondolatok színházi dolgainkról	1 4	64 363
BODROGVÁRI FERENC:	Az irracionális színváltozásai A »tisza tudományosság« hamis tudatának értékeiről	3 4	253 348
B. STOJKOVIĆ, DR. ANDRIJA:	Fidel Castro és a marxizmus -leninizmus (Bodrogvári Ferenc fordítása)	2	148
BUGARIU, JULIAN RISTA:	A háború utáni jugoszláviai román irodalom (Aladics János fordítása)	9	654
CSETVEI Mária:	Elfelejtett író elfelejtett regényéről	9	670
CSORDÁS MIHALY:	Krleža nyolcvan éve — a köszöntők fényében	4	344
CSUKA ZOLTÁN:	Krleža Golgotája Szegeden és Budapesten Három jugoszláv költő életművéről	4 12	360 937
DÉR ZOLTÁN:	Premier Újvidéken Új jel művelődéstörténetünk térképén Többszólamú epika	3 7—8 12	263 534 910
DUBAJIĆ, MILAN:	Szabadka felszabadulása Arcélek a forradalomból (Josip Merković, dr. Singer Adolf)	10 10	711 724

FARAGÓ ARPAD:	Műkedvelésünk időszerű kérdései	1	68
	Műkedvelő színjátszásunk feladatai	7—8	591
GAJDOS TIBOR:	Szobrászsors itt és most	7—8	582
GUBAS ÁGOTA:	Igény és aktualitás	12	942
GYÖRE KORNÉL:	A Szabadka településnév földrajzi eredetéről	2	122
	Bácska szabad királyi városainak népesedési viszonyai a XVIII. század végén	11	842
HEGEDŰS ANDRÁS:	Petőfi forradalmi elvhűsége és teljes embersége	7—8	520
Dr. HORVATH MATYAS:	Olvasóvá nevelés a kisiskolás korban	11	860
KASZA BALINT:	A szabadkai iskolai színjátszás története	12	925
KEMÉNY G. GABOR:	Közeledési motívumok a magyar-délszláv kapcsolatok történetében (1790—1914)	5—6	(függelék)
KMET', Dr. JAN:	A háború utáni jugoszláviai szlovák irodalom (Jung Károly fordítása)	7—8	513
KETIG, TOMISLAV:	A vajdasági szerbek és horvátok irodalma (Balázs Pál fordítása)	10	770
KOPECZKY LASZLÓ:	Közeli harag (Gál László: Az éhes hajó)	10	795
KOVAČEVIĆ, BOŠKO:	A képzettség és a műveltség az öngazgatás fegyvere (Nagy József fordítása)	11	850
KRŰDY ZSUZSA:	Édesapámról	9	660
LADI ISTVAN:	Mozivállalataink műsorpolitikájáról	3	275
LATYAK, GYURA:	A háború utáni jugoszláviai ruszin irodalom (Jung Károly fordítása)	11	819
LÉVAY ENDRE:	Művésztelepek Vajdaságban	2	156
LŐRINC PÉTER:	Történetírásunk problémái a századforduló idején	10	739

LUKACS GYULA:	Arcélek a forradalomból (Lukács István)	10	718
MALUSEV CVETKO:	Híd és hidasok	10	736
MATIJEVICS LAJOS:	Egy Vajdaságba került Bottyán-levél	12	916
MEKULI HASAN:	Attekintés a jugoszláviai albánok lírájáról (Kovács János és Kovács T. Ilona fordítása)	12	903
NIKOLIC MILOS:	Marxizmus, a forradalmi gyakorlat elmélete (I.)	1	51
	Marxizmus, a forradalmi gyakorlat elmélete (II.)	2	133
	Marxizmus, a forradalmi gyakorlat elmélete (III.) (Nagy József fordítása)	3	242
PALINKAS JÓZSEF:	Szabadka népoktatása (VII.)	1	30
	Szabadka népoktatása (VIII.)	2	128
	Szabadka népoktatása (IX.)	3	235
PATAKY ANDRÁS:	A kopácsi vejsze	11	828
PENAVIN OLGA:	Néhány gondolat Észak-Bácska földrajzi neveivel kapcsolatban	7—8	567
PETKOVICS KALMÁN:	A taszítás erői	7—8	543
	Szabadka és a puszták	9	678
POMOGATS BÉLA:	Magatartás és etika a mai magyar regényben	11	856
STOJANOVIĆ-KAICH KATALIN:	A Hungarológiai Intézet öt éve	1	24
SZABÓ EDE:	Zene és valóság	4	367
SZAM ATTILA:	Önigazgatási döntéshozatal a gazdasági szervezetben (Tumbász Erzsébet fordítása)	10	764
SZEKÉR ENDRE:	Illyés Gyula és Európa	2	118
SZIRMAI ENDRE:	Újabb adalékok a Kalangya történetéhez	1	20
TADIĆ, ŽIKA:	A népfelszabadító háború krónikái- nak jelentősége a mai oktató-nevelő munkában	10	750
VARGA ISTVÁN:	A magyar falu a doktor Faustban	3	217

VARGA ZOLTAN:	Színészek, amatőrök, dilettánsok	7—8	585
VIRÁG GABOR:	Mit jelent a Szabadka helynév?	12	933
VÖLGYI ENDRE:	A műgyűjtők útját követve	3	272
ZDRALE, RADOVAN:	Vasko Popa költészetének sajátos vonásai (Almási Tibor fordítása)	7—8	577

DOKUMENTUMRIPORT

SZEKERES LASZLÓ:	Rendhagyó jelentés a topolyai ásatásokról	3	223
------------------	---	---	-----

MEGEMLEKEZÉSEK, ÉVFORDULÓK

KOLOZSI TIBOR:	Harmincéves arckép	7—8	530
	Majtényi Mihály emlékezete	9	619
MOLNAR CS. ATTILA:	Csillagszámokkal mérve	2	103
PETKOVICS KALMÁN:	Történelmi évforduló	10	707
VÖGYI ENDRE:	A rajongó költői lélek is	1	98

EGYÉB

KÉREKES LASZLÓ:	Az én szövegem...	5—6	396
KOPECZKY CSABA:	Tavaszi-Alkotó-Tér	5—6	391

KÖNYVISMÉRTETÉSEK

AGOSTON ANDRAS:	Az etika időszerűsége (Arif Tanović: Etika i politika)	1	94
	Hasznos sorozat (Miloš Nikolić: Razvoj ideje radničkog samoupravljanja; Milan M. Miladinović: Osnovna moralna svojstva komunista; Dr. Dušan Ničić: Samoupravno odlučivanje u radnoj organizaciji Dr. Stipe Šušar — Prvoslav Ralić — Varga László — Dr. Koča Jončić: Politika međunacionalnih odnosa u kulturi)	3	287
ALMASI TIBOR:	Gazdag sokszínű élményanyag (Burkus Valéria: Irány a tenger)	3	299

	Az elidegenés tragédiája (Mírnics Zsuzsa: Ellopott csillagok)	3	300
BÁLOGH ISTVÁN:	Egyszerűen de érzékletesen (Tanja Kragujević: Nesan)	4	388
BARACIUS ZOLTAN:	Túhegyes poémok (Pintér Lajos: Van benne valami.)	9	697
BODROGVARI FERENC:	»Lázár, bizony mondom neked, kelj fel!« (Hermann István: Lukács György. gondolatvilága)	12	945
CSETVEI MÁRIA:	Hűség és hitvallás (Sütő András: Istenek és falovacskák)	2	179
CS. M.:	Hiánypótló katalógus (A vajdasági nemzetiségek irodalma 1945—1972)	10	781
CSORDAS MIHÁLY:	A fájdalom költője (Zákány Antal: A vas nem kenyér)	11	867
	Szintetikus szempontok (Szeli István: Nemzeti irodalom — nemzetiségi irodalom)	12	947
CSUKA ZOLTAN:	Az Apostol szlovén nyelven (Sándor Petőfi: Apostol)	1	90
	Rendezni végre közös dolgainkat .. (Tüskés Tibor: Így élt Zrinyi Miklós)	4	385
	A »demitologizált« Njeđoš (Čedo Vuković: Sudilište)	9	698
CZAPAR JÓZSEF:	A művészetről — tudományosan (Művészetpszichológia. Válogatta és szerkesztette Halász László)	2	181
DANIEL GYÖRGY:	Egy tájnyelv szépségei (Hadrovics László: Schrifttum und Sprache der Burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert)	10	789
DÉR ZOLTAN:	Etüdök egy kisfiúról (Német István: Ki látta azt a kisfiút?)	3	294
	Dermesztő érzékletesség (Csáth Géza: Apa és fiú)	4	370

ERDÉLYI LASZLÓ:	Két műközpontú tankönyv (Szarvas János — Vajda József: Magyar olvasókönyv a felnőttek általános iskolája számára III. és IV. évfolyam)	2	175
FORGACS ISTVAN:	Nélkülözhetetlen forrásmű (Kolozsi Tibor: Szabadkai sajtó 1848—1919)	7—8	599
GAJDOS TIBOR:	Egy szökés regénye (Ivan Brátko: A Teleszkóp-akció)	1	93
	Égető kérdések útvesztője (Drago Grah: A kilencedik mennyország)	4	386
	Az elvagyódás könyve (Ivanka Rackov: To je onaj život)	10	794
	Történelmi regény — helyi vonat- kozással (Ordas Iván: A fekete cár)	11	873
Dr. HORVATH MATYAS:	Múltunk nyomában (Pálinkás József: Szabadka népoktatása 1687—1918)	9	695
JUNG KAROLY:	A mulandóság gyöngyszemei (Németh István: Zsebtükör)	1	78
	Egy úttörő kiadványról (Hej, széna, széna)	7—8	604
KATONA IMRE:	Lényeglátás és tömörség (Ortutay Gyula: Fényes, tiszta árnyak)	2	176
	Gyarapodó hagyományaink (Szlavóniai hétköznapok)	11	874
KISS DENES:	Késdobálás (Zákány Antal: A vas nem kenyér)	11	869
KOLOZSI TIBOR:	Jellegzetessége az őszinteség (Josip Broz Tito: Válogatott beszédek)	3	284
	Egy ország tükre (Janoš Kadar: Politika socijalističke Mađarske)	4	383
KOPECZKY CSABA:	A vers térbeli konstrukciója (Tolnai Ottó: legyek karfiol)	2	169

	Forma és tartalom aszinkronitása (Brasnyó István: Kései csillag)	3	269
LÉVAY ENDRE:	A második monográfia (Ipacs József: A topolyai művésztelep húsz esztendeje)	1	86
	A művészet végső lényege (Lise és Oto Bihalji-Merin: Henri Rousseau)	9	700
	Haza és nagyvilág (Oto és Lise Bihalji-merin: Jugoszlávia)	10	784
	Egy élet árad (Laták István: Vaskoszorú)	11	872
L. GY.:	Kelet-európai figyelő (Sziklay László: Szomszédainkról)	10	791
LŐRINC PÉTER:	Egy forradalmár arcéle (Urbán János: Haláltépett élet)	2	172
Dr. MÉSZAROS SÁNDOR:	A szorgalmas kutatómunka szép példája (Zentai monográfiai füzetek 1—22.)	4	378
MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ:	Gyermeknyelv és bilingvizmus (Melanija Mikeš: Glasovni razvoj govora dvojezične dece)	12	954
PETKOVICS KALMÁN:	Régi szabadkai újságok (Kolozi Tibor: Szabadkai sajtó 1848—1919)	7—8	596
POMOGATS BÉLA:	Csáth Géza papírszínháza (Csáth Géza: Hamvazószerda)	4	375
	Félelős küzdelem (Illyés Gyula: Minden lehet)	7—8	609
STOJANOVIC-KAICH KATALIN:	Egy sorsközösség vállalása (Életem, emlékeim, találkozásaim Bertha Bulcsu: Írók műhelyében)	7—8	613
	Egy életmű korszerű aspektusai (Tanulmányok, 4. füzet, Petőfi.)	2	163
	Egy életmű betetőzése (Lőrinc Péter: Bánát magyar nyelvű)	3	289

	polgári társadalomtudománya a századforduló idején 1880—1918)		
	Közös dolgaink szintézise (Lökös István: Hidak jegyében)	10	786
SZELI ISTVAN:	A bibliográfia dicsérete (Juhász Géza: Könyvek országútján)	7—8	602
SZEKERES LASZLÓ:	Nagy betegünk kis diagnózisa (Szöllősi Gyula: A palicsi-tó elhalása és felújítása)	1	96
	Fölfedezésszámba menő önéletrajz (Iványi István: Visszaemlékezéseim életem folyására)	12	953
S. ZUBEK JOLAN:	Két jól sikerült szakiskolai tankönyv (Vajda József: A magyar irodalom könyve a szakiskolák I. osztálya számára. Erdélyi László — Süli Izabella: Magyar irodalom könyve a szakiskolák IV. osztálya számára)	9	703
SZÜCS IMRE:	A magány és a szorongás versei (Fülöp Gábor: Az erdő én vagyok) Miért dől össze Déva vára? (Sarkadi Imre: Kőműves Kelemen Dér Zoltán: Kőműves Kelemen fia) Egység a testben, egység a szellemben (Munkásélet. Írások a Szervezett Munkásból)	1 7—8 11	89 606 877
VARGA ISTVAN:	A kibontakozás útján (Varga Zoltán: Szökés) Korrajz vagy több annál? (Gion Nándor: Virágos katona) Történelmi példázat (Deák Ferenc: Aszály) Egy kis közösség krónikája (Bogdánfi Sándor: Angyalok játszanak) Egy nyár története (Pintér Lajos: Mélyvíz)	1 2 9 12 12	80 167 691 949 952
VARGA ZOLTÁN:	Egy dráma és lehetőségei (Dér Zoltán: Ember a határon)	1	82

VIRAG AGNES:	Két kiváló alkotás új kiadásban (Ivo Andrić: Híd a Drinán Miroslav Krleža: Filip Latinovicz hazatérése)	1	92
	Eszmélés és önkeresés (Slavko Matković: Cvetovi saznanja Žarko Rafajlović: Pege na sunčanom satu)	3	302
	Verseskötetek nyomában (Vladimir Stevanov: Legende Ivo Popić: Sunce puši modru lulu Pešar Vukov: Plamen, lament)	10	792
VIRAG GABOR:	Betekintés irodalmunk hőskorába (Márciusi zsoltár)	10	777
	Kimeríthetetlen adattár (Csáky Sörös Piroska: A jugoszláviai magyar könyv 1945—1970)	10	779
	Irodalmi útikönyv (Pintér László: Szeged irodalmi emlékhelyei)	12	957
VÖLGYI ENDRE:	Dallamvilágunk átfogó képe (Kiss Lajos: Horgosi népdalok)	9	693
URBAN JÁNOS:	Együtt a forradalmi harcban (Milenko Beljanski: Mađari som- borskog kraja u borbi protiv fašizma)	2	173
	Könyv az ifjúságról (Lévay Endre: Egy nemzedék elindul)	10	782

MÜMELLEKLETEK, KÉPEK

ALMASI GABOR:	Három szobor	7—8
	Avarkori csontfaragványok és egy noszai csontkarc	3
BÍRÓ MIKLÓS:	Két rajz	9
	Két rajz	11
DOBÓ TIHAMÉR:	Három rajz	9
DUDAS ANTAL:	Hat rajz	7—8
FŐZŐ JÓZSEF:	Almási Gábor arcképe. Fotó	7—8
GYURKOVICS HUNOR:	Három rajz	11

KISGYÖRGY TAMAS:	Öt rajz	2
	Négy rajz	12
KOLIGER KAROLY:	Két rajz	9
LEJKÓ LASZLÓ:	Rajz	5—6
MAGYAR ZOLTAN:	Rajz	5—6
MATKOVIC, SLAVKO:	Két rajz	5—6
PETRIK TIBOR:	Három rajz	4
RAC JÁNOS:	Két rajz	5—6
RADÁK XÉNIA:	Rajz	5—6
SISKOVSZKI ANDRAS:	Két rajz	5—6
SZALMA LASZLÓ:	Három rajz	5—6
TAKÁCS IMRE:	Két rajz	5—6
TARI ISTVÁN:	Két rajz	5—6
TOROK SANDOR:	Öt rajz	4
TÓTH BÉLA:	Két rajz	5—6
	Négy rajz	12
ÜRMÖS MIHÁLY:	Két rajz	12
Majtényi Mihály arcképe. Fotó		9

A TŰLÉLŐK

A nagyterem hatalmas ajtajának minkét szárnyát becsukták. De különben se jött már percek óta senki. A népgyűlést tizenegy órára hívta össze a parancsnok, s most öt perc hiányzott a tizenegyből. Az ajtó két oldalára egy-egy lányos arcú tiszt állt oda díszőrségnek. A zöldposztós polgármesteri asztal kandellábereiben, a feszület két oldalán, most gyűjtotta meg az öreg városi pandúr a gyertyákat. Ófelsége első Ferenc József király és császár életnagyságú arcképe, a fiatal uralkodó gyermeki mosolyával, ma reggel óta ismét ott függött az asztal fölött.

De a terem nem volt egészen tele. Szent György téri oldalán ugyan egymáshoz szorultak a dolmányok és bekecsek, úgyhogy a pópák még finctorogtak is a subaszag miatt, pedig az ő magas támlájú faragott székeik előtt, melyekben a közgyűléseken a virilisták ültek, egy kis hely is volt, az a kötelező holdudvar, amely ilyenkor elválasztja az urakat a plebstől.

A Szentháromság téri oldal annál gyérebb volt. Ki volt itt? Buday, az adótárnok, Virter a megyei ülnök, néhány céhmester, két-három birtokos és akit elsőnek kellett volna említeni: főpapi gyűrűjével az ujján, Kelle Ernő apát úr. Megkönnyebbülve és kipirulva mosolygott. Mintha arcáról teljesen eltűnt volna a nyugtalanság és a félelem.

A két felekezet, illetve a két nép képviselői között kisebb-nagyobb rangú hivatalnokok álldogáltak, néhány kereskedő, pár iparos és jobb gazda s egy testes, mély hangú tűzérkapitány, aki a kelleténél jóval hangosabban, mint a nagyothallók, folyton azt mondta: Jawohl! Mintha ez a középen álló csoport sehova se tartozását óhajtotta volna kifejezni. Ideértve a kapitányt is, aki rég nyugdíjban volt, s evégből minden rendszer iránti tökéletes lojalitását hanglyozta.

— Nemegyeit is elment fogadni — súgta árulkodóan a főutcai boltosnak, Stojačkovićnak az egyik hivatalnok. — Pedig az, amikor jött, akkor is menőben volt már!

Jót nevetett a szellemességén, s a süket tűzér, mintha csak hozzája szólt volna, hangosan felmordult:

— Jawohl!

Akkor nyílt ki az égő gyertyák mögött az ajtó és belépett teljes ünnepi díszben, két sor kitüntetéssel a mellén, Stejin, a városparancsnok. Kórusban hangzott fel a »živio«, úgyhogy egy percig némán állt, fejét kissé lehajtva a kandelláberek lángnyelvei között, mintha nem érdemelte volna a harsány üdvözlőgást, s így kívánta volna szerényen elhárítani magától. De a jelenlevők nem akarták egyhamar abbahagyni az ovációt. És ebben az ünneplésben igazán semmi különbség se volt a Szent György tér és a Szentháromság tér oldalán elhelyezkedett urak között. Zombory Gáspár uram éppoly lelkesen zíviozott, mint Petrović, a bocskoros, vagy Aradski, az ügyvéd.

Az őrnagy még mindig lehajtott fejjel állt. De most már nem olyan feszese-
sen és mereven, mint az imént. Sőt a kezét is felemelte, majd az asztal szélébe
fogódzott, mint aki szólni óhajt, mire elhallgatott az éljenzés.

De nem szólalt meg mindjárt. S e pillanatnyi szünetben, mintha csak
így lett volna megrendezve, valaki énekelni kezdett. A virilisták székeiből
villámgyorsan ugrottak fel az urak, a lányos arcú hadnagyok felszegték a
fejüket a mennyezetre meredve, miközben minden tekintet az ifjú uralkodó
arcképe felé fordult, ahogy a »Gott erhalte« hangjai szálltak. Az apát úrnak
nem volt jó hangja, nem tudott volna versenyre kelni a pópák zengő basszu-
sával, most azonban ő is, szinte egyházi méltóságát feledve, lelkesen énekelt
a néppel.

— Als Kommandant der könig. u. kaiserliche Stadt Zombor... — fogott
végre beszédébe az őrnagy.

— Kako to, bogamu... — dörmögte szakállába egy öreg paraszt, aki
minden jel szerint szintén süket volt, s ezért sikerült hangosabbra a megjegy-
zése, de nem folytathatta, mert rosszálló pillantások szegeződtek rá, le kellett
nyelnie, amit mondani akart.

Stejin őrnagy pedig zavartalanul folytatta beszédét. Száraz hangon, amely-
ből ingerültség érződött, pattogó szavakkal, rövid mondatokban beszélt. És
ingerültségét már az első szavak után érthetővé tette a szemrehányás. Az
urak a Szent Györgytéri oldalon megrökönyödve hallgatták. A harag, a
szemrehányás ugyanis nekik szólt.

— Nemcsak Ófelsége a Császár, a pátriárka Őszentsége is joggal re-
mélte, hogy önök tudni fogják a kötelességüket. Honpolgári, nemzeti és vallási
kötelességüket. De önök megfélemedtek róla. Mi hónapok óta vérben és csa-
takban gázolunk, önök meg csárdást táncolnak a rebellisekkel. Hatósági nyilván-
tartás szerint 1031 pravoszláv házban vannak fegyverfogásra alkalmas férfiak.
És mindössze hét, sage und schreibe: hét csatlakozott a felkelőkhöz. Kettő meg
a Száván túlról jött alakulatokhoz. Ezzel szemben százan és százan álltak be
honvédnek a másik oldalon. Tulajdonképpen mit akarnak a zombori urak?
Mit kíván a szabad királyi város polgársága?

— Békét! — kiálltotta közbe az iménti paraszt, de azonnal lepisszegték.
A hozzá közel állók a föléhez hajoltak. De nem hagyta magát. Szemmel lát-
hatóan kapos volt, mert még meg is toldotta a megjegyzését hangosan és
vakmerően, mintha ez lett volna az alkalmas pillanat, hogy megmondhatja a
magáét:

— Poturica, gore od turčina!

— Jawohl! — dörögte a veterán tüzér, isten tudja, mihez helyeselve.

A parasztot kivezették. Kinn az árkados folyosón még az öreg pandúr is
segített egyet lódítani rajta, dühösen utána kiáltva:

— Nem vagy a kocsmában, bűdös bugris.

— Mikor tegnap, a város elfoglalása után — folytatta a parancsnok —
fogadtam az első hódoló küldöttséget, azzal védekeztek az urak, hogy Zombor
a maga földrajzi helyzeténél fogva nem alkalmas a fiatalság önkéntes csatla-
kozására. Mintha Szenttamás, vagy Kikinda, vagy a Sajkásvidék alkalmasabb
volna! Kényelmesek az urak, ez az igazság! Papianos ágyban aludni, s Pesten
csörtetni a jurátusi kardot, ez itt a mód! Túlélni a viszályokat, ez a zomboriak
jelszava! Eresz alá húzódni a vihar elől! Mikor megemlítettem az uraknak a

szégyenletes emlékiratot, melyet tavaly augusztus 5-én a magyar kormányhoz terjesztett fel a pravoszláv hitközség, azzal védekeztek, hogy megbízhatatlannak bélyegezték őket Pest-Budáról, s ők az ezzel járó veszélyt szerették volna elhárítani. Közben le akarták szerelni már a májusi karlócai szabort! S amikor állítólag négyszáz férfit fenyegetett a kényszer tartózkodás helyének kijelölése, azonnal létrejött a megalázó mentőakció Atanacković püspök úr öméltósága részéről. Jaj, csak az internálást elkerülni, mert ki tudja, milyen lenne ott a sör és a gábi! Inkább szolgálai módon engedelmességet fogadni egy engedetlen nációnak! Túlélni, aztán majd csak lesz valahogy! S öméltósága, a püspök nem átalotta magát ma reggel nálam bejelentetni. Hogy a tiszteletét szeretné tenni! A fegyvereinket szeretné megáldani! Kiüzentem neki, hogy nem érek rá Kossuth kormányának megbízottját fogadni! S áldásra sincs szükségem, mert Ófelsége katonáinak fegyvereit már megáldották! Aztán a siránkozók jöttek! Hogy katonáim feltörik a boltokat, beverik a kirkatokat, s eközben nincsenek tekintettel a nemzeti és vallási különbségre! Megígértem minden kilengés megtorlását. Ugyanakkor azonban mélyen együtt éreztem oly sokat szenvedett harcosaimmal! Az éhezőkkel és szomjúhozókkal! A bátor és áldozatkész fiúkkal, akik teljes harci felszerelésben úszták át Szivác-rál a Ferenc-csatornát, s azonnal rajvonalba fejlődtek! Pedig úgy kellett panganéttal leütni róluk a jeget és sarat! S most azért jajgattak az urak, mert ezek az elvadult katonák egy kis kapcának való golyocsot téptek maguknak a feltört boltokból! Vagy egy pár kolbászt dugtak a kenyérsájkjukba, mert már napok óta elmaradt a rendes élelmezésük! S tették ezt a gyalázatos katonák, a »söcselék«, ahogy itt mondják, anélkül, hogy megnézték volna, milyen hitű és nemzetiségű a bolt gazdája! Valóban impertinencia!

— Nem azért! — kiáltotta váratlanul közbe a szenátor, Luka Stojačković. — Mert szeretnénk büszkékké lenni a katonáinkra! Mindenünket odaadjuk, csak ne hozzanak ránk szégyent a többi nemzetiség előtt!

— Önérzetes hitközség! — felelte gúnyosan Stejin, mire az oly gyakorlatlan živiózo esperes úrnak is megjött a hangja, s felállt a faragott székből, mélyen meghajtotta magát és azt mondta:

— Csupán a rend fenntartását kérnénk alázatos tisztelettel! A katonai exlex megszüntetését. Hogy annál nagyobb meggyőződéssel küldhessük fiainkat a piros—kék—fehér zászlók alá!

— Majd igyekezni fogunk kialakítani ezt a meggyőződést! — válaszolta ördögi gúnyval Stejin, aki eddig karba tett kézzel állt, feszesen és kihívóan, derékszíján a kétfejű sassal, arcán az irónikus mosollyal. — Egyébként nagyon örülök, hogy az urak is megszólaltak! Hogy nemcsak én beszélek, mint Mefisztó a Faustban, hanem önök is. Mert népgyűlésen vagyunk, ugyebár!

Nem lehetett megállapítani, gúnyolódik-e még mindig, vagy őszintén hiszi, amit mond. A helyzet és a hangulat hasonlított Mária Terézia pozsonyi országgyűlésére, ahol a királynő, miután korholó beszédet intézett a főurakhoz, végül a segítségüket kérte. Erre fel rántottak azután kardot a mágnások, a legendák szerint, s kiáltották egy emberként:

»Vitam et sanguinem!«

Itt egyelőre még sem az életét, sem a véréit nem ajánlotta fel senki. Halkan sugdolódva zsinatoltak az urak, miközben a városparancsnok egy tisztjének jelentését hallgatta, s ezt használta ki egy pelyhedző állú suhanc, sajátos mentében, vitézkötése magyar nadrágban, hogy szétterpesztett lábbal

megálljon a Szentháromság téri csoport előtt, s mély megvetéssel kiáltja oda nekik a jól ismert sértést:

— Nemesfokos!

A nagymarkú kovács, Dojić Lazar kapta el a gallérjánál fogva, s pöndörítette az ajtó felé, úgyhogy az incidensből jóformán nem is látott senki semmit. Akkor szólalt meg újra Stejin őrnagy:

— Bocsánatot kérek a kényszerű szünetért! De hát én nem vagyok szónok, csak egy egyszerű katona! Ami egyébként a szívemen feküdt, már elmondtam. Most már csak Vojvodina kerületi nemzeti bizottságát kell megválasztanunk, továbbá egy sorozó bizottságot, s aztán elmondhatják az urak, hogy eleget tettek nemzeti, honpolgári és vallási kötelezettségüknek.

Az öles termetű kovács, Lazar mester lépett a zöldposztós asztal elé.

— Én nem csak kovács vagyok — mondta csendesén, úgyhogy az urak a Szent György tér felől nem is hallották, amit mond. Máskor leintették volna, ha az intelligencia jelenlétében merészel felszólalni és isten tudja miféle badarságot mondani. Most megkönnyebbülve biztatták, mintha hálásak lettek volna, hogy helyettük beszél, »a nép nevében«. — De azt meg kell mondanom, nem gyávaságból kerestük a békét. Egymás iránti tiszteletből kerültünk el minden összeütközést. Itt minálunk, a Bácskában elege van a népnek a harcokból. Mert harcoltunk eleget! És akik ideköltöztek, abban az időben, amikor katonákból polgárok lettünk mink is, nem háborúzni jöttek, hanem békeességben dolgozni. Eltanultuk tőlük a mesterségeket, ne akarja senki, hogy fegyvert emeljünk rájuk! Ha meg mostan az a vád ellenünk, hogy túl akartuk élni a nehéz idöket anélkül, hogy szembeszálltunk volna a szomszédjainkkal, hát vállalunk kell ezt a vádat. Mert ök is a békét keresték, ök is kitértek az összeesapás elől. És elmúlt a jobbágyság ideje, istennek hála, szabad az ember...

— Miket beszél? — hallatszott most innen is meg onnan is a rosszallás, de a parancsnok felemelte fehérkesztyűs kezét, hogy elhallgattassa a közbeszólást. Mintha tetszett volna neki a kovács, ahogy előtte állt, báránybőr sapkáját gyűrögetve, kurta bekecsben és német nadrágban, ahogyan itt az iparosok jártak. Nem azt mondta, amit ő kért számon a zomboriaktól. Éppen az ellenkezőjét fejtegette ügyetlenül rakva össze a szavakat, de határozottan, nyíltan és férfiasan, ahogy egyetlen küldöttség se beszélt. Azok mind fogadkoztak, árulkodtak, siránkoztak, miközben rettentő nagy hazafiaknak tüntették fel magukat. Ez volt az egyetlen, aki őszintén megmondta, amit gondolt.

És ezzel a népgyűlésnek vége is volt.

— Herr Abgeordnete! — kiáltotta Stejin Stojačković felé, aki a vajdasági főbizottságnak volt a tagja. — Önnek adom át a szót, illetve a cselekvés jogát. Ezennel kinevezem a népgyűlés elnökének, s kérem, választassa meg a bácskai kerületi bizottság harminchat tagját.

Most már zsongott a terem, felbomlott a rend, az őrtálló tisztek is eltűntek az ajtó mellől, s a parancsnok főtisztelendő Kele Ernő apát úrral beszélgetett a Szentháromság téri oldalon. A terem közepén újra megjelent az előbbi diákféle suhanc és énekelni kezdett:

»Ustaj, ustaj Srbine, ustaj na oružje...«, de senki sem énekelt vele. A kovács fejébe húzta sapkáját és elballagott. Az öreg pandúr elfújta a kandelláberek gyertyáit, s kivitte őket. Kiszáratva azonban megint visszajött a két

gyertyatartóval, letette őket az asztalra, egyforma távolságra a feszülettől, mintha odakinn valaki rászólt volna, hogy az égő gyertyákra még szükség van, mert gondosan és körülményesen újra meggyújtotta őket. S mintha a fejét csóválta volna, hogy micsoda időket él meg az ember! Már azt se lehet tudni, mikor van vége egy gyülésnek!

— Hálásan megköszönöm főtisztelendő úrnak a lojalitását — mondta Stejin és összeütötte a sarkát, miközben kackiásan meghajtottta magát. — A római egyház papsága általában korrektül és hazafias érzülettel viseltetett. mindenkor éreztetve őfelsége a császár iránti hűségét. Csupán a protestánsokkal volt egy kis baj. A nyakas kálvinistákkal, ahelyett, hogy hálásak lettek volna, amiért nem vetették valamennyiüket máglyára annak idején! Ön viszont, főtisztelendő atyám, még külön is kitüntette magát az ellenséggel szembeni határozott és elutasító magatartásával!

— Csak azt tettem, ami az Úr alázatos szolgájának a kötelessége — rebegte a plébános halkán, egyrészt a szerénységét kifejezendő, másrészt nem találta nagyon kellemesnek ezt a kétes értékű komplementet. Milyen hamar meghallja valaki, s aztán, ha változik a helyzet, a fejére olvassák.

— És ha szabadna megkérnem főtisztelendő apát urat egy gáláns szíveségre — folytatta az őrnagy —, akkor arra kérném alázattal főtisztelendőségedet, legyen kegyes átadni Schweidell bárónó öméltóságának hódolatteljes kézcsókomat. Azonnal őrséget rendeltem a háza elé, amint meghallottam, hogy nem követte férjét és fiát a táborba. De már a következő vizittől kénytelen vagyok eltekinteni a köztünk fennálló, s remélem, nem sokáig tartó hadihelyzet miatt. Előre köszönöm főtisztelendő úr szíves közbenjárását!

S amíg itt kölcsönösen bókol egymásnak a pap és a katona, miközben a teremben alig lézengett már valaki, mert a középben állók egymás után elmentek, az utcai boltos, Stojacković úr egy árkuspapírt húzott elő dolmánya zsebéből, s szemüvegét feltéve olvasni kezdte a névsort.

— Szóval, mink is köztük vagyunk! — jegyezte meg az adótárnok, Buday uram. — Mindannyian, akik a Čitaonica tagjai vagyunk. De mért ne fizettem volna meg ott is a csekély tagsági díjat? Hát nem?

Mintha önmagával vitatkozott volna csendesesen tűnődve, amíg körülötte szinte észrevétlenül alakult a történelem. S Zombory Gáspár még meg is toldotta kedélyesen és gyanútlanul ezt a könnyed tűnődést a maga részéről mondván:

— Jól van, hát legyen Vojvodina! A fontos mégiscsak az, hogy szépen megerősödött a búzám! Mert kinn volt a medve, most lesz két hete. Kijött gyertyaszentelő napján. Kijött, ugye az olvadásra, fene a bőrért egye meg, de most már a legnagyobb fagy sem árt a gabonának!

S miután megkiáltották őket is az új országrészt, az új tartományt, vagy mi is akart lenni, kényelmes kocogással elindultak az ajtó felé. Hazafelé.

ZÁKÁNY ANTAL

TITANIC

(részlet)

Sorsom sötét jelképét
(a Titanic ez)
kivezettem a dokkból
(régén volt, régén),
s szállj — mondtam —,
szállj a piszkos azúrba,
légy fenséges,
tisztá és átkozott,
de előbb, ím,
elérhetetlen
drága pezsgő hiján,
érd be egy üveg
sovány tejjel,
avagy,
a legjobb esetben,
szenteljen föl
egy flaskó bócsai lőre!
Szennyvízből vétetett
szép, fehér reménység! ...
És így indult el akkor
Titanic, a sorsom,
vakon a vak világba,
és ki tudja,
miféle ostoba,
megfejtethetlen céllal,
hamis fontosság-tudattal,
látszaterővel telve,
a végzet fekete lobogója alatt,
sírályok sírásával,
egy végtelennek vélt
senki vizének méhébe,
látogatóba az örök halálhoz! ....
És világ volt a világ
akkor is,
Nap a Nap,
és szemét a szemét ...
Kilencszáztizennyolc —
kis hiján kétezerszer
a kis Jézuska után —,
ezt üzente a Naptár,

amely nem szólt semmit
akkor
a jogról,
a kenyérről,
a gazemberekről,
a szörnyetegekről,
de megmondta
minden nyomorgó elesettnek,
hogy mikor jönnek
a három királyok el,
kik aranyat,
tömjént és mirhát
hoznak a gazdagoknak ...
Világ volt a világ
akkor is —
s a vértócsákat akkor,
bizonyos szent kegyeletből,
őszirózsának hívták —
talán azért,
mert a vér idusa az ősz,
amelyben a sorsom fogant ...
Világ volt a világ
akkor is,
s tisztelendő az úr,
ki részvényekért,
hintókért, és
ötvenezer termő
holdakért okkal adta
oda koldusának,
a kapcájának
az üdvözítő túlvilágot,
az öröklétet,
a sóba-vízbe főtt,
szép, fehér és steril,
csilingelő, angyalkás Édent,
a minden józékkel roskadó,
mennyei kócerájt ...
És sorsomnak sötét
jelképe akkor
belehuppant a háborgó,
forrongó rengetegbe,
amelyről akkor még
nem tudtam azt,
hogy egy ismeretlen örület
nevét viselő gyötrellem —
a Történelem ...

GULYÁS JÓZSEF

A KISKAKAS

*Ébresztőórád:
a kiskakas torkát elválták
a tél küszöbén.
Azóta későn ébredsz, fáradtan,
részezen,
mocskosan
és süketen, mint az üres villák.
Álmodban odaát
a nagy tűzfal mindég hanyat dől
és szétcsapja vackodat.*

*Egyszer a gazda korán ébredt,
üszkös lába
ébreszthette föl,
szádat,
hajnalokon köszörült torkod, ó az éles,
ki sem nyithattad,
föl sem síkíthattál,
s elvágta nyakad. A gazdánk
nagy úr ám
ebben az udvarban,
hol éles pengéket hajigáltál
föl a csillagokba.*

*Egy ideig ugrálni kezdett bennem akkor éjjel;
későn, rosszul ébredtem, roncsolt szemmel és
emlékezettel, jobb arcomon vörös háló.*

*Az első téli reggel, hogy kerestem
pici virágnymaid
az ajtó előtt,
az ablakpárkányon a puha
kristályban, ó, hogy kerestem
elszórt virágnymaid.*

*Este, mikor a gazda
édesgyöngye hússoddal szúvas fogai közt,
sétára viszi üszkös lábát
a tompán fehérlő sötétben,*

ahogy kihúzza lábát
az udvarból,
mint a leált malmokban,
a csend földübörög.
Lehunyor a szemem
és látom, ahogy csipegeted
nyomaimból
a víz sáros gyöngyszemeit.
Olyan aranyos voltál nekem,
elvarázsolt páva,
szárnyaidat fented a porban,
a szemétdombon kaparásztál,
mint a költő,
a tollad, ó a tollad,
a színejátszó,
árnyékban is fölért legszebb soraimmal,
fehér függőid,
zománcos nyakad,
ezt fájlalom
és siratnálak,
ha még sirni tudnék ebben a városban,
és a szemed —
emlékszem, egyszer majdnem eltapostalak
ormótlan patáimmal,
Te akkor csak néztél rám
avval az okos és szomorú,
égetett szíéna-barna szemeddel,
a csontjaim ellágyultak.
Azt hittem, megszólalsz.
Ahogy ferdén rám pillantottál
okos szemeddel,
mintha mindent tudnál
rólam,
talán meg is szólalsz,
szép magyarsággal,
de a csengő, ó a csengő közbevágott.

Elvarázsolt páva,
elvittelek volna
anyám udvarába,
fürdenél megőrölt
szilvafa pörnyében,
picinke csőrödet
kövön fenegetnéd,
elátkozott páva,
hajnalban ugornál
pici ablakába,
pici ablakából
karjához hasonló
görcsös meggyfaágra.

*Te gyöngyaku madár,
jaj, hogy kerestem
halványkék virágmintáidat
a tél fehér szőttesében.*

*Édes, lány csontjaidat,
csontjaidat is megették.*

HOLTI MÁRIA

MINDIG BIZONYTALANUL

*Már azt hittem: mindennek vége
marad a szokás meg az emlékek
a kelletlen-kedves csevegés
a százszor ismételt dialógusok
újéböli napirendre vétele
hogy az ötszáz százalékos árra
már megint ráverték vagy
háromszázötvenet
hogy a tojásnak vegyszeríze van
hogy a kenyérbe hajsza meg madzag került
hogy évszakok már nincsenek
meg ezek a légköri zavarok
az önkiszolgálós már megint nem köszönt
— köszönt az, csak te nem figyeltél
— de ha mondom hogy nem köszönt
— mért húzod már az időt drága
tudod hogy hatkor kelek
Csak a legfontosabbakat kérek
— Mondd az új kismacska
kandúr-e avagy —
felőlem akár harmadik is lehet
milyen morgós vagy megint meg
cinikus szerelmem
ki hitte volna
— Ne kezd már megint*

*Már azt hittem:
mindennek vége
a lábborogatásnak
a szemétkanna taposásnak
vége a vekkerfelhúzógatásnak
(Jó ez az óra? biztos hogy csenget?)
— Alig várja hogy valakit kiugrasszon)
hogy marad a szokás meg az emlékek
amikor a tojás' íze ára
meg a pék hajzata
szóba se jöhetett
az adósságok emléke
meg hogy kellene már jártni
egy szexlapot is
Ismételd csak*

*hogy is mondtad: jártni?
hogy amit egyes kitenyésztett
reklámmá felfuttatott
külügyminiszterek művelnek
nahát
és legyen már futballolimpia
már nem bírja szusszal a világ*

*Már azt hittem: mindennek vége
amikor olyan furcsán
köszöntél rám
Reggel volt, és te azt mondtad:
jó reggelt
Reggel volt, s én furcsálkodva
vissza jó reggelt köszöntem —
Minden olyan szokatlan volt
olyan felemelő
annyira ígéretes*

KÉZFOGÁSOK

IVANKA RACKOV

PIROS BÁRSONYPAPUCSOK

Lapozgatok Olga néném negyven év előtti családi albumában. Különösen azokon a képeken révedezik tekintetem, melyeken mindig társaságban látható, ahogyan derűt és életörömet áraszt maga körül. Jóllehet csekély nyugdíjából nehezen tengődik, maga az élet ténye is megelégedéssel tölti el. Az élet sohasem kényeztette, de ő mindig jól tartotta magát, és ma sem csügged. Az érettségi után egy-két szemesztert Belgrádban hallgatott, majd valamilyen nyomorúságos adóhivatalnokhoz ment férjhez, aki gyorsan elpatkolt. A háború előtt vidéki gimnáziumokban tanárnóskodott, a háború után könyvtáros lett, és megbékélt sorsával. Ahogy mesélte, allergikus volt gimnáziumi igazgatójával szemben, ezért minduntalan költözködéssre kényszerült. Egyetlen tanévben négyszer is áthelyezték. Amikor igazgatója újabb áthelyezéssel fenyegette, szemébe nevetve válaszolt: »A határon túlra nem dobhat, viszont egész Jugoszlávia az enyém.« Áthelyezéseit leplezetlen örömmel vette tudomásul, mert ezáltal új környezettel és emberekkel ismerkedhetett meg. Akárhova dobálták, mindenütt feltalálta magát. Néha irigylem, pedig mindenem megvan, befutottnak tekintenek, mégis elegendem van az irodából, a felekből, az örökös hajszából és a vég nélküli perekből. Saját feleségem is terhemre van néha. Pályafutásom felfelé ívelése közben mintha elhidegültünk, eltávolodtunk volna. Ha nem lenne egy fiúnk, talán nem is civakodnánk, csendesesen túrnénk egymást. Állandóan elégedetlen vagyok, az utóbbi időben minden zavar és idegesít. És most ez a betegség is...

»Nézd csak, az én kicsim elszendergett! Nem baj, hoztam neked egy kis guráblit.«

»Olga néni, maga igazán kedves! A kelleténél is jobban kényeztet.«

»Hát kit kényeztessenek, ha nem tégedet? De nézd csak, úgy veszem észre, hogy az albumom altatott el!«

»Ezek a fiatal leánykák vidám vagy érzélgős szemükben mintha valamilyen kíváncsisággal áthatott félelmet hordoznának, mindegyikük vár valamit. Fényképeiket nézegetve megkísérletem fölfedni, vajon mit valósíthattak meg elképzeléseikből, álmaikból. Például hogyan járt az életben ez az ártatlannak tűnő, riadt tekintetű, karcsú szőke lányka?«

»Elmondhatok mindent, amit róla tudok, de csak máskézből, mert mi nem barátkoztunk. Azzal a másikkal barátkoztam, aki mellette áll; tőle hallottam Dana Vesićről. Még a gimnáziumi évekből emlékszem rá. A szomszéd faluban, módos parasztcsaládban született, de már kiskorában megszerette a könyvet és az első világháború előtt a mi városunkban végezte el a polgárit. Amikor visszatért falujába, továbbra is sokat olvasott, mert a házimunkát édesanyja és két sógornője végezte. Amint tudod, a földművesek hozományért és munkaerőért nősülnek. Ő pedig sovány, szőke és egészen áttetsző volt. Nem járt társaságba, a kocsmái táncra, sem a lakodalmakra és mulatságokra, ahol általában összejönnek a lányok és a legények. Így aztán elkülönült, és már a huszadik évét várta. Az első világháború után a mi gimnáziumunk ötödik osztályába iratkozott. Én erről az időről emlékszem rá. Csendes és szégyenlős lány volt, hosszú matróruhát viselt, fején kis kontyot hordott.

Az érettségi után Belgrádba ment, Pavle Popovićhoz; jugoszláv irodalomra iratkozott be. Nyáron népies mintákkal hímzett vászonruhát, télen csaknem földig érő szilzskinbundát viselt. A melléktantárgyakból egykettőre levizsgázott. utána teljesen az irodalomba mélyedt, egyik szemináriumról a másikra járt. Még én is az egyetemen értem. A rövid szoknya, a bubifrizura és a charleston korában Dana Vesić kontyot viselt, hosszú bundát hordott és igen furcsán hatott. Még két szemesztert sem hoztam össze, amikor már férjhez mentem. Dana pedig ott maradt, hogy nem is annyira az irodalmat, mint a velejáró apró-cseprő dolgokat tanulmányozza. Amikor tíz év múltán Pavle Popovićnál lediplomált, a tanár megjegyezte, hogy sajnálja, miért nincs nagyobb osztályzat a tizesnél, mert Dana Vesić azt is megérdemelné.

Miután megkapta oklevelét, abban a városban jutott segédtanári álláshoz, amelyben a képen mellette álló barátnőm élt. Ő mesélte, hogy Dana, zárkózott és félnék természete miatt, milyen nehezen teremtett kapcsolatot kartársaival és diákjaival. Túl szerényen élt, papírból étkezett, eközben lábasokat, fazekakat, bútordarabokat vásárolt. Férjhezmenetelére készült. Mivel fiverei iskoláztatták, hazúlról semmilyen támogatásra nem számíthatott. A következő évben az ő Miodragja is ugyanabban a városban kapott állást, ekkor összeházasodtak. Valósággal elszörnyedtem, amikor meghallottam, hogy Dana Vesić férjhez ment. Úgy véltem, hogy vénlány marad. De barátnőm elmondta, hogy tízéves szerelemből eredő házasságról van szó. Már tanulmányainak első évében megismerte Miodragot, aki szintén Pavle Popović tanítványa volt.

Szerénysége, naívsága és az egyéniségéből áradó poézis vonzotta a flút. Nagy erőfeszítéssel sikerült csak áthatolnia a lányt övező bizalmatlanságon és félelmen. És amikor végre összemelegedtek, Miodrag lediplomált és valamelyik isten háta mögötti szerbiai kisvárosban kapott segédtanári állást. A lány szemináriumokba mélyedve, könyveket és folyóiratokat böngészve töltötte napjait. Hosszú, romantikus, költészettel átítatott leveleket írt a fiúnak, aki a téli szünetekben fölment Belgrádba, hogy némileg elvonja a lányt a poros salátatömegektől. Az ő részére Dana a kifinomult és érzékeny asszony, az intellektuális és régimódúan patriarchális egyéniség megtestesítője volt. Túrelmetlenül várta, hogy diplomáljon, mert azt megelőzően nem volt hajlandó férjhez menni.

Egy napon véletlenül találkoztam vele és néhány éves kisfiával a vonaton. Mindjárt felismertem, mert akkor is kis kontyot és népi hímzésű fehér vászonruhát viselt. Úgy tűnt, hogy gondolataiba mélyedt és szórakozott volt. Egyáltalán nem hatott boldog asszonynak. Hervadt és sápadt arcára, összeszorított aj-

kára és gyermekeg kék szeme köré a bánat és a keserőség jelei vésődtek. Üdvözöltük egymást, de miután láttam, hogy nincs kedve beszélgetni, újságot vettem elő, azt lapozgattam. Ahogy közeledtünk a helységhez, melyben akkor élt, felkelt, elkészítette a gyereket, megigazította ezüst szálakkal átszőtt haját és feje búbján fonott kis kontyát. Vékonyka hangján közölte velem, hogy »a férjem vár«. Amint kiment a fülkéből, a vonat ablakához léptem, hogy lássam a hőst, aki tíz éven át levelezésen keresztül szerette és várta Danát. Ahogy gyermekével lekászálódott a vonatról, azonnal elébük sietett egy jó megjelenésű, negyvenben járó férfi. De csak a gyerek kezét ragadta meg és — pillantásra sem méltatva Danát — elsietett. Az asszony csomagjait hurcolva, görnyedten követte őket. A hős egyszerűen senkiházivá vált. Minden ízemben lázadoztam és nem tudtam megnyugodni, míg közös barátónktól meg nem tudakoltam, miként foszlott semmivé a tízéves eszményi szerelem.»

»És mit tudott meg róluk?«

»Légy kissé türelmes. Barátnőnk nagyon szerette Danát, és örült házasságának és szerelmének. De mindjárt az esküvőjük után észrevette, hogy valami nincs rendben. Amikor Danától érdeklődött, az csak vállát vonogatta, és szégyenkezve földre sütötte a tekintetét, mintha keresne valamit. Látta, hogy szenved, és hogy férje durván bánik vele, ha társaságban vannak. Egyszer aztán sikerült négy szemközt beszélnie a férfival és alaposan kifaggatta. Először esküdözött, hogy a lányt valóban őszintén szerette, tíz éven át türelmetlenül kívánta, álmodozott róla. De amikor esküvőjük után visszavonultak hálószobájukba, és az ágy alatt megpillantott egy pár piros bársonypapucsot, minden összeomlott benne. Az ő Danája lenne ez a piros papucsával az ágy alatt, mint valami kis cselédlány, vagy ledér nőszemély? És, amint mondta, a piros papucsok letépték a hályogot a szeméről, csak akkor látta meg az igazi Dana Vesíctet, a sovány, sápadt, aszott mellű parasztlányt, rosszul varrott ingjében. Nem, ez nem az ő megálmodott Dánája, mert annak nem lehetett egy kiscselédhez illő rossz ízlése. És így a piros bársonypapucsok két életet tettek tönkre. És az asszony lett a férje legnagyobb ellensége. Minden idegesítette, ami vele volt összefüggésben.»

»És Dana?«

»Paraszti türelemmel túrte férjét. Viselt ruháiban korán megöszült, szemérmes, ártatlan mosolyával mindenkit lekötelezett, férjét kivéve, aki sohasem bocsátotta meg neki, hogy illúzióit lerombolva földre sujtotta.»

GAJDOS TIBOR fordítása

IVICA MANĐUSOV

CÍM NÉLKÜLI VERSEK

●
múlik része a napnak
a jövő él bennünk
viharzőld-vonulat
ím legyőzendőben

●
csöndesen
fehér ajtón át
jönnek ki
a csillagok
menedékhelyre
mennek
hogy ezt a napot is
átaludják

●
mától
boldog

szomszúság bennünk
valami vadság után

furcsa árnyék
pillantások
csobbanásai

●
őszinteségem
a
hosszú várakozásban
a gyöngédség illatában

kábulatvirágok
csillagokba temetve

szemeim látták
a hűtlenség fehérjét
szavak kékitőjében

●
sötéttel aluszik el
a rég-
múlt mese
értem én e világot
látók szemeim
a hosszú léptek nyomán
fölfoszlanak
kődöknek rongyai
és ismét meggyötör
a tarkaság

A SZÍVKAMRA MÉLYSÉGEIBEN

Az éjszaka mélységeire
szálltunk alá azon a nyáron
fölköttünk nyirok és szerelemillat

Lombokon át villant a fény
a homályra
ezüst foltot vet

Nyaranta
holtak koponyájából sarjadt a
virág

A kevéske fény
nevek nehezékében
enyészik ím el

MOLNÁR CS. Attila fordításai

ÖRÖKSÉG

DÉR ZOLTÁN

CSÁTH GÉZA, A PUBLICISTA

Rejtelmes jelenség Csáth Géza. Az volt élete is, és műveinek utóélete is különös módon alakult. Orvos volt, jól ismerte a modern ideggyógyászat új iskoláit. Alig fejezte be az egyetemet, könyvet írt az elmebetegségek pszichikus mechanizmusáról. Első novellás kötete 1908-ban a Nyugat-nemzedék megbecsült írójává avatta. Zenekritikáiban, tanulmányaiban az elsők egyikeként ismerte föl Bartók és Kodály jelentőségét. Értett a képzőművészethez, unokatestvéri és baráti viszony fűzte Kosztolányi Dezsőhöz, részese volt egy előretörő nagy irodalmi mozgalomnak. Figyelemben és fórumban nem szűkölködött tehát. A teljesség utáni szomjúságát mégsem tudta természetes úton kielégíteni: narcozishoz folyamodott, s a kóros szenvedély épp akkorra pusztította el, mikorra nemzedéke beérett. A mű azonban, amely nevét őrzi, s az utókort új és új szembesülésre sarkallja, így is elkészült, s a rejtélyt fokozza, hogy jobbára még a morfinizmus eluralkodása előtt, tehát 1905 és 1911 között, s még ebből a hat évből is kettő levonható a készülődés zsongéire.

Mit alkothatott egy ideggyógyász ennyi idő alatt?

Csáth Géza műveinek utóélete eléggé ellentmondásos választ ad a kérdésre. Évtizedekig csak a kegyelet őrizte emlékét. Igaz, 1937-ben Bóka László már könyvet írt róla, de nem látszott bizonyosnak, hogy a szerzőt a maga különöc érdeklődése vagy a mű jelentősége ösztönözte-e. Később az egyértelműben realista hagyomány és a plebejus forradalmiság példái mögött szerephez nem juthatott. Nem kisebb írók, mint Krúdy Gyula, Babits Mihály és Kosztolányi Dezső voltak ebben sorstársai. 1964-ben azonban az Illés Endre gondozásában megjelent novellagyűjtemény, *A varázsló halála*, egyszerre az érdeklődés előterébe állította, s a megélenkült figyelem jóvoltából ma már az egyetemes magyar irodalom becses értékét, a jugoszláviai magyar irodalom pedig közeli őseinek egyikét tiszteli benne.

Utóéletének ebben a hirtelen jobbra fordulásában bizonyára része volt Illés Endre új összefüggésekre rámutató előszavának, a jó válogatásnak és a naplórészletekből megsejthető tragikus fölbomlás háttorzongató titkainak. »A legmerészebb ihlető volt, sokszor felülmúlhatatlannak látszó előd — írja róla Illés Endre. — Kosztolányi Dezső két évtized múlva jut el addig a varázslatos

egyszerűségig, dallamos pontosságig, ami Csáth korai novelláiban (...) meg-
ejt. Nagy Lajos keménysége, brutális tárgyilagossága előtt olyan Csáth-írások
járnak, mint a *Tor* vagy a *Trepov a boncolóasztalon*, s ezek a legkorábbi írások
közül valók.« Némely művei — folytatja Illés Endre — a novellista Adyra, sőt
az *Utazás a koponyám körül* Karinthyára is hatottak. Az úttörő szerepnek ez
a hangsúlyos hangoztatása, a Baudelaire-rel, Barbey d'Aureville-vel és Franz
Kafkával való rokonítás, a jobb írásokat remekművekként interpretáló min-
sítés nemcsak fölfedezi Csáth Gézát, de a kérdést is fölveti: ha valóban ekko-
ra a jelentősége, miért nincs elevenebben és hatékonyabban jelen írók és ol-
vasók tudatában? És fokozza a jelenség iránti kíváncsiságot is: az életmű egé-
szének megismerését sürgeti.

Sürgetik ezt a kétségek is. Mert az Illés Endre fölfedező izgalmát átható
nagyraértékelés azért még nem emelkedett törvényerőre, szóban és írásban
olykor óvás is hangzik el ellene. (Gerelyes Endre: *Türelmetlen kritika*. Új Írás,
1964. 12. sz.) Csáth tehetségét ez az óvás sem vonja kétségbe, de terhére írja,
hogy a szecesszió vonzásának sokat engedett, értvén ezen a képzelgés, az
álom, a színező hajlam sokszor nem eléggé tartalmas divatszzerű működését.
A jelenség időserűségére vall, hogy az író védelmében főszóaláló Diószegi
András, a szecesszió és a haladás kapcsolatának fölmutatása közben, a korábbi
Kafka-rokonítások tartózkodó sejtéseiből már következetesen bontja ki a nyílt
jelentést, miszerint a társadalom méhében Csáth magát a fasizmust látta meg.
(*Ady, Csáth és a szecesszió*. Kritika, 1965. 1. sz. — *Megmozdult világban*. Bu-
dapest, 1967. 91.) Novellái, melyekben perverz állatkinzások, szadista verések,
képtelen gyilkosságok tanúi lehetünk, az emberre leselkedő erőszak megérzé-
sétől kapják dermesztő erejüket. S hogy nem a patológikus esetek iránti diva-
tos érdeklődés dolgozik bennük, Diószegi azzal véli igazolni, hogy gyilkosait
Csáth inkább az úri világ tagjai közül válogatja, így juttatván társadalmi moti-
vációhoz az erőszak, a szorongás ábrázolását.

Ám ha tudjuk, hogy ezek között a gyilkosok között ferdült ösztönű gyer-
mekek és ártatlan kőműves is akad, s hogy a névtelen iszonyat és szorongás
sokszor megokolatlan személyes érzésként van jelen Csáth írásaiban, akkor a
szörnyűségek pontos azonosítását a fasizmussal nem érezhetjük föllebbezhe-
tetlennek. Illés Endre még az élet »szükségyszerű« fájdalmaiktól való félelem
és menekülés cselekedeteként értelmezi a siker, a munka, a narkózis hajszo-
lását, tehát léteproblémaként magát a szorongást. Diószegi a századelő polgári
liberalizmusának békés fölszíne mögött rejlő válság megérzéséből. A két ma-
gyarázat — persze — nem zárja ki egymást, de az áttétel, ahol a társadalmi
válság személyes szorongásra váltódik, még megfejtésre vár, s kézenfekvő,
hogy ebben a munkában végre a publicisztika tanúskodását is figyelembe kell
vennünk. Arról pedig, hogy ebben az úttörő műben, a szorongás élményének
tárgyiasításában, a misztikus, szimbolikus ábrázolás és a naturalizmus közötti
mozgás természetében a szecesszióknak és a kor tudományos, művészi világ-
képének milyen a szerepe, végre Csáth Géza idevágó cikkeit is ideje megval-
latnunk.

Irónk életművének leggazdagabb rétegeit az elmúlt évtizedben sorra föl-
tárta és hozzáférhetővé tette a könyvkiadás. A novellák javát *A varázsló halála*
című gyűjtemény, a zenei tárgyú tanulmányokat, esszéket, kritikákat az 1971-
ben megjelent *Éjszakai esztétizálás*, legjobb színműveit pedig a tavaly kiadott
Hamvazószerda tartalmazza.

E három réteg után a negyedik is hamarosan hozzáférhetővé válik: az Életjel gondozásában *Írások az élet jó és rossz dolgairól* címmel kötetbe gyűjtve megjelennek Csáth Géza publicisztikai és irodalmi vonatkozású cikkei. Zömük újságban jelent meg, s jellegükben is közelebb állnak a szépírói publicisztikához, mint a tudományos értekezéshez. Ebben a tekintetben az *Éjszakai esztétizálás* zenei tárgyú írásaitól is elütnek. Ez utóbbiak — rendeltetésük miatt — szakszerűbbek, zártabbak, míg az irodalmi vonatkozású cikkeiben szabadabban, fesztelenebbül érvényesülnek az egyéniség alkalmi inspirációi, szeszélyei, ötletei. De ha adódnak is példák, melyek ellenszegülnek ennek az osztályozásnak, márpedig adódnak, a kötet szerkesztői akkor sem tehettek mást, mint hogy közölgék, ami könyvben még nem jelent meg. Így aztán talál itt majd még zenei vonatkozású írást is az olvasó.

Közlésüket az *Éjszakai esztétizálás* után sem érezzük fölöslegesnek. Különösen nem, ha a Haydnról írt terjedelmes esszére gondolunk, melyben a zeneértő Csáth szakszerűsége és a szépíró magasrendű íráskészsége rendkívül szerencsésen találkozik. Ez a tanulmány még Csáth ismerőseit is meg fogja lepni a lényegmegragadás biztonságával, azzal, ahogy a Bach utáni muzsika alapkérdéseit exponálja, ahogy a szimfóniát mint a teljes élet kifejezésének zenei formáját jellemzi, s végül azzal, ahogy ehhez a zenetörténeti részhez Haydn emberi arcát, helyzetét és szerepét odarajzolja. A témában való ihletett elmerülésre jellemző, hogy a németiség zenei hegemoniájának gondolatát, mellyel írását indítja, később ki is szorítja a lényeg. Elmerültségéhez könnyedség társul, előadását végig a jókedvű munka lendülete jellemzi, amiből arra következtetünk, hogy még a morfinizmus előtti évek termése, akárcsak A Hétben 1909 májusában megjelent, ugyanilyen című, vallomásértékű írás, amely sokban hozzáférhető az előbbi jobb megértéséhez.

Kisebb igényű az, amit Bartókról meg Pucciniról ír, de az utóbbi a nagy Puccini-esszé csírájának tekinthető, a Bartókra vonatkozó cikkek pedig több ponton kiegészíthetik az *Éjszakai esztétizálás* Bartókról szóló darabjait, mint ahogy *A jó operaszöveg*, *A hangszerelésről és a partitúraolvasásról* és *A zeneszerző fejlődése* című írás is teljesebbé teheti a zeneesztéta Csáthról alkotott képünket.

A zenetörténet szempontjából sokkal kisebb a Lányi Ernő műveiről közölt jegyzetek értéke. Ezekben talán a mérték sem működik kellő szigorral, de városunk művelődéstörténetének megírásakor ezek is hasznunkra lehetnek.

Azok a cikkek pedig, amelyekben a zenei műveltség kiterjesztésének igénye jut szóhoz, túlmutatnak Szabadka történetének keretein, s egy ma is időszzerű gond első megfogalmazását becsülhetjük bennük. Érvényes ez a Corelliről és Tartiniról a Virágfakadásban, a Négyesy-féle költőcsoport kéthetenként megjelenő szépirodalmi folyóiratában közölt ismeretterjesztő cikkekre is, de még inkább *A zene és a modern élet* című írásra, mely a modern zene túlfinomult bonyolultságaival szemben egy egyszerűbb, demokratikusabb formanyelv és a zenei műveltség kiterjesztésének új lehetőségeit keresi, sürgeti.

Szó sincs tehát arról, hogy a szerkesztők mindent közöltek, ami az eddigi kötetekből kimaradt, még a sajátos szabadkai vonatkozások sem vesztegették meg őket, ha az írás nem bizonyult fontosnak. Közölték viszont azokat a cikkeket, amelyekben a szabadkai érdeket a szépíró olyan megejtően tudja érdekessé tenni, mint a *Szabadka »szépségeiről«* című bedekkerben. Nevezetes épületeinkről, azt hiszem, azóta sem beszéltek ilyen őszintén, a korszerű ízlés ilyen

fesztelen nyíltságával. A szorosabb értelemben vett publicisztikát különösen megszürték, s így a gyűjtemény minden darabja szolgál olyan tanulsággal, adalékkal, amely a kor és Csáth Géza jobb megértése, a századelő Szabadkájának szellemi élete szempontjából fontos.

Az irodalmi és művészeti vonatkozású írásokat a többiektől elválasztva a könyvet két fejezetre tagolták. Nem a szembeszökő jellegkülönbség, csak a rendszerezés szándéka kívánta ezt, hiszen — mint említettük — a belterjesség idegen ettől az anyagtól: élet és művészet, közéleti és szakmai szempontok egymással szorosan összevegyülve érvényesülnek itt.

Legszerényebben talán az irodalmi kritikák fizetik meg az érdeklődést. Pedig nemcsak élvezni tudta a műveket, de izgatta a műélvezés titka is. A *művészi alkotások élvezése* című tanulmánya elsőrendű teoretikusi teljesítmény, s elszigeteltsége ellenére is kiváló képességekről tanúskodik. Hogy ez a képesség nem bontakozott ki optimálisan irodalmi kritikáiban, annak talán az az oka, hogy Csáthban az esztétafogékonyság, a mű titkait fürkésző szenvedély nem volt olyan erős, mint Kosztolányiban vagy Babitsban. Nem volt iránydiktáló, frontot vezénylő kritikustehetség, de a maga helyén, mindenekelőtt a Szabadkán megjelenő Bácskai Hírlapban, tehát szűkebb hazája közönsége előtt hozzáértéssel és következetesen képviselte a Nyugat érdekeit. Adyt éppen olyan őszintén vállalta, mint Kosztolányit. Világosan átlátta és megértette a Holnap jelentőségét, *Sajtó és erkölcs* című vitacikke egy Alexander Bernáttal szemben is demonstrálni tudta a modern esztétikai gondolkodás fölényét. Hogy Szomoryt érdeménél többre becsülte, hogy a *János vitéz* és Kálmán Imre zenéjétől megilletődött, abban része lehet a zajos sikernek is, ifj. Móricz Pál és Kanizsai Ferenc túlbecsülésében a mérték vagy a szimat bizonytalanságának is, de hogy a szuverén olvasó és elmélkedő is szóhoz jut ezekben az írásokban, a Nyugat Mikszáth-képétől több ponton elütő Mikszáth-tanulmány és a sajnálatosan torzónak maradt *Három kritikai könyv* elég meggyőzően tanúsíthatja. A bírált művekhez nem egy kialakult szempontrendszer felől közeledett. Módszerét mindig a műélmény természete szabta meg. Nem is törekedett sokoldalú jellemzésre. Néha egy-egy, számára fontos vagy érdekes gondolatnál, jelenségnél hosszabban időz, mint a céhbeli kritikus tenné, de a nyelge személy önkényességeitől, melyre a korban sokan hajlottak, mindig megkíméli olvasóit. Lelkesedéseiben józan, gáncsaiban egyenes, s ítéleteit mindig őszinte érdeklődés fedezi.

Irodalmi világképének állócsillagai ugyanazok a nagyságok, akik Kosztolányit is fogva tartották: Ibsen, Nietzsche, Tolsztoj, Andersen, Csehov, s már igen korán fölfigyel a »dekadensek«
képviselőiként emlegetett modern francia költőkre is.

Ebben a vonatkozásban, vagyis irodalmi világképének sarkpontjait illetően, meglepő fejleménynek számít *Egy Jókai-regény analízise* című írása. Filológiai szempontból is újdonság, s még inkább az tartalma miatt. Nem kevesebbet állít itt Csáth, mint azt, hogy Jókai Dickensnél, Zolánál, Tolsztojnál, Dosztojevszkijnél, Balzacnál is nagyobb regényíró.

Ha csak vonzalmát demonstrálná ez a cikk, nem lepődnénk meg, hiszen a Nyugat írói, bár távol állt tőlük a Jókai által reprezentált regény, nem érezték ellenségüknek a nagy mesemondót, inkább a Gyulai-iskola kritikusaikat és a velük szövetséges írókat. S így időnként még szolidárisak is lehettek Jókaiával, akinek Gyulai volt a legkonokabb bírálója. Az öreg író második házassága kap-

csán támadt háborgás idején — tudjuk — Ady is szót emelt Jókai mellett, Móricz indíttatásában pedig művészi inspirációként is szerepet játszott Jókai és Mikszáth művészete.

Csáth Géza azonban valamennyi kortársánál tovább megy, s ha sejtjük is, hogy Jókai mely, valóban fényes adottságai miatt, meggyőződését mégis kétkedéssel kell olvasnunk. Mindenekelőtt azért, mert — mint elárulja — egy rendkívüli, sokakat megzavaró történelmi láz, a világháború sarkallja ilyen gyökeres fordulatra. Igaz, hogy egy korábbi cikkében, melyet a kötetben szintén olvashatunk, már 1913-ban is hangot ad ennek a meggyőződésének, de akkor még azon az alapon, hogy Jókai ösztönösen freudi fölismerésekre jutott némely művében. Az 1917-es dolgozat nem érvel ilyen modern értékekkel, a nemzeti érték kap benne nagyobb hangsúlyt. A nemzeti kultúra értékei iránt akkoriban másokban is megerősödött a fogékonyság, Csáth azonban a kritikai érzékét is elveszti ebben a vonzódásban. Hogy a dermesztően hűvös lélekrajzolónak volt érzéke a külvilág gazdagságát bemutató eseményes regény iránt, azt tudjuk Csáth Gézáról, itt azonban túlságosan furcsán nyilvánul meg ez a hódolat, tehát más lehet a magyarázata. Föltűnő például a szittyia és a hun jelleg emlegetése. S még inkább az előadás deklaratív jellege, hogy nem érvel, nem elemez, hanem jósol, jövendöl, ígér, mégpedig szigorához föltűnően hangzatosan. Az is furcsa, hogy Jókairól akar beszélni, de közben elég szeszélyesen Eötvös Károlyra vált, s őt is zseniálisnak minősíti. Különös, hogy pontokba foglalt célkitűzéseiben a maga fölfedező szerepét külön nyomatékkal hangsúlyozza. S végül a datálás: 1917. január. Mindebből arra lehet következtetni, hogy bár huzamos készülődés művének állítja ezt a bevezetőt, megírásában és a Jókainak kiutalt rangban betegsége, a morfinizmus is szerepet játszott. Megismerni e kísérletet így is érdemes, mert nagyon valószínű, hogy egy valóságos fordulat öltött benne szélsőséges formát.

Különben Csáth nemigen fetiszizálta még bálványait sem. Egyéniségistetele nem erősebb, mint kortársaié, de kizárólagosabb, mert a műben nem a formára, hanem elsősorban az emberre figyel. S hogy mennyire tudatosan, *A művészetek élvezése és az emberismeret* című érett tanulmánya igen beszédesen példázza. Az irányzatok és stílusok küzdelmében ő is a naturalizmusból és impresszionizmusból kinőtt irányzatokhoz vonzódott. Leginkább a szimbolizmushoz és a pszichológiai realizmusnak ahhoz a törekvéséhez, amely a lélek mélyrétegeinek titkait vallatja. Műveltségében a zenének kivételes helye és funkciója volt. Beethoven állandóan emlegetett bálványa, de a természettudomány is jóval nagyobb szerephez jutott nála, mint a kortárs írók világképében.

A természettudomány általában. Ezen belül a biológia, Darwin, s mindezekfölött a modern lélektan és ennek legfontosabb irányzata, a freudizmus. Érdeklődött a szociológia iránt is. Állásfoglalásai a militarista-klerikális reakció ellen arra vallanak, hogy benne élt a polgári radikalizmus eszmevilágában, vállalta ennek céljait és érveit. A szabadkai iskolákról, a Szabadka »szépségeiről«, a zenei műveltség állapotáról írt cikkek művelődéstörténeti szempontból és a Csáth-életrajz szempontjából egyaránt értékesek. Eredetit és fontosat mégis inkább a pszichológia és a manapság személyiségpszichológia néven emlegetett problémakörben tudott nyújtani. A gyűjteményből is leginkább ezek az írások tarthatnak számot elmélyültebb figyelemre.

Az *áalom* című tanulmány elsősorban azért, mert a népszerűsége heveny izgalmaikat és zavarait élő és sokak által csak felületesen ismert freudizmusról,

e divatos lélektani irányzat álomtanáról olyan alapos és tiszta képet ad, amelynek ismeretében az eddiginél több joggal hihetjük, hogy Csáth Géza a Nyugat-nemzedéken belül ezekben a kérdésekben a fölfedező interpretátor szerepét töltötte be.

Maga a cikk azonban ismeretterjesztő munka. Annak elsődrendű, de nem több annál. Teremtő szerephez azokban a tanulmányokban jut ez a pszichológiai műveltség, amelyek a modern emberi élet legfontosabb kérdéseit bogozzák. Ma is érvényes diagnózisával és javasolataival elsősorban *Az időbeosztás művészete* és főleg *Az emberismeret és a társadalmi fejlődés* című tanulmánya válik ki a többi közül. Az előbbit olvasva meglepetéssel tapasztaljuk, hogy a másodpercekért való versengés sziszifuszi hajszáját, a szakemberség és teljes emberiség közötti hasadás tényeit Csáth Géza nemcsak fölismerte, de egyszerre tudta az ideg orvos, az alkotó és az egyszerű ember szemével vizsgálni. Mindenki számára megnyugtató megoldást nem talált, de ebben az írásban még nem is kutatott elég szívóssággal, inkább csak jelezte a problémákat. Az emberismeret értelméről és fontosságáról szóló tanulmánya azonban történelem-, pszichológia-, társadalom-, ember- és életismeret koncentrált érvényesítésével győz meg arról, hogy napjaink embere számára milyen nélkülözhetetlen adottság az emberismeret. A freudizmus intencióit könnyű észrevennünk ebben a tanulmányban is, de feltűnő, hogy az ember iránti kétely és a társadalmi rendszer emberformáló jelentőségének tagadása, amire igen hajlottak az emberi ösztönök fetiszizálói, Csáth Gézánál nem jut szerephez. Az a sekély racionalizmus, amely az önismeretet és emberismeretet problémátlan folyamatnak képzei el, idegen tőle, de tünődéseiben nem az ignorabimus, az értelem iránti kétség állítja meg, hanem értelem és ösztön egészséges egyensúlyának igénye. S ebben nemcsak máig ható módon korszerű, de egyben-másban dialektikusabb is, mint napjaink átlaggondolkodói. Amit például az amerikai párbajról, a lelki élet kérdéseiről és a művészek körében gyakori öngyilkosságokról ír, abban a társadalmi, vagyis a külső és belső okokat együtt látó szemlélet egészsége és természetessége sehol sem engedi fantomizálódni a kórt (*Az amerikai párbaj; A lelki egészség; A lelki élet alaptörvénye; A hisztéria; Az egészséges önismeret; Öngyilkos művészek*). Orvosként figyelte a világot és az embereket, s ebben az emberi teljességet védő szépíró is segítségére volt. Ugyanez a tárgyilagosság, a jelen-ség okait kutató szenvedély, alapos tájékozottság és meggyőző okfejtés nyilvánul meg a Pesti Naplóban közölt vasárnapi konferanszaiban is (*A mai emberek szerelmi életéről; A vallások és mítoszok pszichológiája*). Nemcsak fontos adalékokat kínálnak Csáth és nemzedéke tanulmányozásához, de gondolati és művészi értékük is számottevő. A teljes emberiség szépírói igénye a tanulmányokban is érvényesül tehát. Kivételes adottság ez egy olyan korban, melyben — mint szerzőnk is állítja — »a pszichológia legkiválóbb művelői a praktikus emberismeret terrénumán gyámoltalanságukkal és tapasztalatlanságukkal tűntek ki. Kísérleteik és elméleti okoskodásaik határain túl fogalmuk sincs a lélek funkciójáról és véleményt mondani emberekről nem tudnak«. (*Az emberismeret és a társadalmi fejlődés*)

Van aztán ezek között a publicisztikai írások között jó néhány, melyekben közvetlenebbül, tehát az exponálás, az érvelés és az előadás természetében is érvényesül a szépíró. Erős megszorításokkal vonatkozik ez még *Az öngyilkosság főpróbája* című értekezésre is, melyben az ideggyógyász tudását egy életszerűen főlvázolt példa drámái mozzanataiból kiindulva, intuitív föltételezésekkel árnyalva adja elő, s a végén a személyes felelősség és aggodalom emberi figyel-

meztetéssel zárja le. Egy másik jellegzetes írásában, ahol a szélhámosság és művészet kapcsolatáról elmélkedik (*Szélhámosok — művészek*), a tudományos hitelű mozzanatokot a képzelet játékos találékonyságával szövi át és lendíti túl a gyakorlati megismerés határain. Szerephez engedve ezzel az idegen jelenségek összekapcsolásának kaján műveletéből eredő humort, a furcsaság elemzésében a megismerés, a fölfedezés derűjét.

Az igazi publicisztikában a személyesség csak valamely ügy szolgálatában, annak érdekei szerint lehet jelen. Ilyen írásokat is találunk a gyűjteményben. Olyanokat, amelyekben a meggyőződés heve, a protestálás nemes pátosza az ügy megértéséhez szükséges információkkal szerencsésen összeforrvá ölt alakot (*Isodora Duncan és a berlini spiszbürgerek; Vidal Edu Benjamin; Gyerek-szerelem*). Legszebben talán a *Szegény pesti kisgyerekek* fájdalmas föl szólalásában, mely egy utcai baleset szomorú látványát, az esetet — szociológiai összefüggéseinek jelzése révén — tragikus kordokumentummá tudja emelni. De a Platz Bonifác nyugalomba vonulása alakalmából írt éles és elmés cikk is kitűnő a maga nemében: tisztán mutatja Csáth fölvilágosult szellemének erejét, határozottságát és publicisztikai vénájának eleven lüktetését. Igen jellemző, hogy az, amit diákként maga tapasztalt, hallott, vagy Kosztolányi Dezső kicsapatása idején közelről láthatott, itt — két flekknyi terjedelemben — miként talál tágasabb érvényű, az ellenszenvet magas szintre emelő formát.

Nem állítjuk, hogy a szépírói hajlamok mindig ilyen jól segítik a közíró Csáth Gézát. Van úgy, hogy csak szeszélyes csevegésre csábítják, mint az élet jó és rossz dolgairól szóló »értekezésben«. Van úgy, hogy a nőkről való kiábrándító tapasztalatokat kovácsolják elméletté. Olykor pedig — mint a medikusok helyzetéről szóló jegyzetben — magára is hagyják a publicistát. Ilyenkor fakóbb az előadás, mint amelyet az ügy megérdemelne.

Legnyíltabban mégis ezek a cikkek tanúskodnak arról, hogy a szörnyűségeket, melyekről a novellista beszélt, Csáth Géza nem érezte az emberi lényeg másíthatatlan tartozékainak. Annak érezte, amik voltak: betegségeknek, melyekből ki lehet és ki kell gyógyulnia az emberiségnek. A maga leromlásának iszonyatai közepette sem mitizálta egyetemes emberi törvényé azt, ami vele történt. S ha a társadalmi kór és a lélek betegségei közötti összefüggést nem is tudta műveiben kellő dialektikával kirajzolni, külön-külön mindkettőről — az előbbiről publicisztikájában, az utóbbiról novelláiban és drámáiban — figyelmeztető igazságokat közölt.

A gazdag gyűjtemény sokféle írásából, a különigazságok mozaikjaiból egy egy lényegű magatartás, az eddiginél tisztább és teljesbb írói arculat bontakozik ki.

ÉGTÁJ

PETKOVICS KÁLMÁN

A FEBRUÁRI ZENDÜLÉS

Részlet a KÉRDŐJELES EMBER című dokumentumriportból

Szabadkán a millennium évében jelent meg az első napilap. A Bácskai Napló kérésre született, egy hónap alatt belefűlt az anyagi gondokba. A második kísérlet szintén dr. Csillag Károly nevéhez fűződik, aki 1897 őszén a Bácskai Hírlap születését jelentette az illetékes hivatalnak. Az új lap hetente négyszer jelent meg és sokat foglalkozott a rendőrséggel. »Ámbár a rendőrség legkésőbbben szokott értesülni a közbiztonsági viszonyokról — írja egyik korai vezércikkében —, mégis feltételezzük, hogy arról már tudomása van, hogy az *idén a fogcsikorgató szegénység miatt nagyobb számra emelkednek a bűntények...*« Az új esztendő (1898) a közvélemény figyelmének előterébe tolta a szegényügyeket, dívott a jótékonyt, de a közadakozásból felállított népkonyhák már az év utolsó hetében szűknek bizonyultak.

Közben megindult a szabadkai villamos. »Összeült a város színe-java örömlakomára — jelentette a Bácskai Hírlap —, éltették a feltalálót, a vállalkozót és az egész világot«, viszont a főutca az »épülő házakból kihordott szeméttől diszeleg és pompázik hónapokon át«. A polgárság viszolyogva nézte a mélyülő szociális feszültségekkel terhelt nagy falu erőködését a tizenkilencedik század alkonyán: a sajtó alig vette észre a törmelék és a szemét mellett emelkedő házakat, új bérpalotákat, a villamosban »az emberiséget agyongázólandó eszközt« köszöntötte, Szalay Mátyás főkapitány pedig állandó rovatnak örvendezhetett, mert nem akarta észrevenni »a prostitúció óriási szeméthalmazát«.

A főkapitánynak sok egyéb gondja volt. Ott feküdt az íróasztalán Perczel Dezső belügyminiszter szigorú rendelete. A rendőri és közbiztonsági szervek parancsot kaptak »az ország belnyugalmát s törvényes rendjét fenyegető veszély elhárítására — a rendelkezésükre álló törvényes eszközök felhasználásával — mindent kövessenek el s elsősorban az *igazgatókat ezen veszélyes működésükben akadályozzák meg*«. Nem véletlenül sürgette Sztoczek Károly lapja, a Bácskai Ellenőr 1898 januárjában a tavaszt. »Az egész télen át nyomorral küzdött: szegény nép epedve várja a napot, amelyben oly sok keserves csalódás után ismét hisz, remél a jobb sorsot hozó nyárban.«

A rendőrségnek a belügyminiszteri rendelet értelmében cselekednie kellett. Szalay Mátyás semmiféle gyanús gyülekezetest nem engedélyezett. Azonban a munkások egyre kevésbé tisztelték a tilalmat. 1898. január 4-én közölte a Bácskai Hírlap: »Tegnap a helybeli szocialisták egy elvtársuk földjén a Mária Valeria kórház mögött gyülekeztek és tüntetést akartak rendezni.« Vojnics Béla alkapitány tizenegy lovasrendőrrel kivonult s huszárosan szétkergette őket. Hat nap múlva, 1898. január 10-én ismét a Bácskai Hírlap jelenti: »A szocialisták. Megint róluk szól az ének. Úgy látszik, a lapoknak állandó rovatot kell nyitniök e címmel. Nemcsak városunkban, de az egész megyében grasszálnak. Szabadkán tegnap délután négy helyen ismét gyülekeztek, de a rendőrség minden nagyobb konfliktus nélkül szétkergette őket.«

Tehát 1898. január 9-én délután a szabadkai szocialisták egyszerre négy helyen gyülekeztek. Ezt a négy gyűlést még mindig csak Rigó János, a népbolondító álpróféta szervezte néhány társával? Nincs adatunk arról, hogy hányan vettek részt a gyűléseken. A mozgalom szervezettségével kapcsolatban sem rendelkezünk megbízható támpontokkal. Viszont hiteles főispáni jelentésből tudjuk, hogy a vármegyében tizenkétezer ember éhezett. Tizenkétezer ember a városok — Szabadka, Zombor és Újvidék — nélkül! Zentán kétezerre becsülték az ellátatlanok tömegét...

Ez a tél rendítette meg először és mélyen Szabadka hagyományos nyugalomát. Naponta több száz ember a népkonyhák előtt. A rendőrség készenlétben. Január közepére megváltozott a jómódú polgárság hangulata is. »Elvitathatatlan tény — írta a Bácskai Hírlap 1898. január 16-án —, hogy megyénkben ezrek és ezrek éheznek, hogy nincs kenyér, hogy nincs fűtőanyag. S ha az okoknak nem vagyunk képesek végére járni, de látjuk a következményeket, a sok tolvajlást, a sok rablást, a kétségbeesésnek annyi káros folyamányát. Látjuk a szocialisták zavargásait, kik éhségtől zúgó fejjel kiáltanak halált mindenkire, ki nem éhezik. Akik az éhség döglesztő levegőjében álmodoznak egy szebb jövő után, melynek elérése végett képesek ölni is.«

Perczel Dezső belügyminiszter egymás után utasítja el a becsei munkásképző egylet, a zentai földmunkáskör, majd a topolyai munkásképző egylet alapszabályait. A szabadkaiak meg sem újítják a régebben benyújtott kérvényüket. Nem is lett volna ennek semmi értelme, hiszen a vonatkozó belügyminiszteri körrendelet szerint »a szabályszerűen létrejött, de jogérvényes határozattal felosztatott vagy felfüggesztett egylet vezetésében, gyűléseiben vagy bármilyen működésében való részvétel kihágásnak minősítendő.« Gyakorlatilag bármelyik rendőrkapitányság hozhatott jogérvényes határozatot a munkásegyletek felosztatásáról. És ha ezután valamelyik szocialista »bármilyen működésben részt vett«, kihágást követett el. A megtorlás a rendőrség hatáskörébe tartozott.

1898. február 19-én a Budapesten megjelenő Magyarország című lap szabadkai szocialista zendülésről írt. Az itteni Bácskai Ellenőr nyomban cáfolni igyekszik a fővárosi újság hírért. »Szocialista zendülés? Ilyen nem volt. Csak az volt, hogy Szalay Mátyás főkapitány szerdán (1898. február 16-án) elfogta Rigó János volt temetőcsósz, Ivits Balázs (Blaško Ivić), Jurics István (Stipan Jurić) munkásokat, Margith József asztalost, Kertész Mihályt és Németh János pusztai kovácsot«. A letartóztatottak kihallgatásáról ellenőrizhetetlen hírek szivárogtak ki. A lapok közlése szerint az illetők tagadták, hogy izgatták volna a népet, és hogy együttműködtek a budapesti szocialistákkal.

(A letartóztatottak közül — Rigó János mellett — Margith József asztalos és Németh János puztai kovács a legismertebb. Margith József az Iparos Ifjak Művelődési Köréből jött, Németh János pedig a kezdettől fogva részt vett az agrárproletárok mozgalmában. Blaško Ivić és Stipan Jurić horvát nemzetiségű munkásokról először esik említés. Stipan Jurić neve az elkövetkező években válik majd ismertté: 1907-ben bekövetkezett betegségéig hatalmas agitációs munkát végez horvát nyelven a szocialista mozgalomban. A nevesebb vezetők közül csak Stanislav Aladžić téglagyári munkás hiányzik.)

Mi történt valójában 1898. február 16-án? Aligha lehet kimerítő választ adni a kérdésre az előzmények áttekintése nélkül. A rendőrség készültségi állapotban, minden gyülekezés tilos, a munkások mégis összejönnek, néha azonos időpontban több helyen szerveznek tüntető jellegű összejevetelt, a rendőrség kilovagol és kardlapozik. A folyamatos megmozdulások és a következő követelések szervezett erőt sejtettek. A munkások nem ösztönösen dacoltak a rendőrséggel. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt első földmunkáskongresszusának határozataiban foglalt célokért harcoltak Rigó János vezetésével.

Csakhogy ebben az időszakban a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőségében erősen megoszlanak a vélemények az osztályharc lényeges kérdéseiben. A Bánffy-terror fokozódásával a vezetőség jobboldali, opportunisták szárnya elárulja a szegényparasztok mozgalmát. 1898. február 12-én az opportunisták kezébe került Népszava a »törvényes úton való szervezkedés« mellett foglal állást (viszont láttuk: Perczel Dezső a belnyugalom érdekében elutasította a munkáskörök alapszabályait) és »lelketlen igazgatókról« ír, akik »édes gyönyörűséget« akarnak szerezni a hatalomnak, hogy »a nép vérében gázolhasson«. Egyrészt az éhség az utcára löki a tömegeket, a rendőrség meztelen kardlappal támad a tüntetőkre, a párt szócsövének tekintett Népszava pedig elítéli »a lelketlen igazgatókat«.

Ez volt Szabadkán 1898. február 12-ike után, ahol a Népszavát, hiteles forrásokból származó adatok szerint, sokan olvasták. (A Stipan Jurić lakásán végzett házkutatás alkalmával Szalay Mátyás a Népszava ötven példányát foglalta le.) Rigó Jánosék komolyan vették a kongresszusi határozatoknak azt a részét, mely szerint »a földmunkások, ha kell titkon, a hatóságok ellenőrzése alól kivontan is fognak földmunkásegyleteket alakítani«. A kongresszus még azt is kimondta, hogy ezek a szükség esetén titkon alakított szervezetek »a párt-vezetőséggel állandó és szoros összeköttetést tartanak fenn«. A Népszava nem vett tudomást azokról, akiket az inséges tél kilökött az utcára.

MÉRSÉKELTEK ÉS TŰLZÓK

1898. február 16-án délelőtt a pravoszláv templom mellett a Csernovics utca torkolatánál gyülekezett a nép. Az esemény nem maradt titokban, hiszen a járőrszolgálatot teljesítő lovasrendőrök ellenőrzése alatt volt a város. Az előző este (1898. február 15-én) átfésülték a kocsmákat, több gyanús személyt előállítottak, és a véletlenül összeverődött nagyobb társaságokat feloszlatták. Ugyanis Szalay Mátyás titkos információi szerint több külteleki csavargó, lézengő napszámos és egyéb munkakerülő szivárgott a városba. Ebből sejtette, hogy valami készül.

Tizenhatodikán reggel szokatlan élénkség az utcákon. A főkapitány minden rendőrt kivezényelt és megerősítette a városháza közvetlen környékét. Csak később kapta az értesítést, hogy a szocialisták főtáborra a szerb templom tájékán van... Onnan viszont csak pár lépés a városháza, illetve a tágas piactér a nevezetes Szentháromság-szoborral. A főkapitány töprengett. Mitévő legyen? Őriztesse a szobor környékét, ahol a régebbi tüntetések kezdődtek, vagy küldje embereit a mellékutcákba? Egyik megoldás sem tetszett neki. Ha a téren maradnak a rendőrök, minden oldalról veszély fenyeget. Ha kimennek, megtörténhet, hogy maguk terelik a tömeget a központba.

Délelőtt nem történt semmi különös.

Azonban délben már nemcsak a Csernovics utca torkolatára kellett fokozottabban ügyelni, hanem a csirkepiac tájékára is, ahonnan komor csoportok szivárogtak a Rudics utcába. És hiába vigyáztak a rendőrök a széles zombori útra, a mellette levő keskeny Gombkötő utca megtelt emberekkel. A másik oldalon — szintén a városháza közvetlen közelében — az Egressy utca négy neves kocsmája (a mostani bérpalota helyén a Georgijevics-, pár lépéssel odébb a Vass Ádám-, vele szemben a Horváth-féle vendéglő és a sarkon a régi polgári kaszinó) mind zsúfolt. Csak a korzó csendes. És néma a Pest szálló híres cigányzenekara.

A Csernovics utca torkolatától alig száz méter a barátok temploma s előtte a Teleki tér, ahol valamikor Mária Terézia kiváltságlevelét olvasták fel. A szerb templom körül már nagyon sokan voltak. A régebbi jelentések és a korabeli sajtóközlemények szerint a szocialisták gyűlésein általában két-háromszáz ember vett részt. Hányan lehettek most? Ezren? Kétezren? Sokan voltak. Szalay Mátyás még gondolni sem mert arra, hogy az engedélye nélkül a városháza közvetlen közelében összehívott gyülekezetet fegyvererővel feloszlassa.

A Bácskai Hírlapból tudjuk: »A szocializmus bacilusai városunkban legtöbbször azon a helyen kísértének, ahol a munkakeresőknek gyülekezési helye van. Ilyen alkalomhely városunkban a nagypiacon a Szentháromságnak nevezett hely...« Lazar Mamuzić polgármester hivatala ablakából hosszan s aggodalmasan nézte ezt a helyet, amikor hívására megérkezett a főkapitány.

»Mi lesz, Mátyás?«

Szalay tanácstalan.

»Várok.«

»Vársz? Mire?«

A főkapitány néhány másodperc múlva válaszolt.

»A Teleki teret megvédem...«

»És ha ide jönnek?«

»Meglátjuk...«

Nyirkos, havas februári nap. Enyhe nyugati szél. Dél tájban olvadni kezdett. Mlaka közvetlen utcáinak sara felengedett. A zombori úton dagadt és ragadt a sár a lábak alatt, de a Csernovics utca homokos talaja tűrte a toporgást, megkeményedett, mint a kövezet. Ott kezdődött a gyűlés délután két órakor.

Amit az eseményről tudunk, többnyire dr. Csillag Károly lapjának, a Bácskai Hírlapnak köszönhetjük. Szabadka többi újságja — nyilván nem ok nélkül — vagy elhallgatta, vagy cáfolni próbálta a hírt. A levéltári források

pedig szűkösén, közvetve és a hatóság szemszögéből tájékoztatnak. Annyi azonban biztos, hogy a nép elállta a pravoszláv templomhoz vezető utcákat, sokan felkapaszkodtak a templomkert magas rácsozott kerítésére, és beszédek hangzottak el az éhező és nyomorgó nép sanyarú helyzetéről. A beszédek után a gyűlés három pontban rögzítette a munkások követeléseit:

1. *Munkát és megélhetést!*

2. *Tisztességes munkabért!*

3. *Vessenek véget a rendőrségi terrornak és érvényesítsék a gyűlekezési jogot!*

A tömeg átvette a jelszavakat és továbbharsogta. A követelésekről dr. Csillag Károly lapja — a liberális polgárság szócsöve — leplezetlen rokon-szenzvel ír. Viszont nyomban megállapítja: ezek a követelések csak a mérsékelt szocialisták óhaját fejezték ki. Mihelyt a nép elindult a Csernovics utcából a városháza felé, felharsantak a *tűlzók* jelszavai, s ezek már nemcsak munkát, megélhetést követeltek, nemcsak a rendőrterror ellen tiltakoztak, hanem magasba röpitették a kor leghaladóbb politikai követeléseit.

A nagypiac tágas tere percek alatt megtelt. A szűk mellékutcák ontották az embereket. A szétforgácsolt karhatalmi erők nem tudtak ellenállni, tehetetlenül sodródtak a tömeggel. És a jelszavak egyre harsányabban csapódtak az öreg városháza időviselt falaihoz. »Le a rendőrterrorral!« »Éljen a gyűlekezési jog!« A rendőrök hasztalan kísérleteztek a tér megtisztításával. A főkapitány, ki az imént a Teleki teret akarta védeni, visszakozott, átmenetileg átengedte a nagypiacot a szocialistáknak. Túl nagy volt már a tömeg... És egyre hangosabb.

A Bácskai Hírlap terjedelmes tudósítása szerint itt a nagypiacon már a munkát és megélhetést (ami nélkül a polgárság sem remélhetett magának nyugalmat) követelő jelmondatokat elnyomta a *tűlzók* hangoskodása, akik »*vagyongyűlést, általános szavazati jogot háromszoros munkabért, csökkentett munkanapot*« emlegettek. A liberális polgárság elment a munkásokkal a munka és megélhetés követeléséig, úgy, ahogy a tisztességes munkabért is megszívlelte és a terrort sem helyeselte, hiszen az még a kalmárkodásnak sem kedvez, de vagyongyűlést... csökkentett munkanapot... szavazati jogot... Ez sok!

Szabadka proletárai ezen a lucskos és reménytelenül szürke februári délutánon valamit megsejtettek a történelemből, a jövőből és saját szervezett erejükből, a lehetőségekből, belevillantották lelküket a század alkonyának ajtatos ködébe, és ellobbantak, mert el kellett lobbaniok. A tömegek még nem elég tudatosak, nem elég határozottak és nem elég szervezettek. A rendőrség erős, nála a fegyver, mellette pedig készenlétben a katonaság. Szalay Mátyás, a higgadt és izzig-vérig a városhoz nőtt főkapitány alkonyatkor körülbelül százötven fegyveressel rendelkezett.

Nem siette el a dolgát. A tér megtisztítására irányuló másodszori sikertelen kísérlete után kivonta embereit a tömegeből s — diplomatikus fifikával — elfogató parancsot adott ki a már eleve nyilvántartott »szocialista lázítók és események színhelyén vagy odahaza a lakásukon. Rigó Jánost a lakásán fogták el. Alkonyatkor kísérte szuronyos puskákkal három rendőr a Rudics utca felől a városháza börtönébe. A járdán sokan tolongtak, a foglyot az úttest közepén vezették, arca véres volt, keze vasban.

A Bácskai Hírlap szerint valaki a Rudics utcában a tömegeből odakiáltott neki:

»János bá! Ne gyűjlik tovább! Várjon, míg kihívom a doktort, állítson visum lepertumt a sebeiről, mit a rőndérek ütöttek!«

Tovább lökték.

A tömeg már tehetetlen.

A zombori út felől lovasrendőrök vágattak.

A városháza előtt a nagypiacon közben kihírdették Lazar Mamuzić nyilatkozatát. »Munkát kell adni a szűkölködőknek« — mondotta egyebek között. Az ígéret lelohasztotta az indulatokat, s miközben a hiszékeny nép csoportokra szakadozva oszladozott, a bölcs rendőrkapitány fellelegezve küldhette posztosait a mozgalom vélt vezérkarának többi tagjáért. Németh János pusztai kovács nem tágitott a nagypiacról, ott maradt végig, és a Szentháromság-szobor talapzatának legfelső lépcsőfokáról próbált lelket verni a csüggedőkbe.

»Emberek, ne higgyetek az ígéreteknek! Máskor is becsaptak benneteket! Ne oszoljatok szét...«

Odaértek a rendőrök.

»A legérdekesebb volt Németh János elfogatása — írta a Bácskai Hírlap. — A piactéren érték a rendőrök, ahol hangosan buzdította a népet.« Németh János nem engedelmeskedett. A rendőrök rászálltak, s rövid dulakodás után lefogták. Vasban kísérték a városházára, ahol már vallatták Rigó Jánost, Margith Józsefet, Blaško Ivičet és Stipan Jurićot. Kertész Mihályt a késő esti órákban fogták el külvárosi lakásán és a sötétség leple alatt kísérték a városházára. Maga Szalay Mátyás főkapitány vezette a letartóztatottak kihallgatását.

A POLGÁRMESTER BÁRCÁT ÍGÉR

Nincs megbízható adatunk arról, milyen módszerekkel vallatott a főkapitány. Azonban tudjuk: az eseménynél jelen voltak és közreműködtek Vojnics Béla és Hegedűs János alkapitányok. Hegedűs János néhány hónappal előbb, 1887. július 25-én, tizenegy lovasrendőrrel kivonult a zobnaticai Barnabás-szállásra, hogy elnyomja a cselédek lázadását, akik aratáskor az emberségesebb koszt és nagyobb bér reményében sztrájkba léptek. Ez a Hegedűs János a földesúr bólogató jóváhagyása mellett istrángkötéllal egymáshoz kötöztette az embereket és helyszíni szadista botozással helyreállította a nyugalmat. Mindenki tudta róla ezt, hiszen megírták az újságok.

És jelen volt még a vallatásnál — meghatározatlan rendeltetéssel — dr. Hercegh rendőrségi főorvos. Szalay Mátyás — az orvos jelenlétéből erre lehet következtetni — óvatos volt, nem akarta még egyszer elkövetni azt a hibát, amit Grgo Milanković esetében elkövetett. (Grgo Milanković földmukást egy tüntetés után 1895-ben agyonverték a rendőrök a börtönben.) A főkapitánynak, noha a fizikai bántalmazást a nyilvánosság elől eltitkolni nem lehetett (Rigó János arca már a bekíséréskor véres volt), mártírra nem volt szüksége.

A kihallgatásokról egyébként — régebben ez sem volt szokás — részletesen tájékoztatták a sajtót. E szerint a vádlottak makacsul tagadták, hogy izgatták volna a népet, de a főkapitány szemtanúk vallomásával rájuk bizonyította, hogy »ők voltak a lármázó tömeg vezetői«, s ezért az újságok szerint »a főkapitány jogosan tartotta őket fogva«. Csakhogy az újságok egyebet is

tudtak. Többek között ezt: 1898. február 16-án este ismeretlen egyén Szabadkáról a következő tartalmú táviratot küldte Perczel Dezső belügyminiszternek: »*Utasítsa a szabadkai redőrséget, hogy vezetőinket bocsássa szabadon, mert különben zendülés lesz.*«

Ki lehetett az ismeretlen egyén? És miért kellett Szalay Mátyásnak a letartóztatások jogosságának bizonyítására a sajtó támogatása? Hiszen maga a belügyminiszter hatalmazta fel »a rendelkezésére álló törvényes eszközök« alkalmazására! Törvénytelen eszközökhöz folyamodott volna? Aligha. A távirat mögött, bármilyen furcsán hangzik, hatósági provokáció sejthető. Ugyanis a lefogottak közül hiányzott Stanislav Aladžić, a szocialista földmunkások leg-szükebb országos vezetőségének tagja, aki a nevezetes napon nem tartózkodott Szabadkán, tehát köröztetéséhez hiányzott a jogalap. Szalay Mátyás a »teljes vezérkart« szeretete volna vallatni... A szocialista sajtó azokban a hetekben figyelmeztette először az alföldi földmunkás szervezeteket a rendőrségi provokációkra.

Másnap — 1898. február 17-én — este néma tömeg várakozott a városháza bejárata előtt. Feketébe öltözött asszonyok, sok apró gyermek, körülöttük a kíváncsi érdeklődők gyűrűje. A letartóztatottak hozzátartozói várták a polgármestert, az egyenruhás börtönőr hiába igyekezett őket elküldeni a hatóság háza elől. A polgármester pedig nem akart szóba állni a csöcseléssel. Miközben a börtönőr dolgvégezetlenül járkált a kapu és a magas hivatal előszobája között, a tömeg nőtt, egyre több kíváncsi polgár csatlakozott a várakozókhoz. Lazar Mamužić végül megunt a dolgot, megigazította a dolmányát, és lement a kapuhoz.

Az asszonyok sírva könyörögtek neki, engedje haza a férjüket. A párbajokhoz szokott huszártiszt — a Bácskai Hírlap szerint — »alig tudta megértetni velük, hogy ez a törvény dolga«. Igyekezett hát valamelyest enyhíteni bánatukat (különben érző ember volt), megismételte előző napi kijelentését, miszerint a szűkölködőknek munkát kell adni, azért jelentkezzenek a városházán, ahol *kapnak egy bárcát*, amivel eztán igazolhatják magukat a gazdák előtt, hogy ők rendes emberek. A lefogottakat néhány nap múlva kiengedték. Ugyanis a központi sajtó kíváncsisággal kezdte feszegetni a bácskai eseményeket.

Lássuk azonban a bárcát. Miről is volt szó tulajdonképpen? Ezt az újságok sem tudták pontosan. Egyik nap azt írták, hogy a tömeg »elkeseredéssel kapkodja a cédulákat«, majd hangot váltva felrőtták a rendőrségnek, hogy »most már minden ismeretlen egyénben szocialista izgatót vél felismerni«. (Bácskai Hírlap, 1898. február 24-én.) Természetesen dr. Csillag Károly szerkesztőnek sejtelve sem lehetett Perczel Dezső belügyminiszter 1898. február 13-án kelt 768/898 számú rendeletéről, melyben »a közrend és társadalmi béke ellen izgatók figyelemmel kísérését, felügyelet alatt tartását, továbbá az idegen illetőségűek eltávolítását, kitiltását« rendelte el.

A belügyminiszter már február 13-án (négy nappal a tüntetés előtt) megszigorította »az úgynevezett szakegyletek és szocialista társulatok működésének ellenőrzését«, mert a »közelmúltban fellépett agrárszocializmus sajnos elég alkalmat nyújtott arra«, majd a »veszélyes kóroanyag elpusztítására rendeletek készüljenek«. E rendeletek jogalapját az 1898. évi II. törvénycikk, közkeletű meghatározással a *rabszolgotörvény* alkotta, amely elsősorban a földmunkásokat sujtotta. Munkát csak hatósági igazolvánnyal (Lazar Mamužić szerint: bárcával) rendelkező egyének vállalhattak.

A rabszolgatörvény nemcsak a polgárok egyéni szabadságát sértette, hanem kénytelenül kiszolgáltatta a munkásokat a földbirtokosok önkényének. A szabadkai városházán a földbirtokosoké a döntő szó; kinek jutott volna ott észébe tiltakozni a visszatért feudális rendelkezés ellen! A hatóság bírsággal és börtönnel büntethette a magánjogi szerződések megszegőit, ami elvben a munkaadóra is vonatkozott, ám a gyakorlatban csak a munkásokra alkalmazták. Mert hát a munkaadóknak mi okuk lett volna megszegni az általuk diktált feltételeket? A rabszolgatörvény paragrafusait, összhangban Perczel Dezső egyéb szigorító jellegű előírásaival, Szabadkán pár héttel a zendülés után, 1898 márciusában érvényesíteni kezdték.

A zendülés beleoltotta a város vérébe a nyugtalanság bacilusait. Hiába kapott szabad teret a hatósági önkény, a kicsattant ellentétek izzása áttérjedt a társadalom többi rétegére és csoportjára, s mint a válságos időkben általában, fellobogott a nacionalista kizárólagosság: az előkelő Nemzeti Kaszinó, mely eddig kényesen félrehúzódtott a napi politikától, most március tizenötödike miatt parlagi hangú ultimátumot intézett a Pučka kasinához és szerb olvasóköri körhöz, ami uszító kirohanásokra adott alkalmat az uraknak. Mintha csak tudatosan akarták volna elterelni a figyelmet a társadalom igazi betegségeiről.

A kormány sem tétlenkedett. Három héttel a zendülés után érkezett Perczel belügyminiszter 1421/eln. számú körrendelete (1898. március 9-én kelt), amelyben megparancsolja a közigazgatási hatóságoknak, hogy a szociális mozgalmakat »folytonosan éber figyelemmel kísérik, helyes s tervszerű preventív intézkedéseket tegyenek, szükség esetén pedig erélyesen és teljes szigorral lépjenek fel«. A preventív intézkedések fogalmán Perczel azt érti, hogy »a közigazgatási közegek a néppel folyton érintkezvén, azt a szociális mozgalom veszélyes következményeire figyelmeztessék, s az izgatóknak csakis a nép anyagi kizsákmányolására irányuló lelkiismeretlen céljairól meggyőzzék, a szervezkedést úgy az egyes községekben, mint több községek között, különösen pedig az országos egyesülést minden érvényes eszközzel megakadályozzák, s a mozgalom tovaterjedését meggátolják«.

Természetesen a belügyminiszter nemcsak tüzre és vasra gondol, hanem elsősorban arra, hogy a hatóságok »a nép bizalmát megnyerni igyekezzenek és hassanak oda, miszerint a nép konkrét panaszával és kívánságaival a hatósághoz forduljon, ezen panaszokat mindenkor lelkiismeretesen, gyorsan és pártatlanul vizsgálják meg«. És végül a körrendelet befejező mondata: »Az összes közigazgatási közegektől elvárom, hogy ezen feladatuk teljesítésében a helyzet komolysága által is igényelt hazafias buzgalommal, kellő tappintattal és teljes odaadással fognak eljárni.« E szokatlan utasítást valóban kellő tappintattal és hazafias osztálybuzgalommal fogadták Szabadkán. Az okmányt 5040 tan. szám alatt iktatták, majd tanácsi határozattal együtt sokszorosították.

A tanácsi határozat így hangzik: »Tudomásul vétetvén, másolatban a tanácsi előadókkal és hat példányban a rendőrkapitányi hivattal közöltetni rendeltetik. Szabadkán 1898. március 20-án. Bolits jegyző.« Aláírta az adóügyi hivatal, az elnöki hivatal, Hegedűs és Antunović rendőrségi alkapitányok és az egész ügy 1898. március 26-án levéltárba került. Közben a város két legtekintélyesebb koponyája, Lazar Mamučić polgármester és Szalay Mátyás rendőrkapitány, alkotó módon igyekezték megvalósítani a magas leirat szellemét, feliratot szerkesztett a szociális bajok elintézése tárgyában.

AHOGYAN A FÖLDBIRTOKOSOK LÁTTÁK

A két városatyá által szerkesztett okmány első fogalmazványát a Szabadkai Történelmi Levéltár őrzi. A szöveg világosan mutatja, hogy közvetlenül a februári események után miről s hogyan gondolkoztak a földbirtokosok képviselői. A szabadkai városháza urai, ellentétben a belügyminiszeri leirattal »követelményeivel«, nem a törvényhatósági bürokrácia leépítésében és a hatalom népszerűsítésében látták a feszültségek enyhítésének lehetőségét hanem:

Előszőr: »Az 1891. évi XIV. törvénycikknek oly értelemben való módosításában, hogy ezen törvénycikk alapján keletkezett és kezelt *betegsegélyző pénztáraknál vagy a munkaadóknak biztosítassék a vezetőszerp, vagy pedig ezen pénztárak kezelése a hatóságokra bizassék.*« (A betegsegélyző pénztárak igazgatóságai kétharmad részben munkásokból és egyharmad részben munkaadókból álltak. A munkások kiszorítása akkor már a burzsoázia általános érdekeinek sem felelt meg.)

Másodszer: javasolják, hogy »a sajtóról *(tekintettel a szocialisztikus sajtó káros hatására)* szóló 1847/48. évi XVIII. törvénycikk megfelelőleg (korlátozotassék) módosítassék«. Más szóval: tiltsák be a munkások és a szakszervezetek lapjait. A »korlátozást« a Banffy-kormány már régen alkalmazta a gyakorlatban. Az urak, akik minden március tizenötödikén lelkesen ünnepelték a szabad sajtó napját, igen természetesnek vették, hogy a sajtószabadság osztályjellegű, tehát csak a polgári sajtóra érvényes.

Harmadszer: javasolták, hogy »az úgynevezett munkáskörök (mint a földművelő népet munkátlanságra szoktató intézmény és a sztrájkmozgalom fészke) *mindenütt beszüntetettessenek, illetve azok működése (beszüntetettessék) fel-függesztessék.*« Egészen világos és határozott beszéd: a munkásoknak nem lehet semmiféle szervezetük, mert ott munkátlanságra és sztrájkmozgalomra tanítják a jámbor népet. Milyen ellenőrzés alatt állhattak a szabadkai munkások szórványosan alakuló szakegyletei? Hiszen a helyi hatalom jórészt a beadványt szerkesztő két úr kezében összpontosult.

Negyedszer: javasolták, hogy (az egyenlő teherviselés szempontjából) a *tőzsde (börze) adó behozassék.* A zárójelben levő mondatrészt a fogalmazvány tisztázatából kihagyták. Az óvatos javaslat az ipari, kereskedelmi tőke és a földbirtokosok között kiütköző érdekellentéteket példázza. A szabadkai városházán abban az időben az volt az uralkodó nézet, hogy a közigazgatás terheit csak a földbirtokosok viselik.

Ötödször: »A megélhetés előmozdítása, a földművelő munkásnép *nagyobb javadalmazása céljából a földadó a börzeadónak megfelelőleg leszállitassék.*« Ez a pont tulajdonképpen az előző javaslat kiegészítése: a közterhek egy részét átdobni az ipari és a kereskedelmi tőkére. Külön kell szólni a körítésről: mindez a földművelő munkás nép nagyobb javadalmazása érdekében történik! A munkások csak akkor kaphatnak magasabb bért, ha kisebb lesz az adó és a földbirtokosok helyzete javul.

Hát így látta korának szociális problémáit a múlt század utolsó éveiben a hatalmat gyakorló réteg, amely ellen Szabadka elnyomott dolgozói osztályharcot vívtak. A februári események után a földbirtokosok is meg akarták váltani a világot. Természetesen a maguk javára. És ezekben a kérdésekben nem volt eltérés a magyar, a horvát és a szerb földbirtokosok álláspontjai között. A közgyűlés természetesen megszavazta a polgármester és a főkapitány indítványát. A papír elment Budapestre ...

Abban az időben a régi városháza szűkössége miatt a városi tanács gyűléseit a Pest szálló nagytermében tartották. Itt emelték tanácsi határozattá a fenti szöveget is. A városi tanácsnak összesen 328 tagja volt. Ebből 166 virilista, akik a befizetett adó összege után kaptak mandátumot. A leggazdagabb polgárok voltak a virilisták: közülük 50 értelmiségi, 12 kereskedő, 101 földbirtokos és 3 iparos. A tanács másik részét 162 választott képviselő alkotta. Közülük 37 értelmiségi, 13 kereskedő, 24 iparos és 88 földbirtokos. Összegezve: a 328 tanácstag közül 189 földbirtokos. Több mint ötven százalék.

Közben jelentős változások folytak a város társadalmi szerkezetében. A gazdaságilag aktív népességnek már negyven százaléká dolgozott a mezőgazdaságon kívüli tevékenységekben: iparral 5060, kereskedelemmel 1741 személy foglalkozott, a közlekedés 1106 munkást és tisztviselőt alkalmazott, a szabadfoglalkozásúak létszáma 1238 és rajtuk kívül a statisztika kimutatót 2337 naposra és 2211 házi cselédet. Lazar Mamuzić 1884-ben ült a polgármesteri székbe: akkor Szabadka másrmilyen város volt, nem voltak benne ilyen éles feszültségek, nem volt munkássága és politikával igazából csak a gazdagok foglalkoztak.

Mamuzić közéleti működését és szemléletét osztályának érdekei határozták meg, viszont ezek az érdekek sokkal azonosabbaknak tünnek az egész város érdekeivel 1884-ben, mint 1898-ban. A társadalom polarizálódásával egyre nehezebb meghatározni a közérdeket, amiről azonban a politikai hatalmat gyakorlók szűk csoportja nem vesz tudomást. A jogfosztottak tömege nőtt: 1875-ben 3213, 1880-ban 3671, 1890-ben 4172, 1900-ban pedig 5529 polgárnak volt szavazati joga. Közben a lakosság létszáma majd kétszeresére emelkedett. Emelkedett a nép átlagos műveltsége, javultak a közegészségi viszonyok, fokozódott az urbanizálódás, az élet minden területét a változások jellemezték, csak a földbirtokosok politikai szemlélete maradt a régi. Ez derül ki egyebek között az idézett beadvány szövegéből.

A változatlan magatartás a változások medrében a konzervativizmus folytonos növekedését jelenti. A rend és nyugalom őrzése a karhatalom erősítését feltételezi. A hatóságot mind több bírálát éri. 1898 tavaszán már előrevetette árnyékát a nagy polgármester közelgő bukása, az ő lemondásával búcsúzik majd Szabadka véglegesen a tizenkilencedik századtól. A tizenkilencedik századdal együtt búcsúzik majd a város Rigó Jánostól is, akinek élete jelképesen folyt bele az elnyomottak mozgalmába.

1898. február 17-én Lazar Mamuzić a hivatalában ült, Rigó János pedig a városi börtönben. Mindketten gondolkoztak. Egyik a rács mögé kényszerített megalázottak keserű indulatosságával bizonygatta magának a kenyértelenek, munkanélküliek és jogfosztottak igazát, a szervezkedés szükségességét, mert csak az ad esélyt a porszem embereknek a kegyetlen küzdelemben. A másik a kapu előtt gyülekező asszonyokra, gyerekekre gondolt, és segíteni akart a szerencsétleneken. Kék kéziratpapír hevert előtte, olykor egy-egy szót jegyzett rá, s töprengett. Minden gondolat vége az volt, hogy először a földbirtokosokon kell segíteni... Ez volt az ő igazsága.

Két ember az élet két pólusán, egy fedél alatt, de nagyon eltérő helyiségekben és két összebékíthetetlen igazság. Mi volt bennük a közös? Talán az, hogy mindketten szereplő emberek voltak. És elvállalták azt, amit a történelem felkínált nekik. A történelem nagy színházában pedig a kibékíthetetlen ellentétek drámája volt műsoron.

Szalay Mátyás rendőrkapitánynak soha nem volt nagyobb hatalma, mint 1898 tavaszán. Nekí aztán nem volt ideje, sem alkalmá a töprengésre. A belügyminiszter április tizenhetedikén a 2219/Eln. számú körrendeletében megparancsolta, hogy »a munkásegyletek vezetését és működését a hatóság minél sürűbben szigorú vizsgálat alá vegye« és a belügyminiszterhez »minden félév végén jelentést tegyen.« »Nem kételkedem — írta Perczel Dezső —, hogy a törvényhatóság feltétlen szorgalommal és eréllyel fogja e részbeni kötelességét teljesíteni.«

1898. április 20-án újabb rendelet. »Mínhogy a szocialista mozgalom a közelmúlt időben eddiginél is veszedelmesebb jelleget öltött, úgyhogy az újabb izgatások folytán könnyen erőszakos kitörésekre és rendzavarásokra vezethet, ezennel elrendelem, hogy a folyó év május 1-én a munkásoknak nyilvános, vagy népgyűlések, semminemű körmenetek, felvonulások és egyéb ilyen féle nyilvános tüntetések tartása meg ne engedessék.«

Ezekben a napokban közli a Bácskai Ellenőr, hogy a Szentháromság-szobor mellett a rendőrség elfogta »a város egyik szocialista vezéréte«, *Burcsák Pál* földművest, aki azzal izgatta »a jámbor földmunkásokat, hogy a munkaigazolványokat ne váltsák ki.« Burcsák Pál földmunkást Vojnics Béla alkaptány tiznap elzárásra és ötven korona pénzbírságra ítélte. Ugyanakkor a Bácskai Hírlap bejelenti, hogy Sümeghi Ferenc exportra termelő gőzmalmában *április elseje óta áll a munka* és Szalay Mátyás közbenjárása sem járt eredménnyel.

A munkások nagyobb bért követeltek, és a Bácskai Hírlap részletesen megmagyarázta olvasóinak, hogy ott minden rendben volt, a napszám hetven krajcár és egy korona között mozgott, a munkások is nagyon elégedettek voltak a keresetükkel, de *a helyi és vidéki szocialisták felbujtották őket, hogy több bért követeljenek és szüntessék be a munkát.* A sztrájk még napokig tartott, de a munkások vereségével végződött, mert a tulajdonos vidéki sztrájktróket hozott, akik rendőri támogatással nyugodtan munkába állhattak, nem esett bántásuk.

A Bácskai Hírlap természetesen elmarasztalja a munkásokat és védelmezi a tulajdonost, »akinek éppen most a húsvéti ünnepek előtt a malmában nagy forgalma volt, de inkább leállította a malmot, minthogy ilyen presszióknak engedjen.« Pár hasonló mondat után megállapítja: »Eltekintve attól, hogy a mai lisztkereskedelem úgíis megnehezítette a malmok helyzetét, most még a munkások is presszióval szeretnék a helyzetet *kizsákmányolni.*« A tulajdonos az érvényben levő törvény értelmében feljelentette a sztrájkolókat a rendőrségnél.

A RENDŐRSÉG BELEFÁRAD ...

Feljelentette, de Szalay Mátyás nem indított eljárást a sztrájkolók ellen. Mi történt vele? Lelke mélyén maga sem a malmosnak adott igazat? Szalay Mátyás, aki társszerzője volt a munkáskörök bezárására vonatkozó javaslatnak, mert ott »sztrájkra szoktátják« a földművelő népét? Vagy csak a földművelő népet óvta a sztrájktól? Talány. Szabadkán 1898 februárjáig a szocialisták fogalmán többnyire az agrárproletárokat értették. Az események sorából kiderül, hogy február közelebb hozta egymáshoz az ipari és a mezőgazdasági munkásokat, és a nagyobb üzemekben mind többen értették meg, hogy szervezett fellépéssel valamit el lehet érni. A mindenható rendőrkapitány pedig nem óhajtotta ipari munkásokkal »gyarapítani« a szocialisták taborát.

Egyébként is túl sok dolga volt. Egymást követték a belügyminiszter rendelkezései és vidékről nyugtalanító hírek szállingóztak. Április másodikán lázadás a bánáti Tóba községben: a csendőrök agyonszúrtak egy munkást, mire a tüntetők ásót, kapát, kaszát ragadtak és megfutamtították a csendőröket. A kikindai alispán húszárbedt a faluba, a munkások velük is megütköztek, két halott és tizenöt sebesült maradt a helyszínen. Katonáság szállta meg Torda, Basaid és Magyarcserye községeket.

Április tizenkilencedikén a szabadkai törvényszék büntető tanácsa előtt a zentai városházán a napszámosok pere folyt. Ugyanaznap közölte a Bácskai Hírlap: »A Szentháromságnak nevezett helyen három szocialista próféta, Vidovics Sztantics Mátyás (Vidović Stantić Matija), Fodor János és Csillag Mátyás nagy hangon hirdették, hogy nem kell a munkásoknak igazolvány és senki se váltson ilyent. A rendőrség felszólítására a három úr nem volt hajlandó mérsékelni hangját, minek következtében az lőn, hogy a három úr a kapitányság elé került, ahol kisült, hogy hasonló üzelmek miatt valamennyien büntetve voltak.«

Április huszonegyedikén a budapesti Népszava közlése szerint a szabadkai rendőrség házkutatást tartott Margith József, Aladzics Szaniszló (Stanislav Aladžić), Jurics István (Stipan Jurić) lakásán. Jurić lakásán ötven példány Népszavát találtak, Aladžić lakásáról pedig több lapot és magánlevelet vittek el. »1898. április 21-én — írta a Népszava — kihallgatáson voltak, amely alkalommal Szalay Mátyás rendőrkapitány, csak hogy valamit kivegyen belőlük, fél napig faggatta őket. Április 23-án kihirdette az ítéletet, amely Jurics elvtársat ötnapi fogsággal és ötven korona pénzbírsággal sújtotta. A másik két elvtársat (Margith Józsefet és Stanislav Aladžicot) fölmentették.« »Szabadkai elvtársaink — fejezi be tudósítását a Népszava — állandó rendőrségi felügyelet alatt állnak.«

A Bácskai Hírlap jelentése: »Tavankútról nyolc szocialista agitátort hozott be a főkapitány. Nem volt munkásigazolványuk és ilyent váltani sem akartak. Hatósági felszólításra kijelentették: *előbb kényeret adjatok, azután bárcát!* A kapitányság hűvösen most beérnek az igazolvánnyal is.« Ugyanerről az eseményről írta április végén a Népszava: »Tavankúton a szabadkai rendőrkapitány nagyban kínálgatta a munkakönyveket. Néhány elvtársunk kijelentette: elfogadják a munkakönyveket, *ha megvan bennük a munkaidő, meg az általános titkos választási jog biztosítása.* Ezért a rendőrkapitány tíz elvtársunkat bekísértetett Szabadkára és lezáratott. Két teljes napig éhezettette őket és csak harmadnap adott nekik száraz kényeret.«

Ezért nem foglalkozott Szalay Mátyás részletesebben a sztrájkoló malmunkások ügyével. Figyeltetnie kellett a mozgalom ismert vezetőit s közben jöttek az újak, az ismeretlenek, Csillag Mátyás, Vidović Stantić Matija, Fodor János, Burcsák Pál, akik fel mertek állni a Szentháromság-szobor talapzatának legfelső lépcsőfokára... Szabadka öntudatos dolgozói nem hallgattak el. Visszatülasították a hatósági bárcát, a rabszolgatörvényt, és báró Bánffy Dezső kormányának feudalista módszerei sem törték meg őket, pedig nem egy esetben fegyverrel kényszerítették a munkásokat a bárca átvételére.

A februári zendülés tehát nem fejeződött be azon a havas, lucskos napon, a mozgalom tovább áradt és áprilisban tetőzött. Áprilisban már szigorúan tilos a munkások újságjait olvasni és terjeszteni. Tizedikén jelentette a Bácskai Hírlap: »A szocialisták, kik azért csendesedtek el, mert *izgató újságjaik a hatóság által elkoboztattak*, állítólag új lapot akarnak alapítani, amely egyidejűleg Sza-

badkán, Zomborban és Újvidéken jelennék meg.« Természetesen ebben az időben reménytelen volt minden ilyen kísérlet, de jellemző, hogy terror nem fojtotta el a kezdeményezéseket.

Mi tartotta, erősítette, táplálta a munkásokban az ellenállás konok akaratát, amikor a hatóság ennyire üldözte a betűt és erőszakkal igyekezett megsemmisíteni a mozgalom eszmei táplálékát? Milyen könyveket keresett a rendőrség a házkutatások alkalmával? A zombori Bácska tudósításából tudjuk, hogy 1898 áprilisában Zentán »*fajtanal nyomtatványokat*« és »*erkölcsrontó fércműveket*« foglalt le a csendőrség. E »fércművek« között volt egy naptár, »hol Dózsa György van dicsőítve«, továbbá Darwinnak *Az ember származása* és Zolának *A föld és A pálinka* című könyvei, ezenkívül »szocialista versek özönnel«, a Világszabadság több száma és a *Lustaság joga* című »véres nyelvű« szocialista röpirat.

A lefoglalt tárgyak között nagy, kemény papírtáblák, »miknek mindkét oldalán szocialista jelszók pompáznak.« Ezek közül a nevezetesebbek: »*8 óra munka, 8 óra alvás, 8 óra szórakozás!*« »*Világ munkással egyesüljete!*« »*Haza csak ott van, ahol jog is van!*« »*Ne legyenek az emberek se urak, se szolgák, mert minden ember szabadnak született!*« »Ezen táblák — közli a Bácska — a körmeneteknél lettek volna felhasználva.« Nincs sok okunk kételkedni a tudósítás hitelességében, elvégre a lap előkelő forrásból, közvetlenül a megyeházaról szerezte értesüléseit. Szabadkán sem lehetett másképpen, mint Zentán. Itt is hasonló újságokat, könyveket, folyóiratokat talált a rendőrség.

A munkások nem akartak bárcát!

Sem Szabadkán, sem Zentán, sem Moravicán ...

Moravicán hatszáz ember tüntetett a munkásigazolványok ellen. Császár Péter főszolgabíró lépett közbe: a szabadkai ügyészségnél bünyenyítő eljárás indult a »kolomposok« ellen. »Rossz, tévesztett utakon járnak azok a munkások, akik helyzetük javítását a mezei munka beszünetetésével és a gazdálkodóknak ebből származó károsodásával akarják elérni — írta a Bácskai Ellenőr —. A munkás nép tanuljon meg takarékoskodni és zakítson a minden keresményét felemészítő iszákossággal, akkor majd sztrájkolás nélkül is boldogulni fog.«

A kubikusok egy köbméter föld kitermeléséért 24 krajcárt kaptak. Ennyiből kellett boldogulniok. Természetesen csak akkor, ha nem alvállalkozó útján jutottak munkához, mert a közvetítő öt krajcárt levont köbméterenként, s a munkásnak csak tizenkilenc maradt. A szabadkai részaratók is boldogulhattak a takarékoságból; a város határában 1898-ban holdanként hat métermázsza búza termett, s ezt — a polgármester eredményes ügyködése folytán — tizenkettedén aratták. Ilyen volt a helyzet a zendülés évében.

A rendőrség még aratáskor is a szocialistákkal bajlódott. A Bácskai Ellenőr 1898. augusztus 4-én írta: »*Volasek József helybeli illetőségű szocialista a Szentháromság előtt teli torokkal elkezdet a népek között izgatni a földbirtokos gazdák és urak ellen*, de a rendőrség csakhamar nyakon csípte és bekísérték Vojnics Béla alkapitány elé, aki tíznapi fogházra és ötven forint pénzbírságra ítélte. Az ítélet azonnal jogerőre emelkedett.«

A belügyminiszter 1898 szeptemberében újabb rendeleteket bocsátott ki a munkásság szervezkedésének megakadályozására. Külön felhívta a figyelmet a bizalmi férfiakra, továbbá arra, hogy a szocialisták német, magyar, szerb, szlovák és román nyelven folytatnak egyszerre agitációt. Egyleteik pedig »a magyar nemzet történetében kiváló szerepet játszó férfiak« nevét viselik. Erre külön figyelem fordítandó!

Szabadkán a munkások mellett a hatóságok és polgári politikusok sokat tanulnak 1898 tapasztalataiból. Dr. Reisner Lajos ipartestületi funkcionárius új lapja, a Bácskai Újság 1899 januárjában még arról tudósít, hogy a Szent-háromság-szobor mellett, »ahol a favágók és napszámosok rendszerint ácsorognak«, az éjszaka megfagyott egy ember, s fölteszi a kérdést: miért nem csinál végre rendet a rendőrség? Nehéz kifundálni ebből, miféle rendre gondolt a Bácskai Újság, de néhány nap múlva *A szocialisták újabb tervei* című vezércikkében már határozottabban ír:

»A felvilágosultabb iparos osztály nálunk már belelátott a kártyájukba. (Tudniillik a szocialisták kártyáiba.) *Óva intjük a munkásosztályt; ne hagyja magát a tévtanok kárhozatos voltára gondolva eltántorítani és valahogy ne dobja oda magát és családját a nyomornak, amit ezen szocialista mozgalmak azoknál elő fognak okvetlen idézni, akik a tévtanoknak hitelt adva egy jobb jövő reményében beleszédülnek a hamis elvek örvényébe.*«

»A munka az egyedüli alapja az anyagi jólétnek — folytatja a Bácskai Újság nagyon helyesen, csak éppen azt felejt el megmondani, melyik osztály anyagi jólétének —, a szocialista tanok pedig mindent hirdetnek, csak nem a munkát. Lehet tehát azokban bízni? Szabad a magyar munkásnépnek magát egy munkakerülő, zülött embercsoport ádáz önzésének martalékul odadobni? Legyen résen minden józan munkás!« A meztelen kard politikusai hú szövetségeseiket kaptak az ipartestület ideológusaiban, akik minden erejükkel támogatták a hatóságot a rabszolgatörvény érvényesítésében.

A KIVÁNDORLÁS KÍSÉRTETE

1899 februárjában báró Bánffy Dezső kormánya megbukott.

A szabadkai állapotokon ez a körülmény sem változtatott sokat. Szalay Mátyás megerősített rendőrsége és az általa létesített titkosrendőrség zavar-talanul működött tovább: gondosan ellenőrizte a mozgalom vezetőinek minden lépését. Az urak, mint minden télen, nagy buzgalommal jótékonykodtak. Hartmann-né egyszerre ötven szegénynek adott ebédet! A Bácskai Ellenőr megkönnyezi a dúsgazdag hűsgyáros nemes áldozatát. Hartmann Rafael gyáros még nagyobb áldozatot hozott: két munkását kiházasította.

»Ebből az a tanulság — magyarázza a Bácskai Ellenőr —, hogy a jó és hű munkást a gazdája megbecsüli.« Soha annyi szociális tanulságról nem írt a polgári sajtó, mint a múlt század utolsó két évében. A terror önmagában nem bizonyult elég hatékony fegyvernek, megindult hát eszmei fronton is a nagy offenzíva. A legtöbb bajt mégis a párt egyes felsőbb vezetőinek megalkuvó politikája okozta, hiszen ez a munkásosztály szervezetét gyöngítve hatott a mozgalom forradalmi élének átmeneti tompulására. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1899 áprilisában megtartott kongresszusán nem volt szabadkai küldött. Szabadkai küldöttek nélkül zajlott 1899 májusában az első országos szakszervezeti kongresszus is...

Tavasszal megnyíltak az építőhelyek. Épült a tanítóképző, a községi gimnázium, hat tanyai iskola, a Rókus plébánia, négy óvoda, a Palicsfürdő gyógyépülete, a gyalogsági laktanya... Az előző évekhez viszonyítva váratlanul sok munkaalkalom. A Bácskai Újság egyik vezércikkében örvendezve állapítja meg: »Minden, mi a haladás lázában nem tör előre, hanyatlík. A maradiság haldok-

lást jelent: ezt tapasztaltuk tavaly a földmunkás forrongások idején...« 1898-ban, noha a holdankénti búzahozam csak hat métermázsza, viszonylag jó termés volt. Mintha a szél elhordta volna az éhség döglesztő levegőjét...

És mindennek tetejében új csodát láthatott a közönség a Széna-téren. Megjelent a mozi! »A mozgó fényképeknél az első előadáson sokkal nagyobb mozgalmat idézett elő azon körülmény, hogy a színház mindannyiszor koromsötétbe merült, valahányszor a kinematográf közötti szünet beállott« írta a Bácskai Újság. Júniusban már a Pest szálló nagytermében működik a mozi. Bemutatta a *Krisztus élete és kinszenvedései* című huszonhárom képből álló sorozatot, majd nagy érdeklődés mellett a madridi bikaviadalokat.

Látszólag minden megoldódott.

Az új kórvész a következő év tavaszán jött. 1900 márciusában több száz munkás indult Szabadka környékéről Németországba, ahol nyolcvan krajcáros napszámot ígértek. Nyolcvan krajcár? Ennyit itthon is kerestek az ipari munkások, viszont a mezőgazdaságban csak most kezdte éreztetni hatását a rabszolgotörvény: ott a napi munkabérek jóval az ötven krajcár alatt maradtak. Sokaknak így sem jutott munka. A szocialistákat átmenetileg el lehetett némitani, a kivándorlás ellen a rendőrterror sem használt.

Széll Kálmán aláírásával érkezett Szabadkára 1900. november 15-én a 106399-V-a számú okmány: fehérváti a főispán figyelmét »azon elszomorító helyzetre, melyben Brazíliában, különösen ennek Sao Paulo tartományában a kivándoroltak sínylődnék...« »Ezen ténykörülmény közhírré teendő és a kivándorolni akarók felvilágosítandók« a kinti valóságról. »Legfeljebb mint napszámoknak kell kávéültetvényeken dolgozniok, de még ilyen napszámhoz sem tudnak jutni.« »Éhezve és rongyosan kisebb-nagyobb csoportokban kóborolnak az ország belsejében, a nők erkölcstelen életmódra adják magukat, gyermekeiket elhagyják, kiket azután az ültetvényesek vesznek magukhoz, hogy belőlük olcsó munkaerőt nyerjenek.«

Mit tehetett Schmausz Endre főispán? Írt Szalay Mátyásnak. »Felkérem ennél fogva a tekintetes rendőrkapitány urat, hogy intézkedni szíveskedjék az iránt, hogy a fenti szomorú adatok Szabadka szabad királyi város területén minden alkalmas módon a legkiterjedtebben és ismételve nyilvánosságra hozassanak, ezen felül közegeit szigorúan utasítsa, hogy a kivándorlási mozgalmakat különös figyelemmel kísérvék...« »Felkérem továbbá tekintetességedet, hogy a netán mutatkozó kivándorlás okait esetről esetre azonnal kifürkésztetni s azok megszüntetése érdekében arról hozzám jelentést tenni szíveskedjék.«

Néhány hónap múlva a belügyminiszter küld újabb rendelkezéseket, amire »az Amerikába szóló útlevelek számának rohamos emelkedése« készítette. Felhívta a rendőrkapitány figyelmét az 1900. július 5-én kelt körrendeletre, mely a »kivándorlásra csábító ügynökök kinyomoztatására és szigorú megbüntetésére« vonatkozik. Az újságok már nem szidják annyira a szocialistákat, mint két évvel ezelőtt. Annál többet keseregnek.

»Népünk ingatag. Rabja a szegénységnek. Lelkét megmetyelyezték a nemzetközi szocializmus hazafiatlan tanai« — írta a klerikális Szabadka és Vidéke. És folytatja: »Újban pedig már Bácska rónáiról is mennek, vonulnak ki jobb hazát keresni... Mi indíthatja a népet szép hazájának elhagyására? Az, hogy vallását büntetlenül lehet gúnyolni!« A zombori Bécska híret majd minden szabadkai lap átveszi. »Kétségtelenül úgy áll a dolog, hogy az értelmes ipari munkásnak az amerikai tőke sokkal nagyobb részt enged a keresetből, mint nálunk. Ott a napi két dollár a kezdő kereset...«

Napi két dollár!

Szinte hihetetlen összeg. Az itteni ipari munkás napi keresetének nyolcszorosa!

Az urak megdöbbennek. Mit ér a rabszolgatörvény, ha elszöknek a rabszolgák? A tőkének nem érdeke, hogy az itteni földbirtokosok a munkásokat munkaadóikhoz kötvessék. Kitérta a munkaerőpiacokat, s ezzel a jó urak csak a hazaszeretetet tudták szembeállítani. A Bánffy-terror módszereit visszahozni nem lehetett. Széll Kálmán kormánya lazít a kantáron.

Május elsején — 1900-ban — a kora reggeli órákban több mint ezer munkás gyülekezik a városerdőben. Kivonul a rendőrség is, de nem intézkedik. Ezen a munkások csodálkoznak legjobban, hiszen minden május elsején kíméletlenül szétkergették őket. Szalay Mátyás mosolyt erőltet a bajusza alá. Mi történt itt? Megváltozott a világ? Nem, dehogyan változott meg a világ, csak az új kormány szabadulni akar a hagyatéktól, engedékenyebbnek, megértőbbnek, demokratikusabbnak mutatkozik elődjénél, ha már neki jutott a feladat, hogy egy szerencsétlen országot átkormányozzon a huszadik századba.

És hiába verte szét Szalay Mátyás a munkások mozgalmát 1898 februárjában, a viharos vetés kisarjadt. Hiába fogta le, ütlegeltette és bírságolta számtalanszor Rigó Jánost, mások álltak a helyére, és a vetés mégis kisarjadt, hogy valamikor a távoli ködös jövőben kalászba szökkenjen. Nem sokkal a századforduló után, 1902 január 26-án, a szabadkai tanácsi iktatóból a következő ügyiratot küldik Budapestre:

NAGYMÉLTÓSÁGÚ M. KIR. BELÜGYMINISZTER ÚR!

A szabadkai munkások egy munkásképző egyesület alakítását határozta el. Mellékelve A.), B.), C.) és D.) alatt van szerencsénk bemutatni az alapszabályokat. E.) alatt pedig csatoljuk a közgyűlési jegyzőkönyvet, mely bizonyítja, hogy a betervezett alapszabályok tényleg elfogadtattak.

Tisztelettel esedezünk az iránt, hogy kegyeskedjék az alapszabályzatokat jóváhagyni.

Szabadkán 1902. január 26-án.

Teljes tisztelettel

Margith József
id. jegyző

Nojcsek József
id. elnök

Az új egyesület címe: *Szabadság* szabadkai iparimunkásképző egyesület. Célja: tagjait felvilágosításban és oktatásban részesíteni, köztük a tudományt és művelődést, nemkülönben a társalgási szellemet fejleszteni és előmozdítani. Ezt a célt az egyesület a következők által szándékozik elérni: a) hasznos és népszerű könyvek és folyóiratok beszerzése és olvasása, esetleg kiadása, valamint az előbbieknél az egyesület könyvtárából való kikölcsönzése által; b) felolvasások tartása által a tudomány minden ágából egyesületi estélyeken, gyűléseken és olvasószobák alakítása által és c) társas mulatságok, hangversenyek és több effélék által.

Margith József ideglenes jegyző nevével már többször találkoztunk. Ott volt az Iparos Ifjak Művelődési Körének vezetőségében és ott volt a lefogottak között 1898. február 16-án a városi börtönben. Minden rendőr tudta róla, hogy szocialista. Az 1902. április 4-én kelt belügyminiszteri átirat mégis a következőket tartalmazza: »A Szabadság szabadkai iparimunkásképző egyesület alapszabályaira nézve észrevétel nem forogván fenn, azok szabályszerű bemutatási záradékkal ellátottak. A belügyminiszter jóváhagyta az alapszabályokat.

Ebbe fáradt bele Rigó János.

SZAZADUNK HAJNALA

A huszadik század fehéren köszöntött Szabadkára. Szilveszter délutánján lusta pelyhekben szállingózott a hó, s, reggelre méteres takaró borította az utcákat. A polgárok bort, bűzát, békességet kívántak egymásnak. A Bácskai Ellenőr a havat méltatta: »Sok hólapátoló munkás örül most, aki mégis boldogabban kezdheti az új évszázadot.«

Az új évszázadot!

Újév délelőttjén a polgármester és főispán tisztelgő látogatókat fogadott. Délben a Szent Antal konyháján kétszáznegyven ebédet osztottak ki a rászorulóknak. Délután a kefegyár tulajdonosai, Fimpl István és Fimpl Ferenc tíz munkást — öt férfit és öt nőt — rendeltek lakásuk udvarára, akik szép, meghatározó beszéd után gazdag jutalmat kaptak. A jeles eseményre meghívott újságírók az öröm és a hála könnyeit látták a munkások szemében.

A havazást hirtelen lehülés követte. Január tizedikén mínusz huszonöt fokot mutatott a hőmérő. A tölgyfáserdőben és Radanovácon farkasok garázdálkodtak. Közben lelketlen ügynökök Amerikába csábítják a népet. Darányi Ignác földművelésügyi miniszter munkás segélypénztárak alakítását sürgeti. Mindenki jótékonykodik.

A magas kormány is.

A farsang az általános jótékonyosság jegyében zajlik. A Pest szálló összes termeiben egymást követik a mulatságok. Január 19-én a Szeretet nőegylet bálja, 20-án a Népkör bálja, 26-án a Fehérkereszt bálja, 27-én a Gazdakör bálja, február 2-án a Pučka kasina nagy prelója (tisztja jövedelme ezer korona), február 3-án az ipartestületi dalárda bálja, 7-én a Vasútasok Altiszti Körének bálja, 16-án az Izraelita Nőegylet bálja, 19-én a Katolikus Legényegylet bálja...

A politikusok sem tétlenek. Január 20-án este hatkor kivilágítják a Pest szállóval szemben levő Vojnics palota első emeletét, fényes estebéd következik sok szó nélkül, éljenzéssel és magyaros menüvel: báránypaprikás ecetes uborkával, túrós csusza, sonkás tészta, pulyka- és malacsült salátával, villányi borok és cigányzene kivilágos kivirradtig. Aki valamit számít Szabadka közéletében, jelen van a bárók estebédjén. A főhelyek egyikén hegyesre pördört bajússzal és méltóságteljesen trónol Lazar Mamuzić polgármester. Már túl jár az ötvenen, haja erősen deres, arcán a fásult fáradság ráncai...

Csak a hangos hatósági ellenzék hiányzik az estebédről. Az új évszázad felpezsdítette az elaggott Népkör tájékán a negyvennyolcas emlékeket. Nagy pártalapítási tervek születnek, s néhány hónap múlva valóban megalakul a régi Népkör romjain az új *Függetlenségi Kör*. A lapok egy része fergeteges táma-

dásokat vezet a polgármester ellen. A polgármester pedig — ifjúkori szokásához híven — párbajra szólítja politikai ellenfeleit.

Március huszadikán hajnalban két fiáker érkezik a Sándor melletti Szentkúthoz. Mindkettőből előkelő urak kászmálódnak le, majd a kocsisok — megszokták már az előadásokat — félreállnak, nehogy baj érje a lovakat. Az urak pár szót váltanak, a párbajsegédek fontoskodnak kicsit, azután a polgármester és ifjú Gálffy György okleveles gyógyszerész egymásnak hátat fordítva huszont lépést tesznek előre, harminc méter lehet közöttük a távolság, amikor eldördülnek az első lövések. Egyik sem talál.

A jelenet megismétlődik.

És mivel most is célt tévesztenek a golyók, a párbajsegédek leállítják a jelenetet, az ügy elintéztetett, hiszen mindkét fél bátran kiállt. Erre pedig inni kell. Az egyik kocsis hozza a hasas pálinkás flakót, amely kézzel kézzel jár, amíg csak lötyög benne valami. Az áldomás után kocsihoz szállnak és a városba hajtanak. A párbaj híre elterjed, és Csiky Imre királyi aljárásbíró kénytelen intézkedni: a polgármestert ötnapi, ellenfelét háromheti államfogságra ítéli.

Az új évszázad első nyarán az aratómunkások a kutasi pusztán agyonverték Huszka Béla ispánt. A hír végigfutott a városon, a földbirtokosok az új kormány engedékenységét emlegették, Szalay Mátyás pedig megállapította, mégiscsak neki volt igaza 1898-ban. Alig néhány nap múlva hozta a Bácskai Friss Újság a következő hírt: »Aladzsics Sztankó, a hírneves, jól mondva hírhedt szocialista agitátor Szabadkán volt. A hatóság elleni izgatás miatt ült már vagy hatvan napot s méltán, mert társadalmi tudományát nem képezte egyéb, mint a hatóság elleni izgatás.«

Stanislaw Aladzic, Rigó János legközelebbi munkatársa, a szociáldemokrata földmunkásmozgalom országos vezetőségének tagja, az 1898-as áprilisi zaklatások után ideglenesen eltűnt Szabadkáról, vidékre ment téglavetőnek és csak vendégségbe járt haza. A Bácskai Friss Újság értesülése szerint: »most ilyen látogatást tett egészen váratlanul, inkognitóját azonban nem sikerült megőriznie. Este hét óra után nagy csapat embert gyűjtött maga köré a kálváriánál, s ott a szocialista programot úgy vélte megmagyarázni, hogy *Mamuzsich Lázár polgármester és Szalay Mátyás rendőrkapitány ellen éktelen szidalmakban tört ki.*«

Természetesen a főkapitány besúgóí jelen voltak.

»Az egyik hallgató — közli a Bácskai Friss Újság — megsokkalotta a gorbáskodást, mert betelefonozott a rendőrségre, értesítette őt a nagy csődületről és segítségét kérte. A rendőrség egy tizedes vezetése alatt teljes felszerelésben kivonult, hogy a csődületet eloszlassa. Mire azonban a rendőrök kiértek, Aladzics is neszét vette a dolognak és odébbállt, mire a csődület feloszlott.«

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt hetedik kongresszusát 1900. április 19-én tartották meg. Dokumentumai bizonyos mértékben megvilágítják az 1898. február 16-át megelőző események hátterét. Rigó János és Stanislaw Aladzic a belügyminiszter tiltó rendelete ellenére létrehozták a *szabadkai földművelő munkásegyletet*. A szervezet működött, és tömegbefolyása akkor sem szűnt meg, amikor a rendőrség hivatalosan feloszlottnak nyilvánította. Ezt igazolják egyébként az áprilisi események is, amikor a földmunkások tömegesen visszautasították a hatósági bárcákat.

Stanislav Aladžić és Rigó János a szabadkai forradalmi munkásmozgalom kezdeti szakaszának jelentős és méltatlanul elfelejtett alakjai. A Bánffy-terror időszakában megalkuvás nélkül léptek az osztályharc útjára, amelyről a folytonos hatósági zaklatások sem térítették le őket. Létrehozták Szabadka első osztályharcos és viszonylag nagy tömegeket tömörítő és mozgósító munkásegyletét. Az agrárproletárok megszervezésével párhuzamosan hirdették a szocializmus eszméit és jelentősen hozzájárultak a munkásosztály öntudatának építéséhez.

A februári zendülés történelmi jelentősége abban van, hogy leplezetlenül hozta a nyilvánosság színpadára az egymással szemben álló osztályokat és rávilágított az ellentétes érdekek összehétközhetetlenségére. A konkrét cselekvés példája erőteljesen hatott a mozgalom fejlődésének későbbi korszakaira és a látszólagos kudarc ellenére kitérítette a mozgalom osztálybázisát. Az ipari munkások bérmozgalmi fellendültek, sztrájkok jöttek, és a harci módszerek módosítására kényszerítették a tőkésosztályuralmának hordozóit.

Az új évszázad valamelyest elhalványította a mozgalom régi harcosainak nevét, Rigó János, Stanislav Aladžić és többiek mind ritkábban szerepeltek a lapokban, de Szabadka továbbra is jelentős szerepet kapott a földmunkásság szervezkedésében. Itt tartották meg 1906. január 6-án a földmunkások országos szövetségének alakuló közgyűlését, ahol a helybeli agrárproletárokat Jakov Bačić képviselte. A szabadkai küldött indítványozta az első tárgysorozati pont kapcsán, hogy az alapszabályokat horvát nyelvre is fordítsák le és nyomtassák ki. Javaslatát elfogadták: a munkásmozgalomban nem volt kérdéses a többnyelvűség.

A földmunkások országos szövetsége alakulásának évében a Bács megyei Napló híradása szerint *4000 szervezett munkás volt Szabadkán*. Fenyves Ferenc későbbi lapja írta 1906. szeptember 6-án: »A szabadkai szervezett munkások olyan helyzetben vannak, hogy céljaiknak megfelelő alkalmas helyiséget nem bírnak bérelni. Eddig *három szakszervezet* három silány helyiségben kénytelen működni. Most munkásotthon építésére törekszenek.« A munkásotthon még abban az évben tető alá került a zöldségpiac mellett, ahonnan később még nagyobb épületbe költözött a Petőfi utcába.

Nagyon megváltozott a világ!

Hat évvel a Bánffy-kormány bukása után négyezer szervezett munkás... És még mindig Szalay Mátyás a főkapitány! Igaz, már nem az öreg Mamužićtól, hanem a nagybecsvágyú fiatal nagyfényi földbirtokostól, dr. Bíró Károlytól kapja az utasításokat, de a kardnak közvetlenül ő parancsol. A szabadkai polgárok már sajnálják Lazar Mamužićot, elzárva emlegetik a »Lázó idejét«, mert az utód 1903-ban, mikor Bácska földjén újra végigsöpört az aratási sztrájkhullám, még kíméletlenebb eszközöket alkalmazott, mint az elődje.

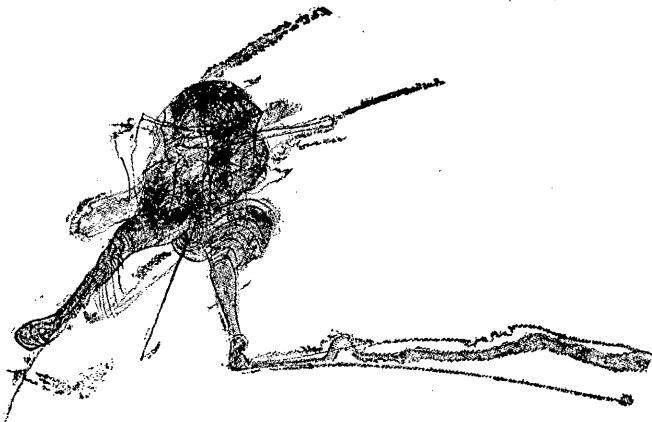
Szalay Mátyásnak a sztrájkolók okozták a legtöbb fejfájást. A felvonulásokkal alig törődik. 1906. május 1-én kétezer munkás vonult fel fegyvelmezett rendben vörös zászlóval és a zászló szalagján a felirattal: »A SZABADKAI SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT 1906.« Ezt még elnézte a főkapitány, de júliusban sikerült felborzolnia a kedélyeket. Nyilván a régi szép időkre emlékezve támadt az a furcsa ötlete, hogy felülvizsgálja a szakszervezeteket. A Népszava nyomban megtámadta »a szabadkai rendőrbasát«, aki »a szakszervezetek feloszlására készül«.

Most olyasmi történt, amire addig nem volt példa. 1906. július 13-ra a szociáldemokrata párt *általános sztrájkot* hirdetett. Általános sztrájk? Már nem bérharc. Politikai kiállítás! Pedig a főkapitány még be se tette a lábát a munkásotthonba. A hatóságot megrémíti az általános sztrájk lehetősége, és Szalay Mátyás kénytelen nyilvánosan cáfolni a szakszervezet felülvizsgálására vonatkozó híreket, s felhívni a szervezett munkásokat: ne hallgassanak illetéktelen igazgókra, hanem forduljanak bizalommal a kapitánysághoz.

A nyári sztrájkok sorozatát az aratómunkások nyitják meg Békován. A rendőrség kivonul, de csak közvetítő szerepet vállal. 1906. július 27-én leállnak a vonatok: egyszerre ötszáz vasúti munkás sztrájkol, és a rendőrség tehetetlen. Az állomásfőnökség Budapestről sztrájktróket hozat, a fővárosiak megérkeznek, de mikor tájékozódnak, miről van szó, milyen szerepet szántak nekik, kijelentik, hogy őket becsapták, és visszautaznak. Augusztus 17-én kezdődik a malommunkások sztrájkja. Magasabb bért és rövidebb munkanapot követelnek. Szeptember 4-én a Löwy-féle keményítőgyárban áll le a munka. Ugyanaznap a szobafestők bojkottálni kezdik Stern vállalkozót, mert »embertelenül kizsákmányolja munkásait».

1906. szeptember 6-án az utcaseprők magasabb bért követelve sztrájkba lépnek. Szeptember 11-én a Kainer-féle vasbútorgyárban áll a munka. A sztrájk-tanyáról ötszázalékos béremelést követelnek. A hatóság közbelép: Hegedűs János, a városi tanács által kirendelt munkásbíró 16 sztrájkoló munkást 12 napi fogházra ítél szerződészegés miatt. Szeptember 26-án kezdődik a cipészek bérmozgalma, abbahagyják a munkát és Gazdalics-féle vendéglőben berendezik a sztrájk-tanyát, sztrájkórséget szerveznek. A rendőrség tehetetlen.

Ezekben a napokban, pontosabban 1906. szeptember 14-én közölte a Dugovics Imre által szerkesztett Bácsmegyei Napló az alábbi hírt: »Sztrájkolnak a rikkancsok. *Valami Rigó János nevű ősz vén ember bomolt meg és a többi fúrge lábú rikkancsnak megtiltotta a lapárusítást.*» A rikkancsok is sztrájk-tanyára vonultak egy külteleki kocsmába, onnan a rendőrség kergette ki őket. A megőszült, vén bolond Rigó János nem tudott megnyugodni... Ekkor írtak róla utoljára a szabadkai újságok.

ALKOTÓMŰHELY

VIKTOR DINKA

NAGY ISTVÁN SZABADKÁN

»... a bölcs, megtisztult harmónia, az emlékezés és a himnikus életigenlés csodálatos kis gyöngyszemeivel ajándékozta meg művészettörténetünket. A valóság sűrítésében és elvonatkoztatásában sokszor eljut a figurális absztrakció olyan fokáig, mint Braque, Klee vagy a modern művészet legjelentősebb stílusereimtői. Egyéni és sajátos, messzi múltba nyúlóan és aktuálisan közösségi módon érkezett el idáig, hol nélküle elképzelhetetlen a magyar képzőművészet...«

Solymár István

*(Nagy István emlékkiállítás
Budapest, 1967, szeptember—október)*

Nagy István, aki alkotó munkájával, mint az expresszionizmus egyik őszinte és rendkívül ihletett követője, nagy szolgálatot tett a magyar képzőművészetnek, nem Baja szülöttje. Erdélyi származású, onnan indult el alkotói vándorútjára, hogy végül a bajai temetőben, nem messze attól a szerény földszintes háztól, ahol 1930-tól haláláig élt, örök nyugvóhelyére találjon. Időközben Párizsban, Münchenben, Budapesten, számtalan pannón faluban és szálláson, Gardinovcin, Verbászson, Újvidéken és Zomborban is járt. És természetesen Szabadkán is, amiről régi újságok elsárgult lapjai tanúskodnak.

Annak idején a *Nagy István Szuboticán* című írás hívja fel a Bácskai Naplóban (1930. május 27.) a nyilvánosság figyelmét, hogy a »világhírű« művész a városba érkezett. A festővel, kiállításával és személyének értékelésével foglalkozó írás többek között a következőket mondja: »Képeiből ellenállhatatlan erő árad, szereti a borús hangulatokat, amelyeknek vigasztalanságát és sivár-

ságát erős, határozott árnyalással mesterien tudja érzékeltetni. Nagy koncepciójú művész, aki nemcsak témában, hanem megoldás tekintetében is a maga útjait járja.«

Az ismeretlen újságíró cikke valamivel fanyarabb hangon végződik: »Szuboticára sok pasztellel és szénrajzzal érkezett, amely mind vevőre vár.«

Igen, a vásárlók felkutatása jelölte ki ennek a művésznek vajdasági útjait. Vidékünkre Undstadt Máriával, a sajkási szülésznő lányával kötött házassága révén jutott el. Ez a terület új lehetőségeket kínált. A nélkülözésektől hajszolt asszony kiváló kereskedőnek bizonyult, habár a gazdasági válság már itt is érezte hatását. A nagy magányos mégis számos barátra talál, megszereti a füzeseket, a falusi utcasorokat, Bácska sík vonulatait és embereit.

A szerb és német lakosú Sajkás, a helybeliek emlékezete szerint, érdekes módon fogadta. Felesége szüleinek udvarában egy eperfa alatt örökítette meg a szegény szomszédok mély barázdákkal szántott arcát. Míg a szegényebb szerbeknek nem állt módjukban megvásárolni ezeket a pasztellfejeket, a rajzolt lapok a jómódú svábok tulajdonába kerültek. A háború vihara szétszórta a tulajdonosokat és Sajkáson, e poros, sáros síkság embereinek, ólmos egének kései trubadúrja csak emlékekben maradt fenn. A hallgatag és furcsa embert éppen azok fogadták maguk közé, akik számára alkotásai csupán »feljegyzéseket« jelentettek, ott dicsérték, ahová sohasem tartozott; a nap pályájától vezetve bolyongott tájainkon. Visszaemlékeznek az ismeretlen nyelvű dalok iránti lelkesedésére, miközben nyeglén üldögélt a szakállas próta, különböző Dobrićok, Ognjanovićok, jegyzők, tanítók és parasztok társaságában. Živan T. Milinović így emlékezik a festő szavaira: »Jaj, csak fiatalabb lennék!« És sokkal ritkábban, nagyon ritkán mondta: »Boldog vagyok...« — miközben a házibor bódulatában mosolygott az érthetetlen, de őszinte és spontán biztatásokon: »Igyál, magyar, Kossuthod szentit!« Sajnálta, hogy nem tud szerbül, de azért eljárt a szlávákra, melyeken pasztelleket és rajzokat ajándékozott. Falusi nénikéket, gajdásokat, a falusi tanító vízívő cselédlányát, a jegyző kertjében nyíló virágot és minden egyebet sorjában lefestett.

Verbász már nem árasztotta a kis falu melegét. Itt már úgy emlékeznek Nagy Istvánra, ahogy a kávéházi asztalnál magába roskadva ül és az egyetlen kiivott pohár fenekén kutatja a tudat mélységét és végtelenségét. Kedves vendéglátójának figyelmességével körülvéve, az elhunyt Pechán József (1875—1922) műtermében fest. Pechán Béla festő, akkor még a müncheni akadémia növendéke visszaemlékezik, amint Mariska egy, a kertből leszedett virágokkal megrakott kancsót helyezett elmélázó férje elé, mondván: »Nesze, Pista, ferd meg!« Mint kürtjelre a katona, úgy kezdte meg a festő ki tudja hanyadik csatáját a motívummal, hogy fúriaként rohamozza a felerősített papírlapot; bal tenyerében összemorzsolta krétával, jobbra sajátos táncot lejt, s cirógatja a színek megszámlálhatatlan változatát. Aztán... megint a szomorú lekókadás következik.

A kompromisszumra való hajlam híján Nagy egyre nehezebben képes kielégíteni agilis hitvese vevőinek igényeit. A ritkán akadó modellek, mivel elégedetlenek a művész meglátásának nyers igazságával, gyakran elhagyják a szeánszot. Míg 1927-ben a festészet növendéke tisztelettel néz keretéből a komor portréfestőre, sokan nem tudják elviselni a művész szűrés tekintetét. Valámikor, talán hatodik vagy hetedik bácskai nyarán festi meg a Petrocziékat. A fotelbe süppedt, testes asszony valószínűleg idegesítette. A pasztell

gyorsan elkészült, s a művész megkönnyebülve írta alá: Nagy István, 1934. Amikor azonban az öreg Petroczi kerül a festő elé, tökéletes mű születik. Meleg barna tónusú házi köntösben egy fázékony, összetört, sorvadtt akarattú, kétkedő tekintetű öregember ül. Vele szemben el tudjuk képzelni az emberi képességekben fogyatkozó művészt. Ez két volt-ember drámai találkozása. A hallgatólagos egyezség és két nehéz jellem csendes együttműködésének eredményeként születik meg a nagyon szuggesztív és érzelmességgel telített pasztell. Utána... Nagy István nem jön többé Verbászra, Mariska pedig a jó ég tudja hol és mikor keletkezett, eladásra szánt pasztellkötegekkel járja a bácskai falvakat.

Erről a verejtékező asszonyról az utolsó emlékeket a szabadkai Benis Simon, egy bank topolyai kirendeltségének akkori főnöke így idézi:

»1936 vagy 1937 egy forró nyári napján idősebb, faradt asszony tért be irodámba. Szándékát, hogy eladjon nekem valamit a nagyszámú pasztellekből és rajzokból azzal is indokolta, hogy művész férje nagybetegen fekszik egy magyarországi kórházban. Fáradozása sikerrel járt! Egy leányt ábrázoló pasztellt adott el nekem, azt, amelyik itt függ a falon. A másik megvásárolt kép az évek folyamán valahol elkallódott. Fekete szénnel rajzolt, rokka mellett ülő öregasszonyt ábrázolt. A »leányért« akkoriban jelentős összeget, 800 dinárt fizettem. Az asszony így búcsúzott tőlem: »Őrizze ezt a képet — egy napon nagyon értékes lesz!« És íme, szavai valóra váltak, eljöttek érte. Csakhogy ez a kép nem eladó és soha nem is lesz.«

1966 május nyolcadikán a szabadkai kiállításon, Pechán Béla festő, Pechán József fia és Nagy István egykori modellje a *Lányt* látva visszaemlékezett:

»Ismerem ezt a képet! 1922 körül keletkezett. Pista barátaival együtt a pesti Abbázia kávéházban üldögélt. Asztaluk mellett többször is elhaladt egy perecet kínáló szépség. A társaság rábeszélte Nagyot, hogy fesse meg. Az előzetes megbeszélések után a vidám társaság egyik tagjának műtermébe mentek. Nagy István egy pillanatig zavartan állt a lemeztelenített fiatalság előtt, de a „pereces lány” gyorsan belépett a papírlapba. Fejét annyira elfordította, hogy nem lehetett felismerni; a fény vállát és nyakát simogatta, de bal mellén is vibrált. Az akt, Nagy alkotó tevékenységének kuriózumja, a hegy-lakó székely szigorú erkölcsével összhangban született, megóvta a perecet áruló lány önérzetét, de barátai kívánságát is teljesítette.«

Ma, a nagy becsben tartott kép tulajdonosának szabadkai ebédlőjét díszíti.

A bácskai utazások alkalmával nem minden pasztell volt ilyen szerencsés. A nagyon jó *Falusi utca* egykor egész kálvárián ment keresztül. A mai tulajdonos felesége az ócskapiacra vette meg tetszetős, széles kerete miatt, mely teljesen háttérbe szorította a szerény pasztellt. Így a kép a padlásra, a keret pedig más képpel a falra került. A szerencsés körülmények folytán a megvisselt kép bizonyos idő után megfelelő keretet kapott és kortársaival együtt elindult a dicsőség útján: 1966 májusában a szabadkai kiállítási szalonba, onnan Hódmezővásárhelyre és Bajára, majd 1967-ben a budapesti Nemzeti Galéria retrospektív kiállítására került. Ma, a keretet vásárló tulajdonos lakását díszíti.

Az újvidéki Borbély Katalin nem kíván megválni a *Menyecskétől*. Zomborban, többek között a nagyon kifejező *Parasztfej*et őrzik. Kántor Jolánának, a

Čanjevac családnál és másoknál is található Nagy István-képek; ezeket annak idején be is mutatták a szabadkai városi kiállítási csarnokban. 1966. május 8-tól 18-ig.

Kár, hogy ezek a pasztellek nem mind nálunk keletkeztek. Az elkeseredett hitvesnek köszönhető, hogy a festő halála előtt és után itt maradtak. Mégis, néhány értékes mű tájunk serkentő hatásáról tanúskodik. Ilyen elsősorban a *Fűzfák* csodálatosan sötét tömbje, mely talán valahol Gardinovacnál eltakarja az eget, vagy a *Falusi utca*, mely ellenállhatatlanul a sajksái utcácskákra emlékeztet, valamint az öreg Petroczi képmása.

A fehér papíron Nagy a monumentalitásig sűrítette a falusi hétköznapiakból és kisemberekből, főleg anyákból, cselédekből, gajdasokból és parasztokból formált prófétikus látomásait. A lefojtott, lappangó fekete körvonalaktól és súlyos árnyaktól terhes színek összehangolásával a két világháború közötti nehéz időkről komponált balladát. Egyik oldalon az átélt szörnyűségek, a másikon a gazdasági válságon keresztül már érezhető volt az emberiség sötét, mindent átfogó és ragacsosan büzlő szégyenének közeledése.

Ezek a megsemmisülésig visszaszorított arcok, a rejtélyes erdélyi hegy-szorosok, a falusi udvarok bánatának virágai, a piramissá nőtt búzakeresztek, névtelen falvak tornyai, birkák és legelők — annak a gondterhes időnek szépítés nélküli valóságát tükrözik, melyben a festő a hírnév és a halál felé vezető útján epével telt poharát itta ki.

Hatását a vajdasági művészek egyetlen alkotásában sem tudtuk felfedezni. Még olyan helyen sem emlegették a nevét, mint amilyen a becskerekai művésztelep volt, ahol elsősorban vajdasági magyar festők gyülekeztek, de máshol sem lelhetünk nyomára. Azokban az években hangzatos interjúkat közöltek az 1930 decemberében Belgrádban megnyílt magyar művészeti tárlat »hivatalos« képviselőivel. Följegyezték Hermann Lipót hosszú elmélkedését, és a legjelentéktelenebb festők kiállítását is méltatták.

Nagy István — mintha kellemetlen konkurens és »persona non grata« lett volna azokban az években, amikor a kiállítások értékét az eladott képek számával, vagy a művész anyagi összeomlásáról szóló közleményekkel jelezték.

Életében Vajdaságban ismeretlen volt, művei azonban túléltek. A háború sodrában és a háborút követő években sajnos sok alkotása elveszett. Pasztelljei messzi kerültek. Tudjuk, hogy megtalálhatják Kanadában és izraeli bizományboltokban hirdetik az innen elvitt képeket. Németországban a bácskai svábok holmijai között található, de néha meglepetésszerűen Bácska és Bánát falvaiban is rájuk bukkanunk.

Mindig újdonságot, élményt jelentenek, de közelséget is árasztanak egyben. Kosztolányi Desző is tisztelettel mondta Nagy Istvánról:

»Nem tudok róla semmit... az arcok foglalkoztatnak, lekötnek, izgatnak. Ezek az arcok, amelyek lidércnyomásként térnek vissza... Semmi cukor és semmi ecet. Semmi tüntetés jobbra vagy balra. Csak annak az igézte, ami érzékelhető, csak annak a víziója, ami látható mindörökre... Képek, kazlak, boglyák, vörhenyes, örömtelen napsütésben, melyen érzik a pogány ég és a föld közönye. Nem Fényes Adolf, nem is Nyilassy Sándor. Senki más, csak ő. Ő, akiről semmit sem tudok. Nagy István, aki van...« (Bácsmegeyi Napló, 1930. március 23.)

GAJDOS TIBOR fordítása

NAGY ISTVÁN VAJDASÁGBAN LEVŐ MŰVEI

1. *Falusi utca*, 1930 körül, pasztell, 62×42 cm, j. l. j., Varga Imre tulajdona, Szabadka.
2. *Hegyi táj*, (?) olaj, 53×50 cm, j. l. j., Pechán Béla tulajdona, Verbász.
3. *Pechán Béla arcképe*, 1927, pasztell, 62×47 cm, j. l. j., Pechán Béla tulajdona, Verbász.
4. *Parasztasszony*, 1930 körül, pasztell, 67×50 cm, j. l. b., Pechán Béla tulajdona, Verbász.
5. *Tanyák*, 1930 körül, szénrajz, 50×35 cm, j. l. j., Pechán Béla tulajdona, Verbász.
6. *Virág*, 1930 körül, pasztell, 63×45 cm, j. l. j., Pechán Béla tulajdona, Verbász.
7. *Menyecske*, 1930 körül, pasztell, 70×50 cm, j. l. b., Borbély Katalin tulajdona, Újvidék.
8. *Csángó leány*, 1930 körül, pasztell, 63×44 cm, j. l. j., Borbély Katalin tulajdona, Újvidék.
9. *Katonaportré I.*, 1918, szénrajz, 48×32 cm, j. l. b., Zombori Városi Múzeum.
10. *Katonaportré II.*, 1918, szénrajz, 48×32 cm, j. f. j., Zombori Városi Múzeum.
11. *Katonaportré III.*, 1918, ceruzarajz, 22×16 cm, j. l. j., Zombori Városi Múzeum.
12. *Katona portré IV.*, 1918, ceruzarajz, 22×16 cm, j. l. j., Zombori Városi Múzeum.
13. *Perecselány*, 1922, pasztell, 62×43 cm, j. l. j., Benis Simon tulajdona, Szabadka.
14. *Fűzfák*, 1930 körül, pasztell, 50×70 cm, j. b. j., (Horovic Paula tulajdona, Verbász). Most, Magyar Művészet Képtára, Szabadka.
15. *Petroczi portréja*, 1934, pasztell, 76×59 cm, j. l. j., (Gömöri Katalin tulajdona, Verbász). Most, Magyar Művészet Képtára, Szabadka.
16. *Virág cserépben*, 1929, pasztell, 50×72 cm, j. l. j., Andrija Ognjanović tulajdona, Újvidék.
17. *Csavargók*, (?), pasztell, 32×45 cm, j. l. j., Sarolta Čanjevac tulajdona, Újvidék.
18. *Parasztfej*, 1930 körül, pasztell, 70×50 cm, j. l. b., Hilkene Marija tulajdona, Zombor.
19. *Vízivő kislány*, 1930, pasztell, 58×45 cm, j. l. j., Zrenjanini Népmúzeum.
20. *Patak* (?), pasztell, 31×44 cm, j. l. b., Kántor Jolán tulajdona, Zombor.
21. *Gyilkos-tó*, (?), pasztell, 30×38 cm, j. l. b., Kántor Jolán tulajdona, Zombor.
22. *Fehérruhás leány*, (?), pasztell, 32×45 cm, j. l. j., Kántor Jolán tulajdona, Zombor.
23. *Szénaboglyák*, (?), pasztell, 71×87 cm, j. l. j., Kántor Jolán tulajdona, Zombor.
24. *Anya gyermekével II.*, 1930 előtt, pasztell, j. l. j., Herceg János tulajdona, Zombor.
25. *Falusi utca*, (?), szén-pasztell, 31×45 cm, j. f. j., Herceg János tulajdona, Zombor.
26. *Ház a dombon*, (?), pasztell, 31×45 cm, j. f. j., Herceg János tulajdona, Zombor.
27. *Virág vázában*, (?), pasztell, 70×51 cm, j. l. k., Herceg János tulajdona, Zombor.
28. *Faluvégen*, 1930 körül, pasztell, 30×44 cm, j. l. j., Galambos-Dobokay Jertus tulajdona, Zombor.
29. *Déli oldal*, 1922, pasztell, 34×50 cm, j. l. j., Verseci Népmúzeum.
30. *Szőlők közt*, 1922, pasztell, 34×50 cm, j. l. j., Verseci Népmúzeum.

Nem voltak kiállítva:

1 szénrajz (Borbély Katalin tulajdona, Újvidék), 2 szénrajz (Barta Géza tulajdona, Újvidék), 1 pasztell (Draginja Dobrić tulajdona, Újvidék), 1 pasztell (Gombos-Dobokay tulajdona, Zombor), 1 pasztell (Gömöri Vilmos tulajdona, Verbász), 1 pasztell (Faragó Sándor tulajdona, Topolya). *Falu templomtoronnyal*, 1930 körül, pasztell, 50×70 cm, j. l. j., és *Petrocziné portréja* 76×59 cm, pasztell, j. l. k., Nagy István 1934., Magyar Művészet Képtára, Szabadka tulajdona, 4 pasztell (Urbán család tulajdona, Zrenjanin).

A VÁLASZTÁS DRÁMÁJA

A magyar történelem egy-egy viharos korszaka már sokszor megihlette a drámaírókat. Különösen a politikai életben felmerülő választás mozzanata szolgálhat kitűnő alapul a konfliktusteremtéshez. Gobby Fehér Gyula színműve is, *A szabadság pillanata*, amelynek nemrég volt az ősbemutatója a Szabadkai Népszínházban, ilyen lehetőséget aknázott ki Buda város XIV. századeleji történetéből.

Budát két király, Anjou Károly és III. Vencel kívánja elfoglalni. A város lakosainak sorsa Peterman bíró szavai szerint már eleve meg van pecsételve: »Igaz beszéd. Látszik, hogy jól átgondolta, amit mond. Két kő közt őrlődünk és lassan pusztulunk a súrlódástól. Gyümölcsárus: Ha rákapaszkodunk is az egyik kőre, azért a másik csak odadörzsöl bennünket.« Ebből a látszólag kiútalan helyzetből keres szabadulást, megoldást a drámaíró. Az önállóság, a függetlenség elérését választja eszményképül és ezzel fogalmazza meg a mai emberhez szóló üzenetét — az el nem kötelezettség eszméjét.

A kötöttség ellen a főhős, Márton kereskedő harcol, aki a két út közül a harmadikat választja, a függetlenség kivívására buzdítja a polgárokat. Így a szabadság eszméjének lesz politikai szószéke a dráma, magánviselve az expresszionizmus jegyeit. Habár az expresszionista drámákkal ellentétben itt konkrét időben és térben játszódik a cselekmény, mégis *A szabadság pillanata* hősei magukon viselik a stílusirány jellegzetességeit. Itt a hangsúly nem a szereplők árnyalt jellembrázolásán van, hanem azon, hogy mit szimbolizálnak. Életre keltésük nehézsége is ebből adódik. Habár Márton a központi figura, körülötte mégsem teremődnek vérbeli drámai szituációk, amelyekben jelleme sokoldalúan megmutatkozna. Konfliktusai — a családi és a közéleti élet között vagy a tűszok feláldozása esetében — csak jelzettek, hatósugarai nem eléggé erősek. Így a darab kevés megkapó dialógusokra épült jelenet hordozója, inkább kis monológokra bomlik, egy-egy álláspont, egy-egy elv szócsöve. A szereplők is ezeket fejtik ki, bizonyítják igazukat a mű folyamán. Ilyen szempontból a legnehezebb feladat Márton alakítására, Salamon Sándorra hárult. A szónoki szerepkörben igyekezett minél természetesebben játszani és főként a szövegértelmezésre összpontosítani figyelmét. Ha ezt a törekvést még elmélyültebben dolgozná ki, és amennyiben jobban ügyel az értelmező dikcióra, valamint mozgása is felszabadultabbá, természetesebbé válik, akkor bizonyára árnyaltabban fejezheti majd ki az író mondanivalóját.

A több jelentősebb mellékszereplő közül kitűnt Korica Miklós határozott ívelésű, céltudatos hódító királya, akinek szövegmondása messze kimagaslott. Általánosságban itt jegyezhető meg, hogy színészeink beszédkultúrájára nagyobb figyelmet kellene fordítani. Korica Miklós egyénített játéka — teljes összhangban Pataki László ravasz és higgadt érsekének kitűnő alakjával — a bemutató kevés magával ragadó jelenetei közé tartozott. Ide sorolható a kolostori kül-

dött, az érseki titkár és a kanonok komikus veszekedése is, amely nagyszerű helyzetképet adott az egyházi erők megosztottságáról és hatalmi törekvéseiről. Kiemelkedett a részlet a jó dramaturgiai felépítettség eredményeként és a kiváló színészi játék jóvoltából is. Elsősorban Szabó István remekelt karikírozó gesztusaival, de helyt álltak partnerei Czehe Gusztáv és Barácius Zoltán is. Árok Ferenc Szemétgrófja egy külön kis világot képviselő cinikus embert varázsolt elénk plasztikusan. Szél Péter elsősorban határozottságával és harmonikus összjátékával tűnt ki. Hitelesen formálta meg szerepét Albert János és Versegi József is.

A jelentősebb női szerepet, Mártonnét Albert Mária személyesítette meg. Ezúttal különösen megnyilvánult, hogy nem törekedik megtalálni a figurát leg-
hívebben kifejező játék- és beszédstílust. Jól bevált, hatásos eszközökkel él, így hanghordozása színtelenné, testtartása merevvé válik. Balázs Piri Zoltán hagyta magát sodortatni a jelszavakkal. Ami nála természetellenesnek hatott, az a pápai követ, Sebestyén Tibor esetében karikírozássá növekedett, természetesen ehhez lehetőséget adott szerepköre is. Jellegzetes típust formált meg találó eszközökkel Sánta Anna a csirkekofa és Godányi Zoltán a zsoldosvezér alakítója. Medve Sándor sóárusként népies beszédmodort és darabos mozgást erőltetett magára, míg Vaclavként gördülékenyebben játszott.

Virág Mihály rendező úgy állította színpadra a művet, hogy lemeztelenítette a tárgyi valóságot, jellemvázakat adott reflektorfények és színek hangulati affektusaival. Elképzelését következetesen végigvezette ügyelve a képek kompozíciójára, a több síkon való játékra és nem utolsósorban a történelmi drámák mozgalmas harci jeleneteire.

Az előadás határfokát az érdekes színekompозициójú és zsákanyagból készült jelmezek emelték — Ana Atanacković munkája —, és ezzel összhangban Hupkó István monumentális díszletei barna patinájukkal mintegy nyugodt, méltóságteljes háttérrel festettek a színdús mozgalmas színeképekhez.

Az idei, immár második ösbemutató reméljük elmélyítette a szerzők és rendezők kapcsolatát. A tapasztalatok bizonyára értékesek, és tanulságok levonása után további, még gyümölcsözőbb együttműködésre számíthat a közönség és várhatja ennek eredményeit.

EGY SZEMPONT — KÉT PÉLDA

JEGYZETEK MŰFORDÍTÁS KÖZBEN

Az író a saját világát mindig a valóságból, vagy annak valamely vonatkozásából építi, de könyv formájában testet öltő alkotása, ha életre kel, maga is tény, a valóság bizonyos szemszögéből. Az olvasónak, ahogyan környezete jelenségeihez, a mindennapi valósághoz viszonyul, ugyanúgy határozottan állást kell foglalnia a könyvek, az írott szó világával kapcsolatban. Az egyik is, a másik is a valóság, nem két különböző, hanem egyetlen jelenség. Elhallgathatja, megkerülheti, de be is fogadhatja őket. Ha a valóságról több nyelven írnak, egy képsor alakul ki róla. Rengeteg lehetőségünk adódik egy más nyelven megjelenített valóság megkerülésére: nem ismerjük pl. az illető nyelvet. Ezzel legkevésbé a létező valóságot vetjük el, csupán ellenszegülünk neki, ahelyett, hogy kritikailag befogadnánk.

A kultúrált és könyvszerető nagyközönség nagyon is jól tudja, hogy egy mindennapjainkban használatos nyelven megjelenített valóságot nem ellenszegüléssel, hanem csak nyelvismeret útján, vagy fordító segítségével lehet befogadni. Rendkívül kevés azoknak a száma, akik a vajdasági nyelveken sokrétűen ábrázolt valóságot nyelvtudásuknak köszönhetően minden nehézség nélkül megismerhetik, ezért rendkívüli jelentőségű a fordító közvetítő szerepe. A fordítónak viszont valóságunkról hivatása tudatában kell tájékozódnia, mert magát a valóságot egészíti ki, amikor meghatározott műalkotásokat, írásokat az olvasója számára befogadható nyelvi jelrendszerben elevenít meg.

Sajnos még közel sem tartunk ott, hogy a könyv mindennapi életünk részévé váljon, de még messzebb vagyunk társadalmunk nyelveinek tudatos és tömeges megismerésétől, és attól a lehetőségtől, hogy általuk egy sokrétű világképet nyerhessünk.

EGY IRODALOMTÖRTÉNETI PÉLDA

A magyar irodalom történetének szerbhorvát fordítója elvként tűzte maga elé, hogy a műben előforduló összes nevet következetesen meghagyja eredeti magyar alakjában, természetesen zárójeles kiejtési utalással. Ez az elv egészen elfogadható, sőt nemsokára szükségként fog jelentkezni, mert a magyar személynevek gyakorisága olyan nagy, hogy nem érezzük őket nyelvünkötől idegennek. A természetes kapcsolatok tehát halaszthatatlan változásokat siettetnek a nyelvek viszonyában.

A nagy magyar költőről, Zrínyi Miklósról, tehát nem a Nikola Zrinski-ről szóló fejezetet — a magyar irodalom és nyelv egyik szellemóriásáról van szó — fordítva a fordító következetes akart maradni akkor is, amikor Zrínyi Miklós testvére nevéhez ért, és ezért Petar Zrinski horvát író és fordító esetében nem a Zrínyi Péter alakot használta. Bármennyire is hajszálvékony a választóhatár, függetlenül attól, hogy egyazon vidék szülőttei, ugyanannak a társadalmi osztálynak a tagjai, sőt egy családban is nevelkedtek, a két testvér két nyelvi kultúrához tartozik. Mégis abszurd helyzet alakult ki, amikor az említett fejezetben az apjuk neve is felbukkan: az ő nevét meg hogyan írjuk? A fordítóban alkalmazott elve helyességét illetően kételyek támadtak. Ha Zrínyi Miklós és Petar Zrinski apja valamilyen irodalmi művet hagyott volna hátra, nem adhatott volna okot kételyekre!

Művelődéstörténeti példánkkal csak jeleztük azokat a lehetséges összefüggéseket, amelyek mindennapi valóságunkat sokrétűen átszövik.

EGY MODERN IRODALMI PÉLDA

A modern jugoszláviai magyar irodalom egyik olvasója felfigyelt egy regény első pillantásra lényegtelen jellemzőjére. A realiztikus eszközökkel megalkotott regény nemzedékek ellentétére építő, a valósággal könnyen azonosítható cselekménye Újvidék környékén játszódik. Ebben nincs is semmi különös, csupán az nem »logikus«¹ eléggé, hogy a regény valamennyi szereplőjének magyar neve van. Az író által választott realiztikus ábrázolásmódra egy ilyen részlet is zavarólag hathat: úgy tűnik, mintha az említett vidéket csak a magyar nemzetiség lagná. Nem vonjuk kétségbe a regényt, sem ábrázolása hitelességét, mert ezt nemcsak nevekkal lehet elérni. Az olvasó kísérletet tett az író »helyesbítésére«, és olyan hősöket kezdett keresni a regényben, amelyek más, ezen a területen élő népek és nemzetiségek névanyagában használatos nevet is viselhetnének. Ez rendkívüli meglepetéssel járt: egyetlen regényhős sem tűrt meg névváltoztatást. Minden személy kölcsönös ellenétben áll egymással, a hősök számos negatív tulajdonsággal rendelkeznek, és bármilyen névcserre az író által feldolgozott problémakört — természetesen szándékától függetlenül — sematikus nemzetiségi összetűzéssé egyszerűsítene. Egy »hiba«² helyett az olvasó tehát egy prózai mű önálló életének szerkezeti rugóira bukkan, megállapítva, hogy ez az állítólagos tévedés sokkal valószínűbbé teszi, mintha regénye névanyagában tükrözne volna a nemzetiségi megosztást.

Ez adott ismételten okot a modern jugoszláviai magyar próza névhasználat szempontjából való átolvasására. Kiindulópontunk nem tartozik ugyan a lényegesebbek közé, mégis — rendkívül érdekes módon — szemlélteti egy próza nivóját és nehézségeit. A jugoszláviai magyar prózában háromféle névhasználatot különíthetünk el: az első, amikor a magyarul beszélő szereplőknek magyar neve van — ez szabályszerűen érvényes az idősebb írónemzedékre; másodikként azokat az egyedi eseteket említhetjük, amikor a nevek nemzeti színezet nélküliek, egyetemesek, többnyire ragadványnevek vagy képzeletbeli tájakra való menekülés lehetőségei. A nemzetek és a nemzetiségek körében használatos különböző nevek párhuzamos használata és problémaközösségük ábrázolása a nemzeti hovatartozástól és a nevektől függetlenül is lényeges elkötelezettség, állásfoglalás. Sőt gyakran úgy tűnik, mintha a különböző nemzetiségű szereplők spontánul az anyanyelvükön szólalnának meg. Ez az utóbbi írócsoport a legnépesebb. Hozzá kell fűznünk még azt is, hogy a különböző nemzetiségű szereplők együttélésének ábrázolása prózában sajátos változashoz, egy új világlátáshoz vezet. Talán szükségtelen is megjegyeznünk, hogy az ilyen típusú prózát főleg a legfiatalabb írónemzedék képviseli.

Bármennyire is mellékesek a prózai műben a nevek, a névelemzéssel kialakított kép összetevői azonosak, megegyeznek jugoszláviai magyar irodalmunk fejlődésének alapvető vonásaival.

OLVASÓNAPLÓ

A PÁRT MARX KORÁTÓL MAIG

DR. FAUD MUHIĆ: *Teorija i praksa partije proletarijata.*
Szabadkai Munkásegyletem, 1974.

Alig egy év alatt már a hetedik könyvet jelentette meg a Szabadkai Munkásegyletem »Önigazgatás elméletben és gyakorlatban« c. kiadványsorozatában, s elmondhatjuk, hogy ez a legújabb könyv is értékes hozzájárulás a marxista irodalom terjesztéséhez és népszerűsítéséhez. Dr. Faud Muhić, a szarajevói egyetem tanára *A proletariátus pártjának elmélete és gyakorlata* c. viszonylag rövid terjedelmű tanulmányában világos és lényegre törő áttekintést nyújt a pártelmélet fejlődéséről Marx korától egészen maig. Különösen értékesnek találok a szerzőnek azt a törekvését, hogy a proletariátus pártjára vonatkozó elméleti elképzeléseket összeveti a gyakorlattal, s kritikai hozzáállással elveti mindazokat a következtelenségeket, amelyek a kommunista pártok gyakorlatában fölvetődtek ugyan, de a marxista forráselmélettől való letérést jelentették.

A pártelmélet és gyakorlat fejlődésének vizsgálatában és elemzésében a szerző következetesen alkalmazza a filozófiai-történelmi módszereket, felvázolja az elmélet keletkezését és fejlődését, összeveti az eszméket a gyakorlattal, és — szinte azt mondhatnánk — marxista pontossággal vázolja fel az egyes korszakokat a kommunista pártok életében. Ezzel szemben a gazdasági mozgásokat és viszonyokat nem kutatja a különböző időszakokban, és így a proletariátus pártjának magatartását illetően keveset tudunk meg a tényleges mozgatóerőkről. Különösen így van ez a JKP, il-

letve a JKSZ esetében, amelynek magatartása mindig szoros összefüggésben állott a meglévő termelési viszonyokkal. Habár a háború utáni évek bemutatása keretében helyenként a termelési viszonyok elemzésébe is belebocsátkozott, könyve mindenképpen tartalmasabb és értékesebb lenne, ha a társadalmi létnek ezt a dimenzióját is teljesebben megvilágította volna.

Megállapítása szerint a proletariátus pártja szervezetileg a demokratikus centralizmus alapelvére épül, és jellegzetes példákkal szemlélteti, hová vezet, mennyire képtelenség »nagy történelmi értelmében« a párt forradalmi szerepének betöltése a demokratikus centralizmus »megkerülésével«, ami minden esetben egyet jelent a forradalmi feladatok elárulásával a forradalom mindenkori pártja részéről. Áttekintést nyújt az anarchisták éles és heves bírálatairól is, arról a kritikáról, ami a marxi pártelmélet ellen irányul, és épp ebből a támadásból kiindulva tömören és velősen megfogalmazza az anarchista mozgalom melléfogását Marxnak a munkásosztály forradalmi pártjára vonatkozó elképzeléseivel kapcsolatban. Ennek a bírálatnak Bakunyintól kezdve mindmáig egyetlen célja van: leértékelni Marx tanainak forradalmi jellegét — visszaélve azokkal az »irányítvesztésekkel, amelyek a szocializmus fölépítésében a XX. század folyamán valóban előfordultak«, s nem válogatva a politikai eszközökben és a szövetségesegekben. A JKSZ elméletétől és gyakorlatától idegen eszmék megjelenésének ugyan-

csak az volt a céljuk, hogy a demokratikus centralizmust bürokratikus és más hasonló koncepciókkal helyettesítsék, és hogy feltartóztassák történelmi küldetésében a proletariátus pártját.

Megkapónak találok a könyvben, hogy a szerző kitűnő érzékkel mutat rá a lényegre érintő jelentős folyamatokra, s hogy a *Marx elmélete a proletariátus pártjáról* c. fejezetben felsorolja mindazokat a legfontosabb elemeket, amelyeket Marx Hegel tanáiból vett át. A történelmi tények és a filozófiai-szociológiai elemzett jelenségek ebből a fejezetből arra készítetnek bennünket, hogy belássuk: Marx zseniális előrelátással szorgalmazta, hogy a proletariátus pártját »a széles demokrácia alapjaira kell építeni a proletármozgalom keretein belül«. Rámutat a szerző Lenin és Roza Luxemburg nézetkülönbségének legfőbb okaira is, majd felidéri az ezt követő eseményeket a kommunista mozgalomban. A »forradalmi élcsoport« koncepciója a teljes marxista életmű eredménye, hiszen ő nem foglalkozott különállóan ezzel a kérdéssel. A könyvnek azt a részét is jelentősnek tartom, amelyben a szerző Lenin konkrét szervezeti megoldásait összefüggésbe hozza Lukács filozófiai munkásságával.

Magvas, szigorú elemzést ad a JKSZ életének 1952—1972-es időszakáról is, s arra a megállapításra utal bennünket, hogy a különféle jelenségek gyökereit a proletárpárt koncepciójának állandó bírálatában, e bírálatok láncolatában kell keresnünk, s arról is meggyőző bennünket, hogy Marx és Lenin pártkoncepciója nem évvült el, hanem minden azon múlik, hogy miképpen alkalmazzák a gyakorlatban. Marx és Lenin tanainak nyíltsága egyúttal állandó bizonytalanságot is jelent, mert lehetőséget ad arra, hogy elméletüket különféle módon tolmácsolják és valósítsák meg a gyakorlatban. Ezért igen nagy jelentőségű a könyvnek az a megállapítása, hogy a JKSZ bizonyos körei az 1952—1972-es időszakban olyan álláspontokra helyezkedtek, miszerint Lenin pártelméletét nem alkalmazhatjuk a mi adottságaink között, mert az az oroszországi forradalmat megelőző és az akkori forradalmi körülményekhez fogalmazódott meg. Ezek a törekvések a JKSZ magatartásában is kiütköztek, bizonyos

mértékben a demokratikus centralizmust is mással cserélték fel, utat nyitva a pártidegen eszmék és politikai álláspontok szervezett előretörésének. Ennek következtében a párt befolyása felaprózódott, nehézkessé vált a JKSZ új társadalmi szerepének kibontakoztatása, míg a többi szubjektív tényező »nem volt képes olyan összetartó erővé válni, amely feloldhatta volna az egyéni, az általános és a közös érdekek ellentmondásosságait«.

A sztálinizmus időszakának és azoknak az összeütközéseknek a megvilágításával, amelyekkel a JKP, illetve a JKSZ szemben találta magát, a szerző, hogy úgy mondjuk, legjobb részleteit adja könyvének *A forradalom és a sztálinizmus között — 1937—1948.* című fejezettel kezdődően. Pontos és részletes fölmérést kapunk itt a párton belüli viszonyokról, mindegyikről a demokratikus centralizmus tiszteletben tartásának és megvalósulásának visszfényében. Végezetül, hogy következetes maradjon könyvének alapeszméjéhez, a szerző felsorolja a demokratikus centralizmus legfőbb formáit és jellegzetességeit, majd megállapítja, hogy az öngazgató szocialista társadalom fölépítésére a marxizmus—leninizmus szellemében a forradalom jelenlegi szakaszában csak úgy van lehetőség, ha a proletariátus pártjának megvan a maga forradalmi jellege és tevékenysége.

Nem kétséges, hogy a könyv kedvező fogadtatásra talál az olvasók körében, hiszen jelentősen hozzájárul a pártelmélet tisztázásához, és értékes segítséget nyújt a kommunistáknak a proletárpárt marxista és leninista koncepciójának megértésében, s mindannak áttekintésében és értékelésében, ami a JKSZ sorain belül az utóbbi húsz év alatt végbement.

A könyv által felkínált módszerek alapján az olvasók maguk is fölbecsülhetik a társadalomban és külön a JKSZ szervezeteiben lejárolt folyamatokat, márpedig a folyamatok felismerése és azonosítása elősegítheti helyes viszonyulásunkat a gyakorlathoz. Marx és Lenin pártkoncepciója tehát a forradalmi fejlődés jelenlegi szakaszában is nagy jelentőségű, s gyakorlati életre keltésük a forradalmi irányvétel helyességét, a munkásosztály és élcsoportja, a párt társadalmi szerepének következtetességét szavatolja.

BOŠKO KOVAČEVIĆ

VAJDASÁGIK A MAGYAR FORRADALMAKBAN

Mészáros Sándor: *A Tanácsköztársaság és a vajdaságiak.*
Forum, Újvidék, 1974.

•Természetesen ez a felsorolás is csak részleges képet nyújt a vajdaságiak részvételéről a Vörös Hadseregben, de a levéltári anyag hiányossága és a résztvevők ritkulása folytán lehetetlen pontosabban rekonstruálni az őt és fél évtizeddel ezelőtti eseményeket.« Könyve közepe táján (124.) modja ezeket a szerző, s ez nemcsak az ott előadottakra, hanem egész művére is érvényes. Annál inkább dicséretére válik, hogy e nehéz földadatot vállalta, és tisztességgel meg is valósította. Bár vázlatos, de a lehetőségig kerek képet rajzolt föl a vajdaságiaknak a két magyar forradalomban, az 1918-i polgári demokratikus és az 1919. évi proletárforradalomban betöltött szerepéről.

A tárgy a megvalósítás módszerét közvetlenül nem határozta meg. Magam szívesebben láttam volna, ha a kimagasló szerepet játszó személyiségekről egyenként, a derékhadról bizonyos szempontok (pl. helyrajzi vagy katonai alakulatonkénti) szerinti csoportosításban mintegy monografikus képet kapott volna az olvasó és a kutató. Például Andorka Sándor vagy Udvardi János egész életútját vázolja föl a szerző, s nem hanyagolja el egzaktabb életrajzi adataikat, pályájuk előzményeit és későbbi útjukat sem. Éppen mert róluk a magyarországi történettudomány — részint szerepüknek mégiscsak helyi jellege miatt az országos kutatás, szemléleti korlátai és módszertani hibái miatt a szegedi helytörténetírás — csak hézagos képet adott eddig, úgysszólván csak 1919-i szerepüket ismeri, fontos lett volna, ha Mészáros egész életpályájukat föllelveníti. Ez alkalmat adott volna neki — vagy másként fogalmazva: rákényszerítette volna — arra is, hogy bizonyos ellentmondásokat tisztázzon. Például szintén a szegedi eseményekben résztvevő Hermál József halálózása adata körül bizonytalanságot teremt, hogy az újvidéki forradalmi múzeum kiállított arcképe alatt 1951 szerepel, míg Lőrinc Péter kitűnő portréfestő, de adatokban szintén szűkölködő Hidbeli emlékezésében 1957 májusát adja meg. Hermál József neve mindössze kétszer bukkan föl a könyvben (21, 55), s így pusztán a kívül alig tudunk meg tevékenységéről többet. A könyv — e módszertani fogyatékosága miatt — jórészt ilyen katalógusolvasásra szorítkozik. Fölsorolja a különféle emlékezésekben, forrásokban előforduló neveket, amelyekről meg tudta állapítani, hogy az illetők vajdasági születésűek. Az esetek többségben, belátom, többre nem is igen nyílt alkalma; de éppen a legjelentősebbek tevékenységének megajzolásában az önálló tárgyalásmódnak hangsúlyozó szerepe lett volna. Talán csak Sinkó Ervin kecskeméti működése kerekedik ilyené az olvasó előtt (108—110.) Kétségtelen, hogy ők négyen a legjelentősebbek. Az ötödik talán a kikindai Kovács János: az ő neve Mészáros katalógusában négyszer bukkan föl, ebből kettő azonos: egymást követő lapokon említi, hogy tagja volt a szegedi pártvezetőségnek (54, 55.). Ha ez a Kovács János az, mint gyanítom, aki 1919. augusztus 5-én a Prócnay-különítményes tiszték egyik szatymazi áldozata lett, akkor ő is megérdemelt volna egy önálló arcképvázlatot, még ha ez a szerzőtől alaposabb önálló kutatást, hogy ne mondjam: nyomozást kívánt volna is.

E talán túlzásnak tűnő módszertől eltérően Mészáros a könnyebb ellenállás irányában haladt: a magyarországi kutatások (Hajdú Tibor, Liptai Ervin és mások összefoglaló művei, néhány helytörténeti földolgozás) alapján általános képet fest az eseményekről, s eközben teszi szóvá a vajdaságiak szerepét. Alapjában véve hűen, történeti rendben sorakoztatja föl a két forradalom mozzanatait, s ha meggondolom, hogy a vajdasági olvasó talán csak most az ő könyvéből ismerkedhet meg a forradalmak históriájával, még ennek az előadásmódnak hasznát, értelmét sem tagadhatom. Talán csak a részleteket óhajtó

kutató beszél belőlem (Stendhallal vallom: csupán a részletekben van eredetiség), amikor akár ezeknek az összefoglaló történeti vázlatoknak a rovására is inkább olvasnék a szűkebb tárgyat jobban kimerítve, a vajdasági harcosok tevékenységéről, életéről még bővebbet. Így azonban a könyv terjedemének jó része távol esik a címbeli tárgytól, csupán a magyar forradalmak általános történetét rekapitulálja.

Az már szükségszerű, hogy tárgyalásmódjában kettősség mutatkozik: 1918. november közepéig, még — helyesen — az őszirózsás forradalom helyi eseményeit tárgyalja, elsősorban a nagy városokban, Szabadkán, Zomborban, Újvidéken. Ez sem tartozik szorosan a címben kitűzött tárgyhöz, csupán előzménye annak, de itt is jó néven vettük volna, ha részletesebb képet kapunk a vajdasági forradalmi eseményekről, paraszt- és nemzetiségi mozgalmakról a községekből is.

Most szintén széttagoltan, a könyvben szanaszét találunk adatokat a szerb kommunistáknak a magyar pártban való működéséről és arról, hogyan sugárzott ki a Magyar Tanácsköztársaság fénye a szerb és a horvát forradalmi munkásmozgalomra. Néhány jelentős nevet is fölillant Mészáros, mint Jaša Tomić, Svetozar Mošorinski, Franc Drobnik, Ivan Matuzović, de legfőként Lazar Vukićević. Velük kapcsolatban még erősebb az igény, hogy pusztá emlitésükön, s pár stereotip jelzőn kívül bővebben ismerkedjünk meg életük egész munkásságával. Félreértés ne essék: nem a terjedelem kétszeresére növelésével gondolok erre. Csupán a szerző vagy a szerkesztő átgondolt eljárására, hogy e nevek első előfordulásának helyén — új bekezdésben vagy a lap alján, kisebb betűkkel — tömör, lexikális összefoglalást adjanak életművükről, főbb adataikról.

Mészáros nagy — talán túl nagy — terjedelmet szánt a magyar Vörös Hadsereg harcainak leírása csupán azért, hogy itt-ott említést tegessen arról, hogy ez vagy az a vajdasági is ott harcolt. Ha egy önálló fejezetben tárgyalta volna ezt a tárgykört, tehermentesült volna az időrend rákényszerítette, de a vajdaságiakhoz nem tartozó események elmondásától is. Nem akarom ezzel lebecsülni azt a fontos szerepet, amelyet az említett vajdaságiak egyenként, de különösen a 15. bácskai vörösezdében és a 80. nemzetközi dandárban, de más alakulatokban (így a szegedi 46. gyalogezredből lett 46. vörösezdében s így tovább) tömegesen játszottak a Magyar Tanácsköztársaság honvédó, egyben a proletárforradalom nemzetközi érdekeit is védelmező harciban. Minden tisztelet azoknak a hősöknek, akik a román királyi seregek július 24-i ellentámadása során a Tiszában és a Tisza partján hagyták életüket. »Az 1626 vöröskatonából álló 80. nemzetközi dandárból — írja Mészáros (157) — mindössze 733-an menekültek meg, illetve jutottak át a Tisza túlsó partjára. A dandár teljesítette feladatát: önnön pusztulása árán nagy ellenséges erőket kötött le.« Emléküket ma sem őrzi semmi. A Vörös Hadsereg áruló, ellenforradalmár vezérkari főnöke, Julier Ferenc pedig e gyalázatos szavakkal parentálta el e hősi halottakat: »E dandár megsemmisülése fájdalmat igazán nem okozott nekem.«

Mészáros Sándornak e különleges szempontú vizsgálódásához nem sok forrás állott rendelkezésére. Ő maga sajnos sem irodalomjegyzéket nem közöl, sem szövegében nem említi következetesen forrásait, csupán elvértve és elnagyoltan utal a budapesti Hadtörténeti Intézetre, egy kecskeméti kiadványra, bizonyos magyarországi vagy vajdasági történészekre. Ennyi erővel nevre és művekre is hivatkozhatott volna, nemcsak azért, mert ennyivel tartozik minden kutató az elődeinek, hiszen minden hivatkozás egy *köszönöm szépen* a tudományban, hanem avégett is, hogy állításainak hitelessége bármikor ellenőrizhető legyen. Még furcsább az olyan hivatkozás: »Egy kikindai volt vörös katona visszaemlékezései szerint« (58.). Miért nem lehetett volna nevével nevezni? S ha nem minden idézetkor is, de legalább valahol egyszer a könyvben elmondani: kik, mikor gyűjtötték ezeket az emlékezéseket, hol férhető hozzá kéziratak vagy hangszalagjuk?

A dolog természetéből következik, hogy Mészárosnak sokszor kell ilyen visszaemlékezésekre hivatkoznia. Ez nagy érdeme is a könyvének, meg is nehezítette vele saját munkáját, de valóban a munkásmozgalom története, amely gyakran, különösen az illegálitás viszonyai között, szűkölködik írott forrásokban, megírhatatlan a szóbeli emlékezések fölhasználása nélkül. De a

történéznek kritikával kell kezelnie a visszaemlékezéseket; az emberi memória törvényszerű korlátozottsága, az idővel arányosan növekvő mértékű akaratlan torzításai, az emlékek sajátos megrostálása miatt a kapott adatokat szembevitelre kell más forrásokkal: más emlékezésekkel és írásos dokumentumokkal. Lehet, hogy Mészáros eleve kiszűrte ezeket, s legjobb szándéka szerint már a kritikailag szerinte helytálló adatokat közölte csak könyvében. Ez esetben azonban néha nem volt elég körültekintő. Mert pl. ha Andorka emlékezését összeveti a szegedi helytörténeti művekkel, nem mondhatja az ő nyomán, hogy a KMP szegedi szervezetének megalakulásáról nincsenek pontos írásos adataink (53.). Andorka visszaemlékezéseiben — neki aligha fölróhatóan — mintegy hónapos antedatálás van: a szegedi szervezet nem november 25-én vagy 26-án, hanem — szűkebb körben — december 30-án, — nyilvánosan — 1919. január 1-én alakult meg; mind a kettőre vannak írásos adatok: a Vörös Újságban és a szegedi lapokban. Túlzás, hogy 1918 decemberében a (nem létező) pártszervezetnek már nagy befolyása volt a tömegekre. Ez csak 1919 március elejéről mondható el, 1918 végén és 1919 legelején bizony még kisded csoport volt a szegedi kommunisták tábora.

S ha már itt tartok, hadd fussak végig a könyvön néhány tárgyi kiigazítás, kiegészítés végett.

Nyilván Lőrinc Péter nyomán megemlíti Galamb Ödön és Betkowszki Jenő nevét (40.). A két pancsovai tanár ennél többet érdemelne: Galamb Ödönről meg kellett volna említene, hogy József Attila tanára volt Makón, fölfedezője költészetének, támogatója az árva diágyereknek. Könyvet is írt József Attiláról. Betkowszki pedig, a pár éve Szolnokon elhunyt tudós, a magyar néprajz derék munkása lett.

Andorka emlékezésének névsorában is hibák vannak. Sós Jánossal nem találkozunk a szegedi forradalmak krónikájában; alighanem inkább Soós Károlyt (1897—1973) akart mondani. Nem Hartzinger, hanem Haitzinger József, s nem Stehli, hanem Stéhli István (54.). A KMP székháza nem az »akkori« Kossuth Lajos sugárúton volt, hanem az akkorin és a mostanin; a jelzőnek itt semmi értelme (56.). Zarecsnik János nem volt vajdasági: nem pancsovai tanár (131.), hanem nagyszentmiklósi (ma Románia) tanító (57.). Nemes Lajos jobboldali szociáldemokrata volt (59.); a szegedi szociáldemokrata szervezet elnöke a forradalmak idején a törökbecsei születésű Szabó János volt. Ő nem fordul elő Mészáros könyvében, s ezt nem is róhatom föl hibául, hiszen nem tudhatja kiről-kiről, hogy hol született. De hadd soroljak föl még néhányat, akinek egy következő számvetésben helye lesz majd: Bernáth András (Magyarakanizsa), Koncz Károly (Oroszlámos), Pestalics István (Szabadka), Sajtos István (Csóka), Varga János (Péterréve). Valamennyien a szegedi munkásmozgalom harcosai voltak.

Ratkó Károly pancsovai katonatársa valószínűleg nem Kondás (76.), hanem Kondász Ferenc lehetett (Gaál Endre könyvében hibásan József). A 96. lapon említett Szatmár helyett Szakmár értendő. A Vörös Hadsereg vezérkari főnökének vezetékneve nem Julijer (148., 157.), hanem Julier (ejtsd: zsulijé). A 156. lapon nem Mortély, hanem Mártély értendő, s nem Szentesben hanem Szentesen állomásozó csapatok.

Végül: egy ilyen gazdag helység- és személynévanyagot tartalmazó kötetet nem lett volna szabad mutató nélkül kiadni.

PÉTER LÁSZLÓ

A TELJESSÉG FELÉ, VAGY A KRITIKA KRITIKÁJA

BÁNYAI JÁNOS: *Könyv és kritika.*

Symposion Könyvek 37., Forum, Újvidék, 1973.

Bányai János figyelme — talán azért is, mert a Magyar Szó kulturális és kritikai mellékletében, a Kilátóban, hétről hétre bemutat egy könyvet — sok mindenre kiterjed. Sokféleképpen elfelejtett múltunk irodalmi anyagának kritikai megítélésére, az elsikkadó, eltűnő, elfelejtett kulturális és szellemi örökségünk, értékeink megismertetésére éppúgy (*Idő, idő, tavaszidő; Jugoszláviai magyar népmesék; Föld és mag*), mint közös dolgaink, a délszláv—magyar irodalmi kapcsolatok (*Szomszédság és közösség*), illetve napjaink szerb költészetének (Milan Komnenić: *Novije srpsko pesništvo*) vizsgálatára, vagy a mai magyar irodalom Magyarországon, Jugoszláviában, Romániában kiadott költői és prózai műveinek értékelő elemzésére. Az írók, költők, kritikusok és irodalomtörténészek termékenységétől — s persze egyéni érdeklődésétől — függően, Bányai az 1971 decemberétől 1973 júniusáig megjelent könyvekről írva egy-egy szerző, mint pl. Bori Imre, Brasnyó István, Örkény István munkásságával két-három ízben is foglalkozik; viszont e kivételektől eltekintve mindenkiről csak egyszer, egy kötet kapcsán ír, jóllehet egybegyűjtött kritikáinak megjelenése után, vagy azzal szinte egyidejűleg, Weöres Sándor költészetére és Gion Nándor prózájára, regényírás módjára ismét reflektál. De megint csak a művek — *Tizenegy szimfónia; Virágos katona* — könyvesboltokban való megjelenésekor. Mindez persze korántsem a statisztikai számbavétel miatt érdekes (mivel az, akár csak a bikini, sohasem mutatja meg a lényegét), hanem azért, mert ilyen módon — és egyébként is — Bányai János úgy ír, hogy akár egyetlenegy könyv »recenzálásakor« is, a kiválasztott író, költő, kritikus stb. alkotásának taglalásakor: mindig a teljes »opust«, s az egyéni jegyeket tartja szem előtt. Vagyis műközpontú vizsgálódásai közben írói-költői-kritikusi magatartásformákat, állandó vagy »belső« sajátosságokat, világképeket, költői, írói szemléleteket, modelleket, nyelvi, formai és tartalmi »autentikusságokat«, művészi és emberi hitvallásokat, társadalmi elkötelezettségeket stb. keres, vagy egyszerűen csak a járható és járhatatlan utakat világítja meg az alkotó és az olvasó számára egyaránt. A teljesség felé tartó — bár az eleve megszabott, három-négy gépelt oldalas terjedelem miatt leszűkített — vizsgálódás tehát ilyen vagy hasonló, döntőnek tartott, szempontok szerint terjed ki a műre, a szövegre, a versre, hogy egy-egy írás, vers »eleven, élő testén« mutassa meg és tudatosítsa az irodalom, mindenekelőtt pedig a modern költészet annyira összetett problémáit, s ezzel együtt a poétikai elvekből, valamint a konkrét szövegelemzésekből következő — és »esetleg általánosítható« — megállapításokat is összegezze, levonja.

Nyomban meg kell mondanunk, hogy Bányai széles körű tájékozottsággal, tiszteletre méltó és aránylag magabiztos kritikai felkészültséggel, s legtöbbször tárgyilagos higgadsággal szól a alkotókról, az alkotókról, olvasmányélményeiről, de problémaköreit sohasem azzal a szándékkal közelíti meg, hogy végleges, örök érvényű válaszokat adjon, mivel a beskatulyázás helyett inkább a mindenkor bírálva újragondoló, előítéletektől mentes értékelés és újraértékelés híve. Hiszen jól tudja, hogy mindaddig, amíg nem hull ki a kézről a toll, egyetlenegy életmű sem befejezett, vagy ha »az irodalmi műalkotás véges és befejezett« is, ahhoz sem fér kétség, hogy »ugyanakkor egy meghatározott közegben is definiált«. Erre Bori Imre *Az avantgarde apostolai* című tanulmánykötetének elemzésekor mutat rá legegyszerűbben Bányai (27—28.), amikor is kimondja, hogy »ezt a közösséget az irodalmi irányzat mint az írói magatar-

tás, az alkotás funkciója, a mű anyaga és a művészi eszközök belső összefüggése, összessége, együttese adja meg*, s ezek a tényezők mindig belülről definiálják a műalkotást.

Ezeket az összefüggéseket éles szemmel, megbízható értékítéletekkel általában mindig észreveszi, és ki is domborítja, a kritika állandó gyakorlatában (s itt az *Új Symposionban* és a Magyar Tanszék *Tanulmányok* c. kiadványaiban megjelent írásaira is gondolok) mindinkább érlelődő Bányai. Éppen csak az a baj, hogy sommás megállapításait — mint pl. Gál László öt évtizedes költői munkásságának ismertetésekor (*Rozsdás esték*), vagy Domonkos István »önmagát minden egyes versben újraformáló« költői teljesítményeit értékelve (*Át-húzott versek*) stb. — nem támasztja eléggé alá, konkrét szövegidezetekkel is, vagyis okfejtéseit és ítéleteit nem alapozza meg eléggé, hanem a részletező elemzések helyett legtöbbször csak közli felfedezéseit, álláspontjait. Holott a könyve végén olvasható és a kritika szerepéről, feladatáról Végel Lászlónak adott nyilatkozatában azt mondja: »Ebből a gondolkodási körből* merítve alapelveimet, kíséreltem meg könyvemben magam is hozzájárulni (amennyiben tudtam) e problémák megértéséhez, mégpedig oly módon, hogy konkrét szövegeket, verseket elemezve közelítettem meg egy természetesen még ki nem alakult költészetelmélet körvonalait.«

E nyilatkozatát két okból idéztem szó szerint. Egyrészt, hogy egyértelműen kitűnjön: semmiképp sem állításai folytonos »illusztrálását« kérem tőle számon (hiszen az idézetek felsorakoztatásánál mi sem lenne könnyebb), hanem inkább arra akarok utalni és figyelmeztetni, hogy noha nyilatkozatában kritikai ténykedésének egyik leglényegesebb ismérvét fogalmazta meg, ehhez a követelményhez, igényhez nem tartja magát elég következetesen. Ilyenkor, ha még annyira tömör és tetszetős is egy-egy megállapítása, nem tudja eléggé meggyőzni az olvasót (még nyilvánvaló igazában sem), mert alig bizonyít valamit, s így az, amit leír, akarva, nem akarva is, egy kissé »a lélek kalandja« marad a művek és »a mesterművek között«. Ezért kell fenntartással fogadnunk az olyan sommás megállapításait például, hogy »Gál László tehát kezdeményezője és összegezője is a jogoszláviai magyar költészetnek és ezért mindazt, ami az ő költészetéről a kritika nyelvén elmondható, bizonyos mértékig, vagyis az eltérések és »a ellentmondások figyelembe vételével, általánosítva, egész költészetünkre is vonatkoztathatjuk«. Gondolati alátámasztás, tüzetes és sokoldalú. a dolgok elevenére tapintó elemzés nélkül az ilyen és hasonló kitételeket vagy elfogadjuk, vagy nem. Mint Domonkos István kötete kapcsán is, amikor azt írja, hogy a Symposion első nemzedékének »lírai és poétikai eredménye nyomán kialakult egy többé-kevésbé stabil norma, amely szerint költészetünkben aránylag könnyen lehet verset írni... Viszont minél könnyebb az első nemzedék felfedezéseit a versekben kamatoztatni, annál nehezebb éppen most igazi költészetet írni«. Hogy miért, annak magyarázatával Bányai már adós marad, pedig a kérdés roppant érdekes és tanulságos kritikai eszmefuttatást, mérleget eredményezhetne. De nemcsak a jelenség magyarázatában, hanem az esztétikai fogékonyság, mérce és az esztétikai gondolkodás kérdésében, dialektikus változásában is. Annál inkább, mert — mint maga is leszögezi — a jól megírt, korszerűen felszerelt vers még nem költészet, s az egész modern irodalomnak egyik nagy tehertétele, hogy a felfedezéseket, az igazi költészet ismérveit könnyű reprodukálni.

Persze, fiatal és felületességgel semmiképpen sem váltható kritikusunknak megannyi mentsége van arra, hogy miért nem fejt ki gondolatait, hiszen nem összefüggő, kérdéskörökre összpontosító tanulmányokat gyűjtött össze könyvében, hanem csak alkalmi — jöllehet szélesebb esztétikai koncepcióra épített és igényesen megírt, maradandóbb értékű — reflexiókat. Amit azonban nem gondol végig egy-egy bírálat közben: megteszi azt (ha olykor elszórtan s a sorok között is) könyve egészében. »Könyve anyagából« ugyanis — nemcsak

* Értsd ezen az esztétikum sajátosságait, a modern költészet összetett problémáit stb.

azért, mert ezt maga is kijelenti — csakugyan kiolvasható, hogy az igazi költészet szerepét csak a lehető legnagyobb mértékben »megformált« vers töltheti be, »melynek minden eleme funkcionált és egymás közt teljes koherenciában van . . . , akár az elvont, elméleti vagy poétikai, akár a konkrét emberi, társadalmi szerep távlatából vizsgáljuk«.

S ha mindjárt csak közbevetés erejéig is, itt kell szavá tenni, hogy Bányai általában nagy jelentőséget tulajdonít a mindent (stilust, nyelvet, gondolatot, költői átlényegítést, tudatosságot stb.) összegező és kifejező *formai* igénynek, tökéletességnek — ám ugyanakkor, még a novellás kötetek, regények és színművek elemzések is *aránylag kevés figyelmet szentel a műalkotás korral való szembesítésére*. Ez alól talán csak az Örkény-művekről (*Idő, rendben*) írt három kritika képez kivételt, de itt meg a többszörös nekifutás ellenére se nyújt egymást kiegészítő, tudományos igényű tanulmányt; hanem a jelenségeket távolabbi összefüggésekkel is szembesítő elemzések helyett: a kritikusi színvonalához mindenképpen méltatlan »tartalom«-ismertetéshez is visszakanyarodik, mint pl. a *Tóték* esetében.

Könyve egésze, mégis, anélkül, hogy előregyártott sémákhoz igazodna, vagy az alkotások esztétikai-etikai-politikai-világnézeti bonyolult koordinátái és összefüggései között egy pillanatra is elveszne: *helyt áll önmagáért*. Főképp, ha az »Egyszóval«-szerű összegezések helyenkénti modorosságaitól eltekintünk, és elsősorban az önmagukat, világukat és kifejezésformájukat kereső, vagyis a kísérletező írókról, költőkről szóló kritikáira gondolunk. Velük érezhetően rokonszenvez Bányai, noha mindvégig annyira tárgyilagosan ír, hogy hangja mindössze néhány esetben — pl. Domonkos István, Weöres Sándor, Pilinszky János, Szentkuthy Miklós — könyvének bemutatásakor izzik fel. De ilyenkor sem annyira, hogy szubjektívvé váljon, hanem inkább csak annyira, hogy a magán átszűrt mű élményét és értékét melegebben, ihletettebben tolmácsolja, gondolatait pedig választékosabban közölje az olvasóval. Ez a hang gyakrabban, erősebben és bátrabban is felcsendülhetne kritikáiban, a lírai és prózai műveket bemutató írásaiban; mert ezáltal nemcsak tömörségük, igazmondásuk, komolyságuk vagy szellemességük, de szenvedélyességük szerint is olvasmányosabbak lennének kritikái. Azok a kritikák, amelyek — szóljanak bár az irodalmi hagyományról, a műltről és a jelenről, a nagy »öregokről« és az új tehetségekről — nemcsak eldönteni, meghatározni akarnak, hanem értékeket is fölfedezni és megszerettetni! S mi tagadás, a marxista esztétika elveit, szempontjait érvényesítve: Bányai a dolgokat, jelenségeket megláttatni is megtanít, nem utolsósorban pedig az *olvasásra*. Hiszen, aki olyan sok könyvről ír, mint ő, az nyilván nemcsak írni, hanem olvasni is tud, s ezt a szeretetet és örömet másokkal is meg tudja osztani. Pedig közismert tény, hogy az esztétikai gyönyörért drágán fizet meg az ember. Mert — ahogy Sütő András is mondja a világirodalom néhány zsenijének alkotásairól — »ezek a titánok a földre tepernek, megkínóznak, megrikatnak és menevettetnek, kíméletlen önvizsgálatra kényszerítenek, mércét állítanak előbed, de tanácsot nem adnak, titkukról lebentse föl magad a fátylat, ha tudod«.

Bányai — persze korántsem világirodalmi zseniokről és alkotásokról írva — a tanácsadásban éppúgy segít, mint a titkok föllebentésében. S mivel őt is kereső, kutatószenvedély hevíti, járt utak helyett gyakran indul el a még ismeretlen csapások, erek mentén is, mert — türelmes és megszállott klncskeresőként — a »salakból és a hordalékból is ki szeretné mosni az aranyat. Brasnyó István és Ladik Katalin verseit, útkereséseit, kísérletezéseit ismertette-értékelve éppúgy, mint akkor, amikor pl. az elsőkötetes Petri Györgyöt vagy a magyar próza útjait vizsgáló kritikustársát, Sükösd Mihályt (*Küzdelem az epikával*) mutatja be.

Ennek bizonyítására további példákat is fel lehetne hozni — ám ehelyett zárjuk írásunkat azzal, amit Lengyel Balázs *Hagyomány és kísérlet* c. tanul-

mánykötetéről oly találóan írva éppen ő mondott: »a versnek és a prózának azokat a rétegeit vizsgálja, amelyek a legmélyebben hatnak az olvasóra, de eközben sohasem téved az impresszionizmus vizeire, tanulmányaiából sohasem hiányzik az egzakt megfigyelés... Könyve gazdagon viszonyozza az irodalomnak azt, amit tőle kapott«.

Ez a megállapítás, csaknem szó szerint, Bánya János könyvére is érvényes. Kár azonban, hogy a csehszlovákiai magyar irodalom természetének vizsgálatát teljesen figyelmen kívül hagyta. De ezt tán nem is kérhetjük tőle számon — mivel író és alkotás, író és olvasó érdekében már így is annyi mindent megtett, mint (néhány kivételtől eltekintve) mások együttléve sem.

SZÜCS IMRE

AZ ELSŐ CSIPKESZÖVETÉN ÁTPILLANTVA...

LADISLAV KOVAČIĆ: *Intime*.
Osvit, Subotica, 1974.

Ladislav Kovačić kötete, az »*Intime*« (*Intimitás*), mint valami hunyorító szem tekint a költői lélek mélyébe, vagy az emberi lét rejtelmeibe. E kémlelés sikereit összegezve elősorban két ciklusra kell irányítani figyelmünket: egyiknek címe »*A városnak*«, a másiké pedig »*Neked*«. A mardék négy verscsoport közül a két utolsó különösen fáradt, szárnyalás nélküli. Az ihlet frissessége hiányzik belőlük. Vasko Popa verseinek lejtése visszhangzik egy-egy sor ritmusa mögött. A »*Melenához szóló szerelmes beszéd*« sem elég elmélyült. Ez a szerelmi költészet nem igen lép túl a »haj, száj, szem«-re vonatkozó lelkendezésen. Ezt az ősi tartalmat új formába faragni lenne elvárando egy fiatal költőtől.

A kissé elégikus hangvételű »*Neked*« ciklus már sokkal gazdagabban, életerősebben sarjad. Bár fölötte sokszor ott érezni e vidék előbbi látogatónak jelenlétét, keze nyomát, kíméletességét, amely nem engedte, hogy a szikla alja kifosztva maradjon, a később jövőknek még hírmondó sem legyen a ciklámenes völgyből, a gyöngyvirág borította lejtőről... És íme a szavakat szellemujjak keverik, tologatják... Colette, Prévert. Desanka Mak-

simović... a költő háta mögötti rejtélyes összeesküvés részvevői. A szerelem pedig valahogyan kiáramlik a költő lelkéből és elvegyül a természet elemeivel:

a) *Takvu te vidim
ko proletnji dani vetrove
Grane tek olistale
Breze tek oplavile
A ti
sva pozlačena od neke tople
tuge*

(*Oilyannak látlak
mint tavaszi napok a szeleket
Felső lombú ágakat
Most kékülő nyíreket
Rajtat meg
valami légy bánat aranya
ömlék szet*)

b) *Kao da si svu noć
spavala u bilju
Kao da si svu noć spavala
na mojim rukama
Sva mirišeš na sunce
dane u letu
Sva mirišeš na bilje
i
setu*

(*Mintha egész éjjel
növények közt aludtál volna
Mintha egész éjjel
karjaimban tartottalak volna
Napfénytől illatozol
és múltó napoktól
Növények szagát érzem rajtat
és
a bánatát*)

A »Neked« című ciklus tizenöt versében nyolcszor fordul elő az »illat« szó, vagy annak »illatozik«, »illatozás« változata. Igaz, a nyolc »lelőhely« három versre korlátozódik, mégis sokat elárul e költészet szenzuális voltáról.

A természet »szemmel fogható« jelenlétét kutatva ebben a költészetben a következő szavakra bukkanunk: gyanta, gyümölcs, pókháló, csiga, hangyaboly, eső, harmat, üstökös, holdfény, árnyékok, páfrányok, csillagok, fűvek... Vidékünk, a síkság jellemző képi világa mégsem szerves része ennek a költészetnek. Nem mondható, hogy teljesen hiányzik belőle, de nem mindent átfogó áramlás.

A »Városnak« című ciklus fölé hajlok és beszívom »illatát«. Fanyarabb, józanabb, mint az előző:

*Gledam ga od miliona opeka
Od isparenja našte
Od dimova i dimnjaka
Od neba i čorsokaka*

*(Nézem őt a milliányi téglák hajmazát
A benzingözök és füstök tornyait
És a kéményeket
Egből és vakutcákból is áll még)*

Naturalizmusa az ember teremtete világ összetevőit rendezi collage-zsá, új egységgé, amely fájdalmasan nélkülözi a természet és költő között létrejött bensőséges kapcsolatot.

És aztán? Tekintetünket kérdőnkíváncsian emeljük a »felelőre«, mert várjuk a »kérdés« kifejtését, megfejtését, a rávilágítást, Ladislav Kovačić újabb verseskötetét, az első csipkezetvétén immár átpillantva.

VIRÁG ÁGNES

SZÚNYOGCSÍPÉSEK

Marad a gyerek, ha látszik. A vajdasági magyar humoristák évkönyve '74. Forum, Újvidék, 1974.

Valami összefüggő fejlődési vonalat fedezhetünk fel a vajdasági magyar irodalomban. Egy-egy színpadi siker több drámaíróat ébreszt egyszerre, s egyre arra kell gondolnunk, hogy az újabb és újabb értékes írások nemcsak kényszerből születnek meg, hanem komoly ambícióval és kötelességből alkotnak a szerzők. A humortól azonban mind ez ideig elfordultak a szerkesztők, hiszen kimondták, hogy a »tréfacsinálás« komolytalan melléktermék, s ennek az érvnek alátámasztásaként előhozakodhattak például az azal, hogy a magyar könyvkiadó vállalatok az 1974-es esztendőben mindössze két humoros kötetet dobtak piacra. A vajdasági humor hagyományairól alig-alig szólhatunk, s ezért minden haragunkat a vértelen Ludaş Matyira pazaroltuk, bíráltuk a Ježt és a Ke-

rempuhot, nem egyszer feltettük a kérdést: Art Buchwaldon kívül senki sem szorgalmazza a nagyvilágban a nem éppen könnyű »könnyű irodalom« mesterségét, jóllehet a nevetetés a leghatásosabb fegyver az igazság és a féligazságok elmondására, leközlésére. Az erre alkalmas szerzők kedvetelensége komoly válsággal fenyegeti a lapok hasábjait, mert újabban az olvasók mindinkább a képregények felé fordulnak, s a sexis karikatúrák újszólván »leradirozták az írott humort a pályáról!«

S éppen ezekben a válságos időkben a »felszólalás ürügyén« a Forum megjelenteti a vajdasági magyar humoristák évkönyvét. Sajátos állásponttal perel a válsággal: bizonyít, bemutat, vitapartneret keres. Ezúttal világosan és félreérthetetlenül felvető-

dik a kérdés: Ha van »komoly« irodalom, akkor vajon létezik-e vajdasági magyar humor, vagy ha úgy tetszik: humoros írásokban leközölhető irodalom?!

A humor bölcsője valahol a monmartre-i bisztrókban ringott, s ápolgatták a csecsemőt a New York Kávéházban, a Sohóban, Berlinben és Bécsben, de arról már nemigen beszélhetünk, hogy a mi égtájunk megteremtette a maga halhatatlan Wurstját vagy Arlequinóját. A humoristák évekig önálló rezervátumokba tömörültek, s sűrűn idézgették Jean Louis Barrault-ot, aki azt mondta: »Játszani annyi, mint küzdeni a félelem ellen: annyi, mint feltalálni a boldogságot!« Lassan-lassan beért egy új nemzedék, s nem túl nagy merészség részemről, ha azt állítom, hogy a vajdasági magyar humor éppen most éli virágkorát, tehát a kötet megjelentetése nem a véletlen műve, hanem egy jól átgondolt és azóta igazolt könyvkiadói manőver. A kötetben helyet kapott írók műveit egytől ötig osztályozhatjuk, de többen vannak azok, akik közelebb sodródtak a magas osztályozathoz, mint azok, akik leragadtak, s akik Endler Katalin és Kopeczky Csaba érthetetlen mellőzésével besurrantak a kiskapun, ebben az esetben a kötetbe, amely végső esetben mégiscsak a rendszeresen írók részére adott újabb afirmálódási lehetőséget.

Milyen a vajdasági magyar humor? A szerkesztők — Pintér Lajos, Szeles Károly és Szilágyi Károly — négy ka lap alá sűrítették a rendelkezésükre álló írásokat, rajzokat. Az *Író vagy túró* című blokk messze kimaqaslik a mezőnyből, s sajnálattal kell lejegyez-nünk, hogy a karikatúristák ugyan-csak vérszegény rajzokkal záriák a kötetet. Pedig láttunk már tőlük jobbat is, szellemesebbet is. Érzésünk szerint a válogatással volt a baj — talán maquk végezték —, mert ilyen-
képpen az *Élég a szövegéből* című »rovat« nyugodtan kimaradhatott volna. Néhány rajz még csak nem is jellemez, rajz és semmi több.

Természetesen senki sem irigyel-hette a szerkesztők munkáját, hiszen azonnal megállapíthatjuk, hogy a te-hetséges és a kevésbé tehetséges írók érdekes módon jól megférnek egymás mellett, mert a korhoz való

igazodás adja meg az írások értékét, az írók megróbbálták ábrázolni vilá-gunkat, mosolyra készítenek, de a téma bizony eléggé szűk keretekbe szorult és abroncsos atmoszférában nehéz nagy ügyeket feldolgozni. Mégis szép számmal találkozzunk olyan írá-sokkal is, amelyek félreérthetetlenül támadó szándékkal íródtak — bátor humort akarunk, nem úgy van?! —, de nagyjából mégis csupán általánosítá-nak. Szólnak a karrieristákról, a kép-mutatókról, állati vonásokkal ruházzák fel az embereket és fordítva, s nevén csak az írókat és a színházi embere-
ket merjük megnevezni. A »nagy bű-nösök« csak enyhe szűnyogcsípésben részesülnek, de azért ne feledjük, hogy a szűnyogcsípés is kellemetlen. Különösképpen abban az esetben, ha állandósulna, és ha a szűnyogok na-gyobb rajokban támadnának. Találkoz-tunk aztán olyan írásokkal is, amilye-neket gimnazista korunkban írtunk a faliújság részére, de ne érjen messzire a bíráló keze — tulajdonképpen nagy ünnep a kötet megjelentetése, s a szerkesztők derekas munkát végeztek. A mulasztásokért mindenki felelős, de hiszen a siker is mindenkié. Mert ez a könyv kétségtelenül nagy-nagy siker: furcsán hanqzik talán, de best-seller lett. Bestseller lett azért, mert az írók többsége érdekes módon és rendkívül frissen reagált korunk min-dennemű változásaira, s nem hagyta figyelmen kívül a neveltségesség ha-tárát súroló ellentmondásokat. Gazda-qon és sokoldalúan kínálja magát ez a könyv, s mint megtudtuk, az olvasók népes tábora érdeklődéssel forgatja és olvassa a több mint kétszáz olda-las »valamit«, mert még ma is akad-nak olyan elszánt és marcona kritiku-sok, akik egy kézlegyintéssel térnek napirendre a humorral foglalkozók szorgalma felett.

Végül természetesen felsoroljuk a kötet szerzőit:

Majtényi Mihály, Gál László, Bog-dánfi Sándor, Pintér Lajos, Kántor Oszkár, Pechán Béla, Szeles Károly, Hangya András, Varga Rózsa, Szko-pál Béla, Varga Géza, Nothof Károly, Horváth György, Barácius Zoltán, Kis Erzsébet, Papp Gábor, Krekovicz Fe-renc, Vámos József, Kopeczky Lász-ló, Kiss István, Balázs Pál, Kiss Lajos és J. Garai Béla.

BARÁCIUS ZOLTÁN

HASZNOS GYŰJTŐMUNKA

VEKERDI JÓZSEF: *A cigány népmese.*
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.

Magyarországon az 1950-es évek elején felelevenült a cigányok életmódja iránti tudományos érdeklődés. Hajdu András — Kodály Zoltán támogatásával — mintegy másfél ezer népdalt gyűjtött össze, a korán elhunyt Erdős Kamill pedig a cigány kísértethittről és a cigány törvénykezésről (krisz) írt etnológiai tanulmányt. Vekérdi József, a bemutatásra kerülő könyv írója, a nyelvészeti tudományok kandidátusa pedig »cigánytelepeken folytatott két évtizedes gyűjtőmunkája tapasztalatait szűri le, s a cigány mesék sajátos vonásait a hagyományos cigány népi kultúra világába beágyazva vizsgálja«, amint az a könyv füljegyzetén olvasható.

Vekérdi érnye, hogy tanulmányát nem kizárólag nyelvészeti szempontokra támaszkodva írta meg, hanem az etnológia, a történelemtudomány és a szociológia gazdag ismereteit is hasznosította. Művében dominál a probléma interdiszciplináris megközelítése. A cigány népmesék tanulmányozásakor például a társadalmi integráció szociológiai elméletéből indul ki. Tehát a könyv elméleti magvát a cigányok fokozatosan történő beilleszkedése a nem cigány társadalomba képezi, melyre ráépül a hagyományos népi kultúra, pontosabban az íratlan cigány népi hagyomány, a népmese elemzése. Önzetlenül vallja a szerző (bár etnológiai és lingvisztikai szempontból jelentős lenne a hagyományörző putrik világát konzerválni), hogy »a kutatónak emberi kötelessége beismerni, hogy akkor cselekedjünk helyesen, ha a cigány fiatalokat a korszerű nevelés eszközeivel tisztaságra és munkaszeretetre neveljük, nem pedig akkor, ha a hagyományos cigánykultúra megőrzése érdekében egyes rétegek fejletlen életkörülményeit akarnók rögzíteni.« (6.)

A cigányok eredete a XIX. században tisztázódott filológiai eredményként; ugyanis megállapították, hogy nyelvük indiai nyelv. Erre a romanyelv és az észak indiai dialektu-

sok összehasonlító tanulmányozása során jöttek rá. A cigányok Indiából való kivándorlásának okát azonban még ma sem fejtették meg. (Jean-Paul Clébert francia szociológus LES TZIGANES, 1961-ben megjelent könyvében behatóan foglalkozik e jelenséggel.) E máig is tartó exodus kezdete ezerre tehető (időszámításunk kezdetétől). A kirajzás két irányú volt Kis-Ázsiától: az egyik vándorlási hullám Észak-Afrikának tartott, majd a Gibraltáron át jött Európába: a másik pedig Görögországon keresztül ért a Balkán-félszigetre és innen haladt fel Közép-Európába. Magyarországon a cigányok száma — Vekérdi véleménye szerint, hiszen intézményesen nem követhető a cigányság életének demográfiai jellemzői — összesen 300—400 ezer között van.

A cigány diaszpórára jellemző, hogy a szókészlet alapvető része indiai eredetű, bár egyetlen élő indiai nyelv sem azonos a románi nyelvmaggal. Szükségesnek tartom megemlíteni, hogy egyes európai országok cigányai alig értik egymás nyelvét, de még szűkebb pátriánkban, a Szerb Szocialista Köztársaságban is tizenöt dialektust beszélnek a cigányok. Az európai cigányok szinte minden nyelvjárásában, az amúgy is rendkívül szegény, mintegy 1200—1250 szót tartalmazó szókincsben találunk görög és szláv eredetű jövevényszavakat. A magyarországi cigányok beszédében viszont több a magyar szó, mint a cigány. Ez főleg a nem cigány társadalommal való érintkezéseikre érthető — ugyanis magyarul beszélnek a munkahelyen, üzletben, iskolában —, de családi környezetükben dominál a cigány nyelv alkalmazása.

Ismeretlen a »cigány« népnév eredete. A szó nem is indiai eredetű. Vekérdi József a legrégebbi magyarországi latin oklevelek Cigani, Cingani alakjaira vezeti vissza, de utal a cigányok egymás közti rom megnevezésre, amely szerinte a Kasmírban és Karakorumban ma is élő dom (ejtsd

rom) elnevezésű törzs megnevezéséből származhat; ugyanis e törzs tagjainak — akár a cigányoknak — hagyományos foglalkozása a zenélés és kovácsmesterség. Csodálkozom, hogy Vekérdi József, a cigányok történelmének, nyelvének és életének nagyszerű ismerője, nem tette magáévá a cigányok londoni, 1971 áprilisában megtartott világértekezletének határozatát, miszerint: »A népünkhez tartozók egyetlen és igazi neve a ROMA.« (Politika, 1971. április 11.) (E könyvismertető írója csupán Vekérdi tanulmányának nyelvéhez való hűségéből használja »cigány« és nem a »roma« népmegnevezést.) A roma népnév kizárja a »cigány« népnévből kicsengő pejoratív hangzást is. A roma szó etimológiailag embert jelent, de e határozat óta »nemzetiségi hovatarozást is« — mondta Slobodan Berberski, jugoszláv romológus, a londoni kongresszus elnöke. (S. Berberski: *Romi žele biti — Ijudi*. Izbor, 1971)

A cigánykultúra legtöbb eleme, a ruházattól a hiedelmekig, a vándorlásuk során érintett népeknél is megtalálható. Ellenben életmódjuk, a gondolkodás és a viselkedés alapvető formái Indiából származnak. »Termelőmunkát, tulajdont és társadalmi rangkülönbséget nem ismerő életformájuk és szüntelen vándorlásuk gyökeresen különbözik az európai árutermelő, letelepült társadalmakétól... ma is csak lassan fejlődik ki az igény a tisztább, rendezettebb életre és a műveltség magasabb megnyilvánulási formáira... Az európai társadalmakétól gyökeresen eltérő életformájuk elzárta

előlük a beilleszkedés útját... Az indiai gondolkodás sohasem törekedett a fogalmaknak olyan éles, egymást kizáró elhatárolására, mint az európai. Amikor cigányaink nem választják élesen külön a szándékot a megvalósulástól... amikor... összeférhetetlen dolgokat hoznak közös nevezőre, ... amikor egyik állításukat a másik cáfolatának érezzük..., yankor gondolkozásuk indiai vonásai teszik különössé felfogásmódjukat az európai logikához szokott egyén számára.« (36—37.) Érzelmi életükre jellemző az erős hullámmás, és ez is indiai vonás. Tehát indiai vonások és a környező európai népektől kölcsönzött életforma jellemzi a mai cigányokat. E jelenséggel találkozunk népmeséikben is.

Vekérdi könyvét szerkezetileg két különálló rész képezi. Elsőnek a cigányok népi kultúrájáról és meséikről írt tanulmányát említem. Gyakorlott kutatóra valló alapossággal tárja elénk a cigánykutatások történetét, a mesegyűjtés metodológiáját, a meseforrások sorát; elemzi a mesék nyelvét, stílusát, alakjait, műfaji megoszlását, szerkezeti sajátosságait, erkölcsi szemléletét, a mese és a valóság közti kapcsolatot, a magyar mesék hatását a cigány mesékre, és rámutat a magyarországon kívüli cigány mesékre is.

A második részben tucat mesét közöl, melyek részben saját gyűjtései, részben gyűjtőtársainak általa ellenőrzött magnetofonfelvételei, melyekből valamennyi mese cigány nyelven hangzott el.

TERÉK MÁRIA

SZABÁLYTALAN NAPLÓ — OLVASÁS KÖZBEN

Azt hiszem, hogy az igazi olvasás sohasem csupán egy könyvre szűkül le. Az olvasott műből ezerfelé vezetnek szálak, sokfelé nyílnak ablakok. Ha csak egyfelé nézünk is ki, ha csupán

egy irányban indulunk tovább: »többletet« nyerünk az effajta olvasással. A közelmúltban jelentek meg Illyés versei a *Minden lehet* című kötetben. E versek olvasása közben elő kellett

vennem a korábban már olvasott *Kháron ladiján* című prózai kötetét, melyben a versekkel rokon gondolatok fejeződtek ki — csak más formában, más műfajban. Mennyivel többet mondanak az öregséggel, halállal küzdő Illyés-versek (pl. az *Ablakok, Órszemként az éjben* stb.), ha mellette elolvassuk néhány vallomását prózában: »Elmének minél pallérozottabb, annál kevésbé értheti a halált.« Vagy: »Öregedve megnyúlik az orrunk. Erről még Kosztolányi tudatott: mindnyájan lógó orral távozzunk az életből.«

Ez az olvasási »láncreakció« követelte meg, hogy az újabban több folyóiratban megjelent kiadatlan Babits-íráskor mellé odaültessem a régieket. A Jelenkorban olvastam e Babits-sorokat: »Ó, hát így szenved minden ember / és ilyen semmi és nyavalygó módon / kínlódik mint titkon én kínlódom?« De mennyivel több az igazán szenvedő költő lírája a későbbi években, amikor már »holt profétaként« él az esztergomi hegyi lakban: »Elsúlylyedt a világ és nem maradt élve más: / dombon ül, s fejet csóvál a mord Jeremiás.«

Többször egy-egy aktuális hír, évforduló vezet el az ember olvasási kedvét. Amikor a kilencvenesztendő Kós Károlyt ünnepelte a magyar irodalom, eszembe jutott Kányádi Sándor neki írt verse. Megkerestem. Szép szavait érdemes idézni: »Falak omolhatnak, / kövek is váshatnak, / magaslík, nem porlad / a megtartó / példa.« De természetesen ennél is fontosabb az eredeti mű, Kós Károly műve. Még diákkoromban olvastam az István irály korát megelevenítő *Az országépítőt*, később a szegedi Szabadtéri Színpadon láttam remek drámáját: a *Budai Nagy Anitát*. Előveszem újra és újra ritka kötetét, a *Hármaskönyvet*. Most az *Ady Endre szülőföldjén* című írását olvasom el. Az útiélmény frissesége mellett Kós Károly líraisága lep meg. Olykor költői tud lenni: »hőharmatos, keményen hideg reggeli szürkület« — írja. Milyen szép ez a jelző: »hőharmatos«. Kós a tájat figyel, Érdmindszent ugarját, Zilah derűjét, s ebben helyezi el az embert, a költőt. Itt lakott a zilahi Király utcában, ott tanult a híres református kollégiumban.

Déry Tibor írásait olvastam mostanában: az öregkor bölcs derűjét árasztó *A napok hordalékait*, melyet folytat újabb és újabb részletekkel. S

közben Jules Renard kötete került a kezembe. Összevettem a naplórészleteket az újonnan lefordított aforizmákkal, melyeket Déry ültetett át magyarra. Önmagát is keresi és kifejezi ezekben a Renard-aforizmákban. Például: »Azzal töltöm az életemet, hogy kérdőjelekkel tüzdéljem tele; válaszként nem várok.« Vagy: »A boldogság: a boldogság keresése.« Renard egy aforizmáját régóta őrzöm. Például ezt: »A világoasság az író udvariassága.« Istenem, hány udvariatlan író van a világon!

— — — — —

Naiv dolog azt hinni, hogy az olvasó ember csak az újonnan megjelent könyveket veszi kezébe. Nem. Benedek Marcelltól hallottam egyszer, hogy a franciák mindig »újraolvasnak«. S ekkor veszik észre igazán az új és új szépségeket, melyek rejtve maradtak az első — s nem egyszer felületes — olvasás után. Talán nevetségesnek tűnik, hogy egyszerre több könyvet szoktam olvasni: belelapozok Schöpfung irodalomtörténetébe, megnézem a Mörizc Zsigmond által összeállított *Magvető* című antológiát, elolvasok néhány Babits-verset, ezerszer kezembe veszek lexikonokat, szótárakat, megnézem a Horváth János által összeállított *Magyar versek könyvét* (hogy ez vagy az a vers benne van-e?), mindig a kezem ügyében vannak Németh László tanulmányai, például *Az én katedrám*, sokszor olvasok egy-egy részletet Bárczi professzor úr könyvéből, *A magyar nyelv életrajzából*.

Könyveimet többször újrendeztem. Az előre eltervezett rend bomlott azért, mert az irodalomtörténeti, esztétikai könyvek nem fértek el a számukra kijelölt polcokon. Azért is, mert körülbelül egy helyre szerettem volna helyezni azokat, melyek a legtöbbször kerülhetnek a kezembe, a számomra a legfontosabbak. Így fér meg egymás mellett békében, egytértésben Babits *Az európai irodalom története* és a *Strukturalizmus*, Bálint György esszéi és Antal László *A formális nyelvi elemzés* című könyve, Szent-Györgyi Albert *Egy biológus gondolatai* és az Erdélyi Helikon antológiája, Gábor György a *Gondolatok könyve* és Eckhardt Sándor *A francia szellemről* írt munkája, Arthur Miller *After the Fall* című drámája és Bori

Imre Eszmék és látomások című köteté.

Bevallom a népköltészet nem egyszerre, nem állandóan, nem folyamatosan hatott rám. A gyerekkori élmények, a hagyományos mesehallgatás mellett azonban készen kaptam otthonról a »magasabb« irodalmat: Arany Jánost. Azt hiszem, ez a gyerekkori olvasmányélmény alapvetően befolyásolta későbbi irodalmi érdeklődésemet is. Egyrészt közel hozott a népköltészethez, másrészt az egyik legigényesebb és legmagyarabb költőhöz: Aranyhoz. Azóta sokszor »megkísérett« a népköltészet: hol a *Kalevala* sorai kápráztattak el, hol a Kanteletár finn népdalai. De olykor »elhagytam«. Elcsábított a modern nyugati irodalom. Camus-t olvastam és Dürrenmattot. Aztán sokszor Babitsot és Illyést. Majd irodalomtörténetet és esszét: Halász Gábort és Illés Endrét, Schöpflin Aladárt és Németh Lászlót, Kosztolányit és Illyést. És minden visszavezetett a forrásokhoz. Illyés szavával élve: a hajszálygökörekhez. Elővettem a régi székely népballadák gyűjteményét, Ortutay Gyula összeállítását Buday György famszeteivel. Családi örökségként jutott hozzám *A magyar népköltés gyöngyei*, melyet Bendek Elek válogatott (1896-ban jelent meg). Forgattam az *Ezeregy legnépszerűbb, legszebb magyar népdal* című kis kötetet, melyet Cserjés László szerkesztett és Méhner Vilmos adott ki 1888-ban.

Múltak az évek, újabb és újabb népköltészeti kötetek kerültek a kezembe, jutottak közel a szívemhez. Kolozsvárt találkoztunk az Utunk szerkesztőségében Horváth Istvánnal, ki a *Magyarórdi toronyalja* című kötetében »írói falurajzot« ad. Horváth István így vallott: »Én vagyok ez a könyv. De nemcsak én. Az a nép is, amelyhez tartozom, amellyel — vagy amelyekkel — összefűznek a borzongató hiedelmek, varázslatok, szokások, játékok, a népköltészet gazdag csillagos ege, s a nyelv, melynek egyes szavai a ködös ősidőkből visszhangzanak ide.« Csodás kincset őrzött meg e kötetében Horváth István, szülőfaluja népi gyógy módjait, siratóénekeit, népmeséit, közmondásait stb. közreadva. A Kecskeméten megjelenő Forrás című folyóirat 1973-as 4—5. számában is olvashattunk néhány játékos kedvű, találós kérdést, például:

*A hegyek közt Erdély népe,
ha nem volna, szűken élne,
kádba teszik sírjába,
be jó disznó zsírjában.*

(káposzta)

Aztán a szlovák betyárdalok jutottak el hozzám Tözsér Árpád fordításában. Szabadkáról kaptam az *Idő, idő, tavaszidő* című kötetet, mely a jugoszláviai magyar népköltészetből nyújt válogatást Bori Imre jegyzeteivel. »Tí-sza partján elaludtam, / Jaj, de szomorút álmodtam, / Megálmodtam azt az egyet, / Hogy a rózsám mást is szeret« — mondja a Horgoson gyűjtött magyar népdal. Kallós Zoltán összegyűjtötte a ma is élő népballadákat a moldvai Klézsétől a kalotaszegi Magyarvistáig. Az első kiadás 1971-ben jelent meg a Kriterion kiadásában, melynek borítólapján gyönyörködhetünk a magyarkapusi asszonyok által varrt kalotaszegi írásos mintában. Kallós köteté óriási felfedezés: az ismert népballadák sok változatán túl számos újat őrzött meg, jegyzett le. Aztán Kallós könyvét gyönyörű kiállításban jelentette meg Magyarországon a Magyar Helikon. Gyönyörűség e kötetet olvasni, kézbe venni, forgatni. A népművészeti alkotásokkal díszített könyvben (például egy szép zilahi bokály képét láthatjuk) lemezek is voltak. Ismerős, feledhetetlen népballadánkkal, a *Kőmíves Kelemennével* kezdődik ez a kötet:

*Összetanakodék tizenkét kőmíves,
Az tizenharmadik Kelemen kőmíves,
Magas Déva várát hogy felépítenék,
Félvéka ezüstért, félvéka aranyért.*

(Visa, Mezőség)

— — — — —

A képzőművészeti könyvek más-képp kerülnek kezünkbe, mint például a regények. A novellákat, regényeket általában folyamatosan végigolvassuk. Hatásuk egységesebb. A művészeti albumokat a verseskötetekhez tudom hasonlítani: nem lehet egyszerre végigolvasni, újra és újra neki kell fogni. S ha egyszer félretesszük, ha visszahelyezzük a könyvespolcra: nem zárjuk a művet a feledés páncéljába. Közlelőbbi ismerősünk marad. Több-ször »találkozunk« vele. S hogy Illyés szép versének címét kölcsönvegyem,

kézfogásról van szó. Többször kezet fogunk vele. Mint barátainkkal. Gyakran kézbe veszem a feledhetetlen Csontváry-albumot. Elgyönyörködöm — egy másik könyvben — a magyar kódexek miniaturáin. Nézegetem a magyar rajzművészet mestereinek alkotását. Előveszem Herbert Read könyvét a modern festészetéről. Leggyakrabban talán a francia impresszionista festők képeit nézegetem.

Egy József festészetét és emberi alakját kétszeresen időszerű felidézünk. Nemrég jelent meg egy Egyry-album. S egy érdekesség: a Veszprém megyei múzeumok gondozásában látott napvilágot az Egyry-breviárium. 1955-ben bízta a művész özvegye Egyry kéziratot hagyatékát Keresztury Dezsőre. Korábban a mester így írt Keresztury-nak e munkájáról: »Kérdésemre, hála jeléül, mint ahogy megígértem sokszor, megpróbáltam életemet, életem megírni. Nehéz földadat számomra, mert Te tudod legjobban, hogy az írással, helyesírással különösen mindig győtrődtem s hadilábon állok. Végre hosszú idő után valahogy mégis összeirogattam... Ebben segítségemre voltak a hosszú téli esték, nyavalyás, beteges voltam. Nem csodálkozom, hogy az északiak között annyi író akad! Kivált Badacsonyan, ahol sokszor télen úgy tűnt föl, mintha a nap se kelt volna föl...«

Egyry-breviárium. Breviárium? Az. Olyan gyűjtemény, amelyben kirajzódik előttünk Egyry életének sok epizódja. S közben a művész, az ember vall sok mindenről. A mű jegyzetszerű. Apróbb bekezdésekből áll. Ugy kezd emlékezéseit, hogy március tizenötödikét idézi. A zászlók rengetegét. S furcsállja azt, hogy ekkor született. Egy érdekes hasonlattal él: »mint Styx ölén kelt kis cinege« ekkor látta meg a napvilágot. Talán sorsuk komorságát szerette volna érzékeltetni ezzel?... ír szüleiről, kik szegény földművesek voltak. Nem felejtí az ereszről lelógó jégcsapokat, melyeket gyerekkorában szopogattott. Nagy él-ménye volt az utazás. A mozdony. Mint a gyermek Szabó Lőrincnek is. Őrzi a fiatalság fájó pillanatainak emlékét: lenézték iskolatársai rossz ruhája miatt. Félt az olykor szézen hazatérő apjától. Elcsodálkozott egy péküzlet cégtábláján. Kossuth temetésén megsérült. Nem volt szabad akkor fekete zászlót tenni a középületekre. S amikor az egyetemisták fel-

masztak az Opera épületére, a lovasrendőrök és a huszárok őt is eltipor-ták.

Hogyan lett festő? Múzeumokba jár. Fellegi Emil »dekoratív« festőhöz viszik el. Ő magához vette. A műhely szentéllé vált számára. Boldognak érezte magát. De később észrevette Fellegi tehetségtelenségét, s azt, hogy kihasználja őt. Aztán Egyry egyedül maradt. Később került Korcssek János festőhöz.

Az életrajzi adatok mellett talán még figyelemre méltóbbak Egyry val-lomásai, apróbb jegyzetei. Olykor aforisztikus, tömör mondatokat olvashatunk a kötetben. »Az igazi művészek mindig iskolán kívül jöttek létre.« Vagy: »A komoly művészetet lehet utánozni, de nem lehet elsajátítani.« Máshol: »Annyi bizonyos, hogy a próbálgatás, újrakezdésekkel sok késznek mondott kép vész el, de az érték lehetőségéhez mégis közelebb juttat.«

Egyry József a modern magyar festészet egyik legnagyobb, legeredetibb egyénisége volt. A Balaton mellett élt. Egyik főtémája volt a napfény különös párájában úszó víztenger. Mint Németh Lajos művészettörténész megállapítja, igen egyéni formanyelven alkotott. Nem kötődött szorosan egyik izmus-hoz sem. Megőrizve az impresszionizmus fényzeretétét, különleges expresszív, drámai hatású képeket festett.

Weöres Sándor, a költő versben jellemezte Egyry festészetét. »... a táj tarka teknőjébe / dől a sugár szakadatlan.« S a sugártűzben szinte eltűnik a tó. Amott nádas rejtezkedik. Madár röpül. S »messzeséget teremt a madár / kék eget feszítve szét / fénybe mossa termetét / aztán elolvad az ember.«

Egy különös olvasmányélményem-ről szeretnék beszámolni. A könyv műfaja: nem vers, nem novella, nem regény. És nem irodalomtörténet. A szerző még a könyv hátsó fülén vall munkájáról, de már nem él. Ez a pár sor volt utolsó írása. B. Nagy László *A látvány logikája* című könyvéről van szó. S mindjárt az elején el kell mon-dani, hogy két dolog játszik egybe e kötet értékének megállapításánál: az egyik az, hogy a magyar irodalomban egyedülálló műfajban alkotott mara-dandót a szerző. Filmkritikákat, kis

esszéket írt filmekről, melyek az Élet és irodalomban jelentek meg. A másik az, hogy B. Nagy László tragikus módon vetett véget életének. Öngyilkos lett. S életmű e váratlan és megmáshíthatatlan lezárása más akasztikát ad az itt kötetbe gyűjtött műveknek. Ha lírikus lett volna, ezt is lehetett volna írni: síron túli üzenet e kötet. De ez túl érzelgős. Az igazság az, hogy még a halál előtt letette olvasói asztalára kitűnő kötetét. »Így gondokoztam, így írtam.« S ezt most már nem lehet elfelejteni.

Ki is volt B. Nagy László? Csurgón tanult, részt vett az ellenállási mozgalomban. Dolgozott a Szabad Szónál, dramaturg volt a filmgyárban. Majd az Irodalomtörténeti Intézet munkatársaként dolgozott. Irodalmi tanulmányai *A teremtés kezdetén* című kötetében jelentek meg. Írt Németh Lászlóról és Veres Péterről, Déryről és Illés Endréről, Sánta Ferencről és Csurka Istvánról. De a legfontosabb írása íróbarátságáról, Sarkadi Imréről szól, akinek halálát nem tudta felejtetni. S talán a halálba hívását sem. »Állunk, sírja körül, fegyelemben fagyva, bálványmercv arccal a barátai. visszagyúrt vonagló fájdalommal a szerettei« ... így kezdte B. Nagy László Sarkadiról szóló írását. Angolból fordított. Faulknert, Fitzgeraldot. Tragikus sorsa ellenére ő maga önvallo-másában szerencsésnek nevezte magát, mert Németh László és Darvas József figyeltek rá, segítettek. Példaképe a stószí remete, Fábry Zoltán volt.

Nemes György írta B. Nagy Lászlóról az Élet és Irodalomban, hogy nem tartozott semmiféle klikkhez, s ezért is más volt a többinél. Megírta, ha tetszik neki a film. S azt is, ha nem. Alapos irodalmi műveltsége és biztos ízlése emelte írásait az átlag fölé. Bevallom, nekem az irodalom nézőpontjából alkotó kritikus tetszett. Az, aki Fellini *Nyolc és fél* című filmje kapcsán Kosztolányit idézte: »Sár, por, virág, kavargó semmiség, de hirtelen, mint a villám, hogyha lobban, két sor között megnyílik nekünk az ég.« Így kezdte a Fellini-film rejtelmeinek kibontását. És mindig szívesen olvastam azt az esszéstílusban alkotó filmkritikust, aki egy sorral jelentős korváltásokat tudott érzékeltetni. A *Pál utcai fiúk* című Molnár Ferenc-regényt Fábri megfilmesítette. B. Nagy már az írás címével jellemez: *A Pál utcai öregfiúk*.

S a kihalófélben levő, idősebb frónemzedék ifjúságát idéző filmről írva a kort így jellemzi: »No igen, időközben a világgrund is több ízben fölásatott és fölőszatott...« S tágas B. Nagy kritikáinak világa: belefér a jelenkori magyar pedagógia bírálata is a *Sípoló macskakő* című Gazdag Gyula-film elemzésekor. S mi mindent vesz észre egy film vizsgálatakor! Hogy például Szabó István *Szerelmesfilm* című alkotásának otthoni képei izzók, erőteljesek, míg a franciaországiak túlméretezettek, hosszadalmasak. A lényegre figyelt. S ezt világosan meg is tudta fogalmazni.

B. Nagy lászló volt talán az egyedüli magyar filmkritikus, aki rendszeresen éveken át megírta a véleményét a filmekről. (Mások inkább a filmtörténet vagy a filmesztétika felé fordultak: Nemeskürty István és Nemes Károly). A *Istvány logikája* című kötet nemcsak egyszerűen filmkritikákat tartalmaz. Hanem csiszolt stílusú, jó írásműveket.

— — — — —

B. Nagy Lászlóról mindig Sarkadi Imre jut az ember eszébe. Többször »felfedeztem« önmagának. A nagy élmény: A *gyáva* című regénye volt. Ujjongtam. Mindenkinek erről a könyvről beszéltem akkoriban. Később a tragikus halál irányította rá a figyelmet: negyvenéves volt, amikor meghalt 1961-ben. S nem biztos, hogy miként és miért választotta a halált. Esetleg meg akarta térfalni barátait az emeleti párkány keskeny meredélyén lépkedve? Vagy hirtelen magához vonzotta a mélység? Ő választotta a halált? De sok minden vitatkozik ezzel: miért hívta fel akkor nem sokkal a haláleset előtt Németh Lászlót telefonon? Miért akart akkor találkozni vele? ... Nekem azonnal B. Nagy borzongatóan fájdalmas búcsúztató írása és saját halála jut eszembe mindig erről...

Sarkadi Imre műveit most adja ki a Szépirodalmi Könyvkiadó. Újra kézbe véve regényeit, fel lehet vetnünk a kérdést: másképp látjuk-e korábbi vagy késői műveit? Válotzat-e alkotásainak megítélésén az idő? Határozott nemmel kell felelnünk. Sarkadi — s ezt újra és újra le kell szögeznünk — a felszabadulás utáni magyar irodalom egyik legkiválóbb egyénisége volt. S talán még ma sem világos a nagy-

közönség előtt, hogy az ismertebb novellák, regények háttérében hány kitűnő mű rejtelkedik...

Illyés Gyula úgy jellemezte Sarkadi Imrét, hogy »Dózsa György szelleme lakott benne társbérletben Krúdy homokfutón vágató hőseivel«. Ez részben igaz. Örök lázadás feszíti hőseit, mint Dózsa Györgyöt. De ez a lázadás sokszor csak az anarchizmus mindent tagadása. Krúdy impresszionista látásmódja ritkán dereng fel egy-egy Sarkadi-írásban. Talán még jellemzőbb az, hogy Móricz Zsigmond írói öröksége indítja alkotói pályáján. Paraszti témáit Móricz szelleme járja át. De aztán tovább is lép, másfelé tájékozódik. Nem idegen tőle a finom lélekrajzzal megírt Németh László-mű, az *Izony*. S ott kísért a Sarkadi-művekben a modern nyugati írók hatása: talán Camus közönyös hőseivel rokon néhány figurája. A hagyományos parasztábrázolás után (Gál János útja) újat hozott a magyar irodalomba: a magányba süllyedő, élet-cél nélkül tengődő, olykor mindenbe belenyugvó, amoralitásba csúszó hősök ábrázolásával. »Korunk hőseinek« nevezi nem kis iróniával az anyagi tekintetben a többiek fölé emelkedő, de emberileg semmivé váló, tehetséges, lecsúszott hőseit, negatív figuráit. Sebők Zoltán, a *Bolond és szörnye-*

teg című regény főszereplője: orvos. Tehetséges. Többet kapott a sorstól, mint környezetének nagy része. De megszedül. Emberségből sokat vesz. Bár vívódik olykor. Szökni szeretne. Újrakezdeni. De elveszti biztonságát. Kicsúszik lába alól a talaj. Sebők sorát folytatja Sarkadi híres színdarabjában az *Elvesztett paradicsomban*, a mű végén csaknem a börtön kapujában, de az újrakezdes reményével búcsú-zunk tőle.

A gyáva az egyik legtökéletesebb Sarkadi-regény. Többen Flaubert-hez és Maupassant-hoz hasonlították. És nem ok nélkül. Éva, a neves szobrász felesége választás előtt áll: vagy a szerelem nélküli jólétet választja férje mellett, vagy a bizonytalan anyagi helyzetet a fiatal fiú oldalán. S ezt a kapcsolatot a szerelem szépítené meg. De Éva gyáva széttépni az őt befonó szálakat. Gyáva lemondani a villáról, az autóról. S erkölcsileg lesüllyedve találkozunk vele a regény végén. A Sarkadi-kötet közli az *Oszlopos Simeon* című dráma korai regényvázlatát, melyben valamiféle pokoljárásra hívja olvasóit az író: János, a semmibe hulló festő még szeretőjét is képes »eladni«, a rosszra rosszat halmozni, s a »magára maradt emberek szomorú« arcával marad meg emlékezetünkben.

SZEKÉR ENDRE

IVÁNYI ISTVÁN

VISSZAEMLEKEZÉSEIM ÉLETEM FOLYÁSÁRA

(Önéletrajz)

Ez a röpke életrajz — amely egyben nagyon szerény hangú, őszinte és igaz vallomás — Szabadka szellemtörténetének első jelentős szárnyprobálgatását tárja eléánk. Egy ilyen határtalanul önzetlen, az áldozatos munkától még a legmostohább körülmények között sem visszariadó lélek egyszerűbb hangvételével talán nem is tudta volna megírni élete történetét.

Ritka érték ez a szerény kis könyvecske, mert intim fejezeteiből nem csupán Szabadka város története írójának életrajzával ismerkedhetünk meg, hanem apró, részletekbe is bocsátkozó fejezetei mögül kirajzolódik a századforduló előtti és a századforduló kisvárosi polgári társadalmának életrajza is. Iványi István talán éppen azért írta meg egy tanár ember mindennapjait, hogy ezekben a kortörténeti képekben — ha nem is elmélyülő elemzéssel, csak a társadalmi osztályok határvonalaait érintve — fölfedje azt a filiszteri közönyt, a dzsen-tri vagy parvenü köröknek azt a közönyt és zárkózottságát, amely a szellemi élet kibontakozásának szinte megkövesedett akadályja volt.

Iványi István nem riadt vissza ezektől az elháríthatatlannak látszó akadályoktól. A kezdeményezések embere volt. Mindig újabb és újabb vállalkozásokkal igyekezett feltörni a terméketlennek minősített szabadkai ugart, mert hitte, hogy ebben a felszínes jóléttől tespedő városban is lehet emberi összefogással olyan testületeket létrehozni, melyeknek nem a kártyacsata és a dárdó a kiélési formájuk, hanem az, hogy széles és szabad munkaterületeket biztosítsanak a művelődési tevékenységek számára. Ezek közé a kezdeményezések közé tartozott a kaszinó, a közkönyvtár, a történelmi társulat, a monográfiai bizottság, a szabad líceum, amelyeknek megalapítását a teljes embert követelő tanári munka mellett is elsőként ő javasolta a város vezetőinek, s volt annyi ereje hozzá, hogy a gáncsoskodások és abban a korban a mi vidékünket annyira jellemző nemtörődömség ellenére is megvalósítsa terveit. Egy élet árán annyi értékes adatot gyűjtött össze, amennyit előtte itt senki nem tudott fölmutatni.

Kár, hogy korán bekövetkezett vaksága megszakította tevékenységének, terveinek azt a sokat ígérő sorát, melynek folyamán a még érintetlen szellemi, közművelődési területeket akarta feldolgozni Szabadka és a környező városok, helységek számára intelmeknek. Mert itt csak kemény, küzdelmes munkával lehetett a nyomtatott betűnek, a könyvnek, a folyóiratnak befogadó és minden törekvésében támogató olvasóközönséget toborozni.

Egy élet így — még mielőtt minden vállalkozását valóra váltva teljesen befejeződött volna — élve kihuny. Önéletrajza csöndes elhallgatással zárul, de életműve annál termékenyítőbben élt tovább, és munkatársainak jóvoltából a szellemi élet itt is otthonra talált és európai hírű költőket, írókat, kritikusokat nevelt az irodalomnak.

A 68 oldalas, 16 értékes dokumentumot közlő könyv előfizetési ára 5, bolti ára pedig 6 dinár.

CSÁTH GÉZA

ÍRÁSOK AZ ÉLET JÓ ÉS ROSSZ DOLGAIRÓL

(Kritikák, cikkek, karcolatok)

Ha egy kiemelkedő alkotói egyéniség munkájával maradandó nyomot hagyott az irodalmi életben — a szellemtörténeti életben éppúgy —, az utókor örökre adósa marad, ha jelentősebb s könnyebben megelhethető művei mellett megáll: nem kutat tovább. Nagy a mulasztása, ha a napilapokból, a hetilapokból nem gyűjti össze azokat a cikkeket, igényes kritikákat vagy akár apró karcolatokat is, melyek nélkül teljes írói alakját megrajzolni nem lehet.

Csáth Géza tragikus halála óta majd ötven esztendőnek kellett eltelnie, hogy ezt a rendkívül izgalmas írói egyéniséget fölfedezzük. Ez az Illés Endre gondozásában megjelent novellagyűjteménynek köszönhető. A *varázsló halála* című kötet megjelenése irodalmi esemény volt, s az esztéták körében igen nagy hullámokat vert fel. Illés Endre tanulmányának visszhangja sem maradt el, mert a modern magyar irodalom merész ígéretekkel teli előfutárának utóélete csak ezután bontakozott ki, előbb zenei tárgyú tanulmányainak, kritikáinak, majd színműveinek kiadásában.

Am ez a kép még így sem lehetett teljes, mert több megjelentetett műve is olyan töredékekkel, torzókcal teli, mint amilyen alkotójuk élete volt. Kérdések egész halmazát vetette föl, s nem mindig adta meg rájuk a feleletet. Úgy áll előttünk, mint sok, élete delén eltávozott zseni: életműve befejezetlen maradt. Ami eddig az új kiadásokban — az *Életjel* kiadványaiban is — olvasó asztalára került, nagy gondossággal mozaikszerűen összerakható, de hogy egy teljességet akár csak megközelítő kép kialakuljon, ahhoz nagyon fontos mozaikok hiányoznak még, éppúgy, mint ahogy Franz Kafka alkotásaihoz az utólag kiadott elbeszélések, karcolatok, naplórészletek vagy széljegyzetek hiányoztak.

Csáth Géza publicisztikai művei az első pillanatban nem sokat mondanak. De ha az ember nyugodt esti óráiban kezébe veszi ezt a gyűjteményes kötetet, szinte kimondhatatlan örömmel fedezi föl azokat az írásokat, olykor majdnem vallomásokat, amelyekre a novellák, a zenei tanulmányok olvasása közben nem egy irodalombarát, esztéta, irodalomtörténész a veszteség keserű érzésével mormoghatta magában: »Kár, hogy a szélesebb környezetének életét, a mindennapi élet eseményeire való azonnali reagálását, egyéni asszociációit, intim megérzéseit, vagy csupán megsejtéseit akár pár sorban is nem vetette papírra! Vagy talán mégis megírta?«

Ennek a kötetnek egyik legfőbb értéke éppen az, hogy a már-már teljesen elfeledett Csáth-írások, műgonddal kidolgozott cikkek vagy vázlatos kísérletezések fölfedezésével és gyűjteményes kiadásával nem egy rég magunkban hordott izgató kérdésre feleletet kapunk. Nem egy írásának kivételes értéke az, hogy közvetlenül a századforduló utáni években írta, nem egész egy évtizeddel a nagy forradalmas korszak beköszöntése előtt éles szemével fölismerve a történelem lépteit, s egy-két kis írásában, vagy akár pár mondatban olyan éles fényt vetett Szabadka akkori társadalmi, szellemi életére, amely nagyon sok utód számára örökbecsű értéket jelenthet. És sokban elősegíti majd a tájékozódást is abban a korban, amikor az új világképet megalkotó tudományok termékenyítő erővel kezdtek közkinccsé válni, új emberi viszonyulásokat hoztak létre szerte a földgolyón, s ember az emberhez itt is, ott is közelebb került.